

KREATYWNE POZNAWANIE

*czyli poradnik
nowoczesnego krajoznawcy*

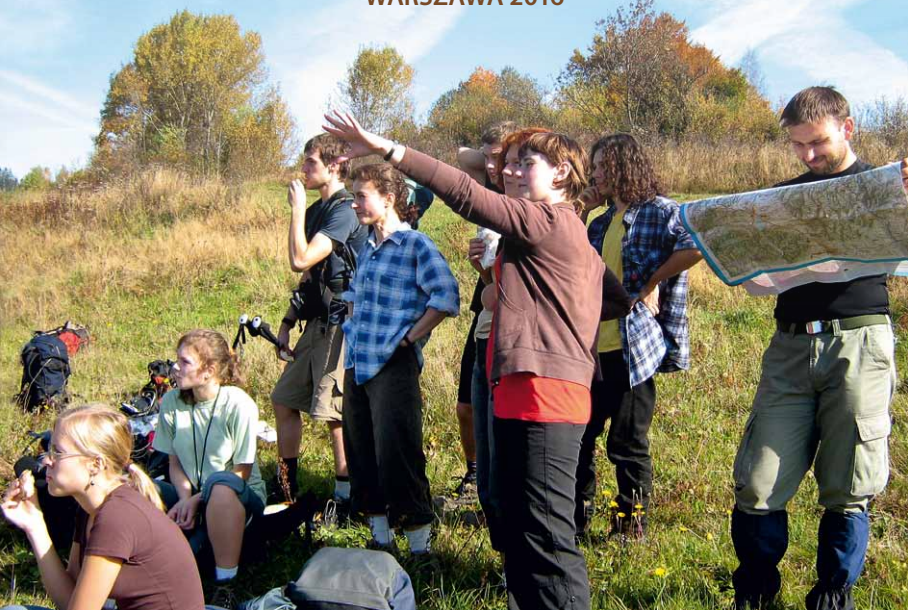
KREATYWNE POZNAWANIE

czyli poradnik
nowoczesnego
krajoznawcy

---

pod redakcją
Jolanty Śledzińskiej
i Andrzeja Wielochy

WARSZAWA 2016

Opracowanie graficzne:

Andrzej Wielocha

Fotografie:

I strona okładki: Bartosz Chomko

IV strona okładki: Witold Grodzki

strona tytułowa: Grażyna Tkacz

Koordynator projektu

Jolanta Śledzińska

Wydanie I

ISBN 978-83-7005-594-3

Wydano w ramach projektu
„Krajoznawstwo kształtuje tożsamość i łączy pokolenia”
dofinansowanego ze środków Ministerstwa Sportu i Turystyki

Egzemplarz bezpłatny

Zarząd Główny
Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego
Wydawnictwo PTTK „Kraj”
00-075 Warszawa, ul. Senatorska 11

Wprowadzenie

Wybierając tytuł dla tego poradnika zastanawialiśmy się nad tym jakim słowem określić współczesne krajoznawstwo, czym ono jest i jakie jest, a właściwie jakie być powinno. Tradycja dyktowała nam piękne słowo – serdeczne. Niewątpliwie takie krajoznawstwo było w swoich początkach i w dużym stopniu jest nadal. Serdeczne, a więc emocjonalne, wiedzione sercem poznawanie bliższej i dalszej Ojczyzny. Natychmiast jednak pojawiło się inne, równie ważne słowo – mądre. Tak, poznawanie krajoznawcy powinno być mądre, czyli dojrzałe, przemyślane i inteligentne.

Ale wybraliśmy jeszcze inne słowo, modne i jakoś najlepiej pasujące do naszych czasów – kreatywne.

Krajoznawstwo kreatywne, to tyle mniej więcej, co twórcze, współuczestniczące, czyli takie, które nie ogranicza się jedynie do biernej percepcji, ale dodaje coś od siebie – nabytą wiedzę przetwarza, utrwała, przekazuje innym, a także wzbogaca. Ale słowo to uwzględnia też poszukiwanie nowych, na miarę XXI wieku form i metod zdobywania, gromadzenia i przekazywania wiedzy krajoznawczej.

I choć wydawać by się mogło, że Polska jest przecież mniej atrakcyjna turystycznie od takich np. Włoch czy Grecji, to jednak perspektywa krajoznawcza całkowicie zmienia taki punkt widzenia. Wystarczy odrobina wysiłku intelektualnego i autentycznego zaangażowania w krajoznawstwo, żeby uświadomić sobie, że zwiedzanie Polski może być tak samo, a może nawet bardziej emocjonujące, niż wędrówki po dalekich i egzotycznych krajach. Żeby pojąć tę prostą prawdę potrzeba naprawdę niewiele – umiejętność uważnego patrzenia wsparta krajoznawczym warsztatem i wiedzą, i oczywiście możliwie jak najwięcej serca. A satysfakcja z odkrywania tuż za miedzą własnych, nowych światów gwarantowana.

Przez lata Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze wypracowało różnorodne formy, a także zainicjowało lub rozwinęło różne obszary działalności krajoznawczej. O wielu z nich przeczytasz w kolejnych rozdziałach niniejszego poradnika.

Redaktorzy
*Jolanta Śledzińska
i Andrzej Wielocha*

Wędrujcie z nami!

Fot. S. Tanaś

Józef Partyka

Co to jest i czemu ma służyć krajoznawstwo

Krajoznawstwo to szeroko pojęty zbiór wszelkich wiadomości – przyrodniczych, historycznych czy kulturowych o obszarze. Termin ten oznacza wszechstronne poznawanie ojczyznego kraju lub regionu, czyli „znawstwo kraju”. Nie tworzy osobnej dyscypliny naukowej, nie dąży bowiem do syntetycznych i teoretycznych opracowań lecz gromadzi wiedzę o kraju. Jak pisał Wacław Nałkowski – krajoznawstwo to możliwie pełny zbiór faktów odnoszących się do danego kraju, jest źródłem informacji, z którego zarówno geografia jak i inne nauki i sztuki czerpać mogą materiał do swych opracowań („Ziemia”, 1910, nr 2–3).

Krajoznawstwo zrodziło się w okresie zaborów, w czasie braku polskiej państwowości. U jego początków znalazły się podróże artystyczne („malownicze”), szczególnie rozwinięte w XIX wieku.

Za symboliczny początek tego ruchu można uznać wyprawę Stanisława Augusta Poniatowskiego odbywaną po Polsce w 1787 r. Po jej zakończeniu monarcha wysłał swego nadwornego malarza, Zygmunta Vogla w okolice Krakowa „dla odrysowania tychże okolic, wraz z historycznymi wiadomościami”. Tak powstała pierwsza dokumentacja wybranych zabytków między Krakowem a Warszawą. Zbiór akwarel Vogla stał się inspiracją do utrwalania krajobrazów, zabytkowych budowli czy całych miast wykonywanych w następnych latach przez licznych malarzy, rysowników i grafików. Bogusz Zygmunt Stęczyński opisywał ważniejsze zabytki i miejscowości ilustrując je własnymi rysunkami z natury. Jan Nepomucen Głowacki wykonał ilustracje górskich pejzaży, w tym jako pierwszy – obrazy Tatr. Wydał również album z widokami okolic Krakowa. Napoleon Orda jest autorem ponad tysiąca akwarel i rysunków, przedstawiających różne obiekty zabytko-

Zamek w Ogrodzieńcu, rys. Napoleona Ordy

we Polski przedrozbiorowej. Ponad 300 z nich zawiera „Album widoków historycznych Polski”. Z kolei Kazimierz Stronczyński z zespołem kilku malarzy podjął największą w XIX wieku inwentaryzację zabytków.

Wycieczka PTK do Opinogóry w 1908 r. fot., A. Jędrzejczak (zbiory CFK PTTK)

Oprócz twórczości artystycznej na uwagę zasługuje także literatura pamiętnikarska, wrażenia z podróży czy opisy krajoznawcze. Z ważniejszych twórców tych dziedzin należy wymienić Stanisława Staszica, Juliana Ursyna Niemcewicza i Wincentego Pola – ojca polskiego krajoznawstwa. Wreszcie ogromne znaczenie dla polskiego krajoznawstwa ma „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego”, imponujące dzieło wydawane w latach 1880–1895, a potem wielokrotnie wznawiane. Do dziś stanowi cenne źródło wiadomości geograficznych, historycznych, gospodarczych, demograficznych i biograficznych o różnych częściach naszego kraju.

Przełomową datę w historii polskiego krajoznawstwa stanowi rok 1906, kiedy powstało Polskie Towarzystwo Krajoznawcze (PTK) – ruch społeczny mający wyraźnie polski, narodowy charakter,

w owym czasie swoiste „ministerstwo polskości”. Wśród jego założycieli oprócz Aleksandra Janowskiego należy wymienić również Kazimierza Kulwiecia i pierwszego prezesa Zygmunta Glogera. Za główny cel swojej działalności PTK stawiało działalność poznawczą dla integracji historycznych i etnicznych ziem Polski, co miało istotne znaczenie zarówno w czasie zaborów jak również po odzyskaniu niepodległości. Odwoływanie się do przeszłości Polski, poznawanie jej historii, zabytków i kultury miało znaczenie edukacyjne i wymiar patriotyczny.

Grupa uczestników I Kongresu Krajoznawstwa w Poznaniu w 1929 r.

Wkrótce po utworzeniu PTK zaczęto wydawać czasopismo „Ziemia” ukazujący się do tej pory, drukowano przewodniki po różnych regionach kraju, opracowywano pierwsze mapy turystyczne. W okresie międzywojennym zorganizowano w Poznaniu Kongres Krajoznawstwa (1929 r.), który był podsumowaniem działalności

PTK i wytyczał kierunki dalszej pracy krajoznawczej. Do tej pory odbyło się sześć kongresów, a najbliższy – VII, jest planowany na rok 2020.

Obecnie krajoznawstwo trafia również na wyższe uczelnie, gdzie jest wykładane nawet jako osobny przedmiot. Doczekało się także pierwszego akademickiego podręcznika przygotowanego przez Zygmunta Kruczka z zespołem. Autorzy za Wojciechem Lipniackim, wyróżnia trzy warstwy znaczeniowe krajoznawstwa:

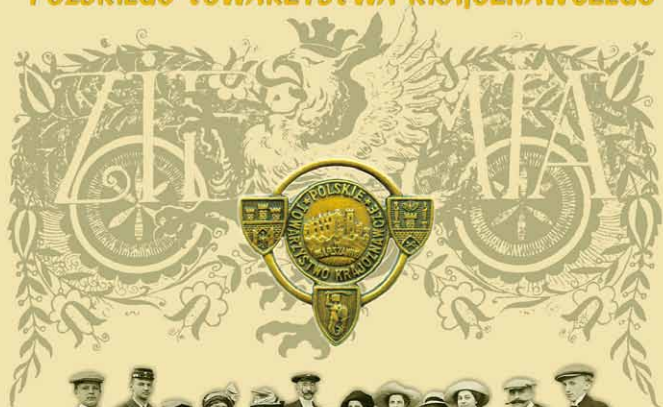
- funkcjonalną, czyli działanie zmierzające do wszechstronnego i pełnego poznania kraju lub regionu,
- instytucjonalną, czyli ruch społeczny dążący do zbierania i popularyzowania wszelkich wiadomości o kraju lub regionie,
- oraz kulturowo-społeczną, czyli dziedzinę kultury obejmującą całokształt działalności poznawczej, sumę wytworzonych nowych wartości wraz z wynikami tej działalności.

Krajoznawstwo ma więc służyć:

- poznawaniu kraju,
- dokumentowaniu krajoznawczych walorów kraju czy regionu we współpracy z konserwatorami zabytków i przyrody, Narodowym Instytutem Dziedzictwa i innymi instytucjami,
- edukacji i popularyzacji walorów krajoznawczych.

Krajoznawstwo nadal powinno mieć wymiar patriotyczny, zwłaszcza obecnie przy coraz większej globalizacji życia, która prowadzi do integracji państw, społeczeństw, kultur, tworząc „jeden świat”. Wobec tych nieuchronnych procesów stwarzających nawet groźbę zanikania państwa narodowego przy wzroście znaczenia organizacji ponadnarodowych i międzynarodowych, krajoznawstwo może mieć podstawowe znaczenie w utrwalaniu narodowej tożsamości.

1906 – 2016 * 110 ROCZNICA POWSTANIA
POLSKIEGO TOWARZYSTWA KRAJOZNAWCZEGO

* Krajoznawstwo kształtuje tożsamość i łączy pokolenia *

ROK KRAJOZNAWSTWA POLSKIEGO

Plakat Roku Krajoznawstwa Polskiego, projekt Andrzej Wielocha

Szymon Bijak

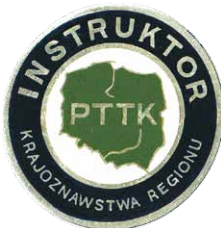

Kilka słów o krajoznawstwie w PTTK

Krajoznawstwo, czyli wszechstronne poznawanie ojczyzny oraz zainteresowanie jej warunkami przyrodniczymi i wszelkimi przejawami działalności człowieka ją zamieszkującego, od początku zajmuje ważne miejsce w działalności Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK). Nawiązując do spuścizny Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, PTTK zawsze traktowało krajoznawstwo jako narzędzie kształtowania zarówno swoich członków, jak i innych uczestników organizowanych przez siebie imprez.

Podstawowa działalność krajoznawcza realizowana jest przez indywidualne osoby w kołach i klubach PTTK, co wynika ze struktury organizacyjnej Towarzystwa. Na poziomie oddziału PTTK, a także jednostki regionalnej PTTK, aktywnością w zakresie krajoznawstwa kierują komisje krajoznawcze powoływane przez zarządy oddziałów lub jednostek regionalnych. Ich zadaniem jest re-

alizacja programu krajoznawczego PTTK podczas imprez organizowanych przez macierzystą jednostkę, koordynacja działań poszczególnych turystów, w tym przede wszystkim pomoc w załatwianiu spraw formalnych (np. w uzyskiwaniu uprawnień instruktorskich). Oddziałowe komisje krajoznawcze są często inicjatorami powołania nowych odznak krajoznawczych albo też przygotowują i realizują lokalne lub regionalne etapy konkursów krajoznawczych. Również na szczeblu Zarządu Głównego PTTK funkcjonuje komisja krajoznawcza, która jest ciałem doradczym naczelnych władz Towarzystwa w zakresie tego zagadnienia. Komisja prowadzi rejestry instruktorów krajoznawstwa, opiniuje regulaminy odznak oraz wspomaga organizację centralnych lub ogólnopolskich imprez czy wydarzeń krajoznawczych.

W celu usprawnienia i prowadzenia kompetentnej działalności krajoznawczej PTTK ustanowiło uprawnienia instruktora krajoznawstwa. Zadaniem osób je posiadających jest aktywność w dziedzinie badawczej, wydawniczej, odczytowej, wystawienniczej oraz szkoleniowej, a także organizacyjnej w zakresie przygotowania imprez krajoznawczych, sympozjów czy zlotów. Instruktorzy Krajoznawstwa Regionu mają przede wszystkim cechować się rozległą wiedzą na temat swojej „małej ojczyzny”, którą popularyzują przez różnorodne wydawnictwa, prezentacje czy wystawy. Z kolei Instruktorzy Krajoznawstwa Polski znają i popularyzu-

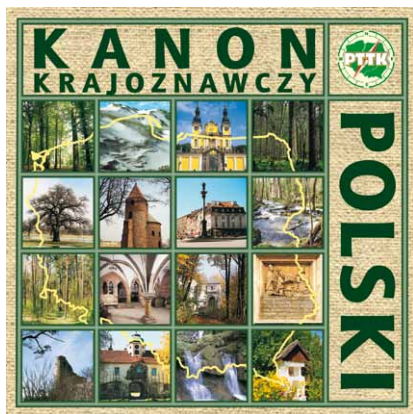
ją atrakcje krajoznawcze z obszaru całego kraju. Tytuł Zasłużonego Instruktora Krajoznawstwa przyznawany jest za wybitne osiągnięcia w dziedzinie krajoznawstwa, zarówno te programowe, jak i organizacyjne. Pierwsze mianowania instruktorów nastąpiły w 1970 r. na Nadzie Krajoznawczej w Gdańsku i Gdyni. Do dziś nadano blisko 2300 uprawnień Instruktora Krajoznawstwa Regionu oraz 700 – Instruktora Krajoznawstwa Polski. Prawie 200 osób uhonorowano tytułem Zasłużonego Instruktora Krajoznawstwa. Bezpośrednio w terenie instruktorzy współpracują w ramach regionalnych kolegiów instruktorów krajoznawstwa, które powoływane są dla każdego z województw. Kolegia te organizują spotkania, zloty, sejmiki czy też szkolenia. Do głównych zadań instruktorów należy też weryfikacja odznak krajoznawczych.

Dla podnoszenia kwalifikacji kadry krajoznawczej zaczęto od 1971 r. organizować Centralne Zloty Aktywu Krajoznawczego (ZAK – dziś Centralne Zloty Krajoznawców). Spotkania te odbywają się w sierpniu, co roku w innym miejscu. Ich program jest bogaty w treści krajoznawcze. Obok poznawania cennych zabytków czy obiektów przyrodniczych, ale także miejsc, do których turyści rzadziej zaglądają, odbywają się dyskusje nad aktualnymi problemami krajoznawstwa. Z czasem potrzeba takich spotkań zaczęła się pojawiać także i w skali regionalnej.

Dobrym przykładem tego rodzaju wydarzeń jest Wojewódzki Zlot Aktywnych Krajoznawców, jaki od 2007 r. organizowany jest w województwie kujawsko-pomorskim.

Istotnym aspektem działalności krajoznawczej była i jest publicystyka. Choć dziś już większość z nas korzysta z Internetu i urządzeń mobilnych, to jednak dla wielu papierowa książka czy czasopismo wciąż są czymś ważnym. Przez wiele lat PTTK było głównym wydawcą przewodników turystycznych w Polsce. W tym celu, w 1982 r. Towarzystwo powołało do życia nawet własne wydawnictwo „Kraj”. Dziś liczba „petetekowskich” tytułów jest o wiele mniejsza niż kiedyś, jednakże literatura krajoznawcza nadal się ukazuje. Wiele z nich wydawanych jest przy współpracy oddziałów PTTK z władzami samorządowymi lub też innymi organizacjami działającymi w turystyce i krajoznawstwie.

Na szczególną uwagę wśród krajoznawczych wydawnictw PTTK zasługuje *Kanon Krajoznawczy Polski*, który po raz pierwszy ukazał się w 2000 r. przy okazji V Kongresu Krajoznawstwa Polskiego w Gnieźnie. W syntetycznej formie zbierał on informacje o blisko 600 najciekawszych i najbardziej wartościowych atrakcjach turystycznych naszego

kraju. Jako rozwinięcie idei prezentowanej w kanonie ogólnokrajowym, jej autor, dr Włodzimierz Łęcki, zaproponował opracowanie wojewódzkich kanonów krajoznawczych. Serię tą zapoczątkowały wydane przy okazji kolejnego Kongresu Krajoznawstwa w Olsztynie kanony województw wielkopolskiego i warmińsko-mazurskiego. Od tego czasu ukazały się opracowania dla województw łódzkiego, podlaskiego, pomorskiego i zachodniopo-

morskiego. Prace nad kolejnymi kanonami trwają w poszczególnych regionach, tak więc być może na VII Kongres Krajoznawstwa uda się wydać wszystkie 16 kanonów wojewódzkich.

Najbardziej zasłużonym periodykiem krajoznawczym jest mająca swoje korzenie w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym „Ziemia”. Od początku zawierała ona teksty poświęcone różnym aspektom krajoznawstwa, a jej autorami byli najznamienitsi krajoznawcy oraz ludzie świata nauki. Opisywano ciekawe miejsca, ale też i działalność poszczególnych oddziałów PTK, a później PTTK. Dziś ukazuje się w ramach Kongresów Krajoznawstwa Polskiego oraz innych ważnych dla Towarzystwa okazji. Dla miłośników spraw górskich jest wydawany rocznik „Wierchy”, który z kolei nawiązuje do czasopism wydawanych w Polskim Towarzystwie Tatrzańskim.

W wielu oddziałach, czy przy Regionalnych Pracowniach Krajoznawczych PTTK istnieją czasopisma krajoznawcze, które zawierają teksty o lokalnych atrakcjach i walorach, relacje z miejscowych imprez turystycznych i krajoznawczych oraz informacje z historii PTTK. Kopalnią informacji o danym regionie są nieukazujące się już „Jantarowe Szlaki” (Pomorze), czy „Barbakan” (Ma-

zowsze). Przykładami czasopism, które nadal się ukazują, są wydawany przez Oddział w Rzeszowie „Wędrowiec Małopolski”, powstający w Centrum Fotografii Krajoznawczej w Łodzi „Wędrownik”, czy „Mazowsze – zeszyty krajoznawcze” wydawane przez Oddział Międzyuczelniany PTTK w Warszawie. Swoistym fenomenem jest ukazujący się kiedyś w wersji papierowej, a dziś w wersji elektronicznej magazyn „Na szlaku”, którego wieloletnim redaktorem naczelnym był prof. Krzysztof R. Mazurski.

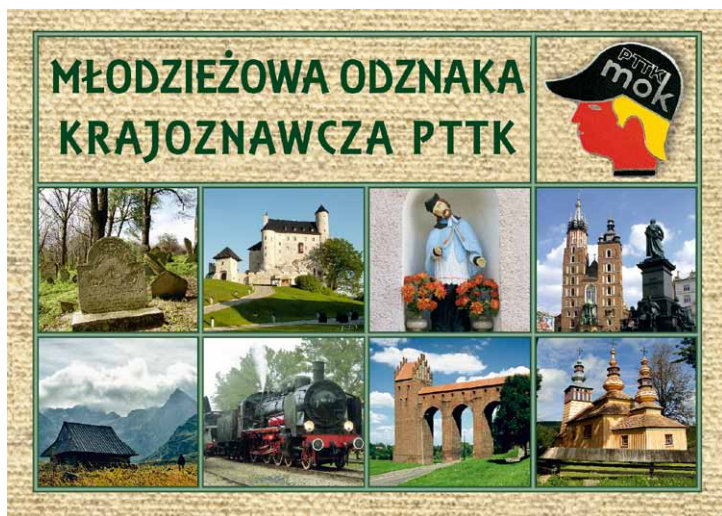

W celu popularyzacji czytelnictwa i wydawnictw krajoznawczych organizowany jest Ogólnopolski Przegląd Książki Krajoznawczej i Turystycznej. Po raz pierwszy odbył się on w 1987 r. w Białymstoku i miał wówczas formułę triennale, czyli spotkań co trzy lata. W 1994 r. jego organizacja przeniesiona została do Poznania, gdzie konkursem zaopiekował się Wielkopolski Klub Publicystów Krajoznawczych, współpracujący w tym zakresie z Międzynarodowymi Targami Poznańskimi. Od 1995 r. Przegląd odbywa się corocznie, a od 2013 r. wiodącą rolę w jego organizacji i przygotowaniach odgrywa Centralna Biblioteka PTTK. Prezentacja wyróżnionych książek i wręczenie statuetek odbywa się podczas uroczystej gali w trakcie „TourSalonu”.

Oryginalną formą działalności krajoznawczej, którą wykształciło PTTK, jest inwentaryzacja krajoznawcza. Zagadnienie to pojawiło się w Towarzystwie pod koniec lat pięćdziesiątych XX wieku. Potrzebę prowadzenia inwentaryzacji podkreślił w *Krajoznawczym Programie Turystyki III Kongres Krajoznawczy*. W 1982 r. podjęto w Komisji Krajoznawczej ZG PTTK działania, których celem była

szeroko zakrojona akcja inwentaryzacji krajoznawczej Polski. Bezpośrednią realizację rozpoczęto dwa lata później. Do 2000 r. sporządzono dokumentację inwentaryzacyjną w ok. 450 gminach. Obecnie prace prowadzone są sporadycznie, co związane jest przede wszystkim z brakiem środków na takie działania. Jednakże PTTK dysponuje znacznym doświadczeniem oraz licznymi materiałami szkoleniowymi w tym zakresie. Niewykluczone więc, że przy pewnym dostosowaniu założeń do bieżących uwarunkowań uda się przywrócić tę cenną inicjatywę.

W trosce o rozwój krajoznawstwa PTTK stara się zachęcać do podejmowania aktywności w tym zakresie także i młodych turystów. Żeby zachęcić młodzież do krajoznawczych wędrówek i poznawania kraju, ustanowiono w 1965 r. Młodzieżową Odznakę Krajoznawczą. Odznaka ma za zadanie mobilizować do poznawania napotykanych na trasie obiektów i dzielenia się zdobytą wie-

dążą z innymi. Inną formą krajoznawczej aktywizacji młodych turystów są skierowane do nich konkursy.

Najstarszą taką propozycją jest Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy, który organizowany jest od 1972 r. by

wszechstronnie sprawdzić wiedzę młodych

turystów z zakresu krajoznawstwa, te-

renoznawstwa, pierwszej pomocy,

orientacji w terenie, ruchu drogo-

wego, znajomości roślin, zwierząt

i itp. Tematyka przewodnia kon-

kursu obejmuje za każdym razem

inne województwo, w którym na

koniec odbywa się finał central-

ny turnieju. Rywalizacja odbywa się

w trzyosobowych zespołach repre-

zentujących szkoły, drużyny harcerskie

czy domy kultury. Laureaci finału centralne-

go są młodymi specjalistami w dziedzinie turystyki i krajoznawstwa Polski.

W 1976 r. zainicjowano Krajowy Konkurs Krasomówczy Młodzieży Szkół Średnich, który centralny etap odbywa się w Golubiu-Do-

brzynie. Od 1985 r. organizowany jest Ogólnopolski Konkurs Krasomówcze Dzieci i Młodzieży Szkół Podstawowych, a od 2000 r.

– Młodzieży Gimnazjalnej. Finały tych zmagają odbywają się w Legnicy. Celem tych konkursów jest zwrócenie uwagi młodzieży na

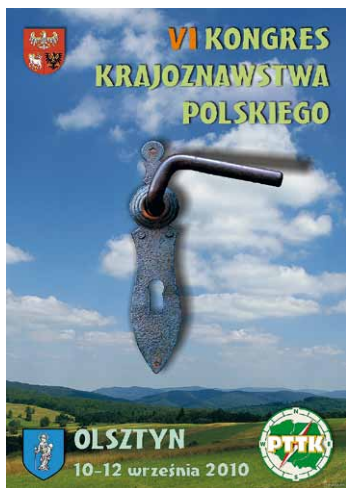
konieczność troski o język ojczysty, kształtowanie szacunku do ojczystej ziemi, kultury i dorobku poprzednich pokoleń, rozbu-

dzanie zamiłowania do pięknego i sugestywnego opowiadania oraz kształtowanie umiejętności poprawnego, jasnego i logicznego formułowania myśli.

Z kolei od 1994 r. organizowany jest przez Radę Programową do spraw Młodzieży Szkolnej Zarządu Głównego PTTK oraz redakcję czasopisma „Poznaj swój kraj” Ogólnopolski Młodzieżowy Konkurs Krajoznawczy „Poznajemy Ojcowiznę”. Celem konkursu jest rozbudzanie w młodych ludziach pasji do wartościowego i ciekawego przedstawiania rodzinnego kraju. Tematyka zgłaszanych prac obejmuje historię, zabytki, szlaki, tradycje i ludzi związanych z regionem, w którym mieszka uczestnik. Powstają także prace poświęcone rodzinie i jej losom, a także tradycji szkół czy Szkolnych Kół Krajoznawczo-Turystycznych. Forma zgłaszanych prezentacji jest dowolna, a ocenie podlegają treść, sposób jej przedstawienia, staranność wykonania oraz umiejętności uczestnika związanych m.in. z czytelnym i logicznym zbieraniem i przekazaniem informacji o poznawanych obiektach czy faktach. Laureaci konkursu spotykają się na dorocznych zlotach, które mają formę dwu, lub trzydniowych spotkań z wycieczkami krajoznawczymi, spotkaniami z interesującymi postaciami, prelekcjami, wystawami oraz oczywiście uroczystym wręczeniem nagród.

Najważniejszymi wydarzeniami w życiu krajoznawczym są Kongresy Krajoznawstwa Polskiego. Ich idea ma korzenie w okresie międzywojennym. Pierwszy kongres odbył się w lipcu 1929 r. w Poznaniu pod hasłem „Poznaj swój kraj, ojczyźnie służ”. Spotkanie to między innymi sugerowało przyjęcie krajoznawstwa jako podstawy wychowaw-

Plakat zaprojektowany
przez Andrzeja Wielochę

czej w szkole. Na drugi kongres (choć odbył się pod nazwą Nara-
dy Krajoznawczej) trzeba było poczekać aż do 1970 r. Spotkanie
w Gdańsku i Gdyni odbyło się pod hasłem „Krajoznawstwo szkołą
patriotycznego wychowania”. Z kolei trzeci kongres miał miejsce
w kwietniu 1980 r. W Płocku zajmowano się związkami krajoznaw-
stwa z kulturą. Stwierdzono też, że krajoznawstwo powinno być
głównym elementem każdego działania turystycznego. Czwar-
ty kongres odbył się we wrześniu 1990 r. w Opolu pod hasłem
„Krajoznawstwo u progu XXI wieku”. W dokumentach końcowych

podkreślano konieczność większego angażowania polskiego kra-
joznawstwa w życie społeczeństwa oraz mądrego przygotowa-
nia do zetknięcia się ze współczesną Europą. Piąty kongres zor-
ganizowano w Gnieźnie w 2000 r., a tematem przewodnim było
krajoznawstwo jako źródło tożsamości narodowej. Zaakcento-
wano też konieczności ochrony krajobrazu oraz uczestniczenie
w ochronie europejskiego dziedzictwa kulturowego i przyrodni-
czego. We wrześniu 2010 r. Olsztyn gościł VI Kongres Krajoznaw-
stwa Polskiego. Obradowano pod hasłem „Polska w Europejskiej
rodzynie. Przenikanie kultur, idei, wartości. Powinności krajoznaw-
ców”. W przesłaniu kongresowym podkreślono, że krajoznaw-
stwo to proces edukacji społecznej, a także budzenie wrażliwości
i poczucia odpowiedzialności wobec środowiska przyrodniczego
oraz szacunku dla pamiątek przeszłości. Zwrócono uwagę na kra-

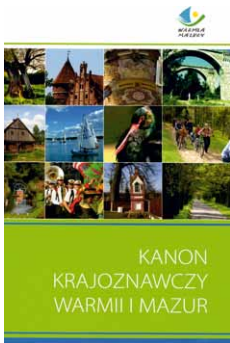
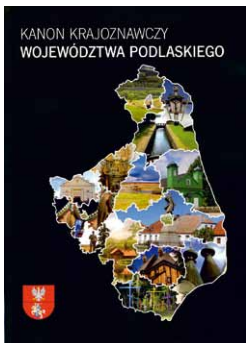
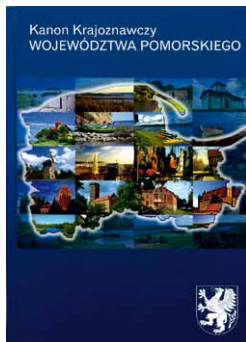
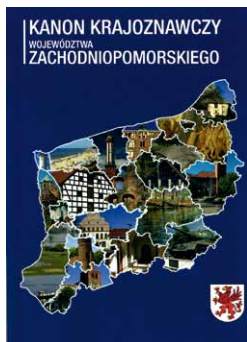
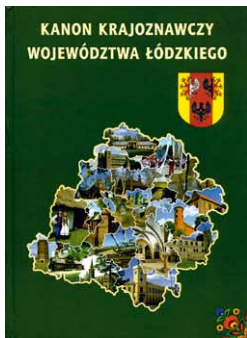
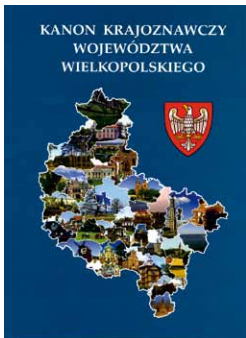
jobraz, w tym krajobraz kulturowy, będący własnością społeczną i wartością, którą należy chronić przed postępującą degradacją. Jest to nasz obowiązek wobec przyszłych pokoleń. Kongres podkreślił w tym kontekście szczególną troskę, jaką w pracy krajoznawczej należy poświęcić młodzieży.

Poszczególne kongresy poprzedzają różnorodne sesje i sejmiki krajoznawcze. Poruszane są na nich zagadnienia związane z głównym tematem zbliżającego się kongresu. Obecnie, czas między szóstym a siódmym kongresem upływa na realizacji cyklu seminariów o ogólnym tytule *Mijające krajobrazy Polski*, którego pomysłodawca jest dr Józef Partyka. Tematem tych spotkań są zmiany zachodzące w polskim krajobrazie. Mają one ukazywać walory przyrodnicze i kulturowe poszczególnych regionów naszego kraju, tempo ich przemian, tak pozytywnych, jak i negatywnych oraz rolę krajoznawców w dokumentowaniu tych zjawisk.

Jak widać w PTTK realizowane są różne aspekty krajoznawstwa, tak więc każdy może znaleźć coś, co go bardziej interesuje i realizować się w tym zakresie.

Beskid Niski. Zimowa wycieczka na Baranie, fot. R. Kubit

Andrzej Danowski

Fotografia krajoznawcza

Zainteresowanie fotografią – tak czynne, jak i bierne – od samego początku istnienia Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego towarzyszyło członkom obu towarzystw. Jedni fotografowali – i ci byli w mniejszości, drudzy, ogromna większość, korzystali z fotografii na różne sposoby w trakcie uprawiania swoich krajoznawczych zainteresowań. Fotografia krajoznawcza w PTK była jedną z podstawowych i bardzo nośnych form pracy, a Komisja Fotograficzna powstała w 1908 r., w drugim roku istnienia Towarzystwa. Fotografowanie w początkach działalności PTK nie było sprawą łatwą, gdyż w zaborze rosyjskim oprócz trudności technicznych trzeba było pokonać także trudności „administracyjne”. Trzeba było np. skutecznie przepłacić żandarma rosyjskiego, żeby pozwolił fotografować i nie traktował fotografującego jak szpiega, bo każda osoba z aparatem była podejrzana!

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości ruch fotograficzny znacznie się rozwinął i ku radości tych „niefotografujących”, zaczęły powstawać w PTK tzw. „przeźroczarnie”, w których można było wypożyczyć potrzebne przeźrocza na podobnych zasadach jak książki w bibliotece. Było to wtedy szczególnie przydatne dla prowadzonych publicznie prelekcji i wykładów krajoznawczych, a także wydawnictw i publikacji. W okresie odradzania się Polski i scalania zaborów takie działania na rzecz poznawania kraju ojczystego były bezcenne. Służyły temu celowi także wielkie ogólnopolskie wystawy fotograficzne.

Kościół Mariacki, Sukiennice i rynek w Krakowie, fot. ze zbiorów CFK PTTK

Zniszczenia II wojny światowej spowodowały straty w archiwach fotograficznych PTK i ich rozproszenie. Formalny ruch fotograficzny z trudem się odradzał w PTK i później w PTTK. Do lat 70. XX wieku nie było ZG PTTK komisji fotografii, działała jedynie pod-

komisja przy Komisji Krajoznawczej. Nie znaczy to oczywiście, że nie istniały efekty pracy fotografików krajoznawców. W Towarzystwie powstawały pocztówki, zdjęcia dokumentacyjne, czy organizacyjne, organizowano plenery i wystawy. Najbardziej widocznym znakiem tej działalności była „ogólnopolska wystawa objazdowa fotografii krajoznawczej” w... przedziałach wagonów kolejowych. Zdjęcia przyrody, zabytków, krajobrazów autorstwa wybitnych twórców fotografii krajoznawczej miały zachęcać do zwiedzania kraju i podróżowania koleją.

Roztoczanski Park Narodowy, Rezerwat Bukowa Góra,
fot. P. Pierściński (ze zbiorów CFK PTTK)

W 1974 r. z inicjatywy wybitnych fotografów krajoznawców skupionych wokół Fryderyka Kremsera powołano w PTTK Komisję Fotografii Krajoznawczej, która rozpoczęła szeroką działalność fotograficzną, wystawienniczą, wydawniczą, szkoleniową i popularyzatorską.

Parada rycerska w Golubiu-Dobrzyniu, fot. A. Danowski

Celem działania Komisji Fotografii Krajoznawczej jest kształtowanie aktywności społecznej członków PTTK, pogłębianie uczuć patriotycznych i dumy narodowej, poprzez rozwijanie zainteresowań poznawczych, popularyzowanie krajoznawstwa, świadome uczestniczenie w tworzeniu dóbr kulturalnych i dokumentowania dorobku, piękna i bogactwa Polski, jej przeszłości, dnia dzisiejszego i przeobrażeń. W szczególności celem Komisji jest:

1. Prowadzenie prac koncepcyjnych, wdrożeniowych i popularyzacyjnych w zakresie fotografii krajoznawczej.
2. Inicjowanie badań z dziedziny estetyki, historii, metodyki, organizacji fotografii krajoznawczej oraz oddziaływania w zakresie aktywizacji społecznej.

3. Doskonalenie kadr fotografów-krajoznawców i ich warsztatu twórczego.
4. Stymulowanie rozwoju fotografii krajoznawczej, upowszechnianie wiedzy i dorobku z tej dziedziny, tworzenie dokumentacji.
5. Koordynowanie działalności fotografów-krajoznawców działających w różnych jednostkach organizacyjnych PTTK.
6. Prowadzenie wspólnej pracy nad rozwojem fotografii krajoznawczej z organizacjami społecznymi i instytucjami państwowymi zainteresowanymi fotografią krajoznawczą.
7. Stałe podnoszenie rangi i funkcji społecznej fotografii krajoznawczej poprzez organizację lub uczestnictwo w wystawach fotograficznych, ustanowienie nagród, wyróżnień i dyplomów za osiągnięcia twórcze i popularyzatorskie przyznawanych zgodnie z zasadami organizacji wystaw fotografii krajoznawczej przyjętych przez Komisję Fotografii Krajoznawczej.
8. Upowszechnianie umiejętności posługiwania się aparatem fotograficznym wśród szerokich rzesz turystów, pogłębianie procesu poznawczego i wychowania estetycznego.
9. Popularyzowanie fotografii krajoznawczej poprzez nadawanie wielostopniowej odznaki kwalifikowanej, organizację konkursów i akcji odczytowych, publikację najlepszych prac itp.
10. Wykorzystanie warsztatu twórczego i dorobku artystycznego fotografów, krajoznawców celem stworzenia dokumentacji wszechstronnej działalności PTTK, wzbogacenie pomocy dydaktyczno-naukowych, zapewnienie ilustracyjnych materiałów propagandowych.
11. Udzielanie fachowej pomocy i rady wszystkim ogniowom PTTK w zakresie fotografii krajoznawczej.

Realizacja zamierzeń wymaga stworzenia odpowiednich warunków strukturalno-programowych i kadrowych dla tej działalności, dlatego też ustanowiono m. in. funkcję Instruktora Fotografii PTTK oraz Odznakę Fotografii Krajoznawczej (OFK), której celem jest:

1. zachęcenie turystów do lepszego poznawania za pomocą fotografii, kraju ojczystego, jego krajobrazu i przyrody, zabytków sztuki, kultury, folkloru, współczesnego życia i dorobku we wszystkich dziedzinach;
2. zachęcenie fotografujących do rozwijania swojej wiedzy krajoznawczej i wykorzystywania jej w działalności fotograficznej, a tym samym do wzbogacania swoim dorobkiem dokumentalnym i artystycznym ogólnych osiągnięć społecznego ruchu krajoznawczego w Polsce;

3. zachęcenie działaczy ruchu fotograficznego i krajoznawczego do udziału w krzewieniu wiedzy o kraju za pomocą fotogra-

fi oraz upowszechnienia umiejętności fotografowania wśród turystów, do zaangażowania w dokumentowaniu pamiątek przeszłości i wszelkich dziedzin współczesności oraz w rejestrowaniu zachodzących w nich przemian.

OFK jest wyróżnieniem i może być noszona jedynie przez osobę, która posiada potwierdzenie przyznania odznaki. OFK przyznawana jest w stopniach:

- popularnym (POFK), wymagającym uzyskania 60 pkt.,
- brązowym (BOFK), wymagającym uzyskania dalszych 100 pkt.,
- srebrnym (SOFK), wymagającym uzyskania dalszych 500 pkt.,
- złotym (ZOFK), wymagającym uzyskania dalszych 1000 pkt.,
- dużym (DOFK), wymagającym uzyskania dalszych 4000 pkt.,
- honorowym (OFK HON), przyznawanym wg zasad określonych regulaminem.

Więcej szczegółów oraz regulamin Odznaki można znaleźć na stronie internetowej Komisji Fotografii Krajoznawczej ZG PTTK: <http://kfk.pttk.pl/>.

Komisja organizuje coroczne Forum Fotografii Krajoznawczej – spotkanie fotografów krajoznawców z całej Polski połączone z plenerem, szkoleniem, mianowaniem nowych instruktorów, dyskusją i wymianą doświadczeń.

Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK

Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK im. Waldemara Dońca powstało w 1998 roku w Łodzi z inicjatywy ówczesnego wiceprzewodniczącego Komisji Fotografii Krajoznawczej ZG PTTK Waldemara Dońca, przy aprobacie członków Zarządu Wojewódzkiego PTTK w Łodzi, a przede wszystkim jako ówczesnego prezesa Adama Chyżewskiego.

Centrum znalazło siedzibę w odrestaurowanym pałacyku zabytkowym przy ul. Wigury 12a.

Siedziba Centrum Fotografii Krajoznawczej w Łodzi, fot. P. Wojtyczka

Początkowym założeniem organizacji Centrum była chęć ochrony bogatych zasobów fotograficznych PTTK, które ulegały rozproszaniu, a czasem zniszczeniu. Płynące od wybitnych fotografików dary nie tylko zdjęć, ale i całych zestawów wystawowych, albumów, a nawet zabytkowego sprzętu, spowodowały konieczność rozbudowy formuły Centrum Fotografii Krajoznawczej z formuły archiwalnej na znacznie szerszą.

Do głównych zadań Centrum należą:

- gromadzenie i archiwizowanie materiałów fotograficznych (zdjęć, negatywów, slajdów, zestawów itp.);
- gromadzenie dokumentów z działalności Komisji Fotografii Krajoznawczej PTTK oraz z działalności ogniw Towarzystwa związanych z fotografią;

- gromadzenie czasopism, książek, katalogów, komunikatów itp. dotyczących fotografii krajoznawczej, opracowywanie pozyskiwanych materiałów, ich katalogowanie i udostępnianie;
- organizacja wystaw na terenie całego Kraju, prowadzenie szeroko rozumianej działalności popularyzatorskiej;
- organizacja szkoleń i kursów fotografii;
- wydawanie publikacji;
- tworzenie prezentacji, diaporam i własnej dokumentacji foto i video.

W zbiorach CFK znajduje się ponad 250 tys. fotografii, wiele katalogów wystaw, wydawnictwa z dziedziny fotografii krajoznawczej, dokumentacja fotograficzna z imprez krajoznawczych i turystycznych, zjazdów, spotkań, itp.

Zgromadzono zdjęcia przeszło 250 autorów (wśród nich bardzo znanych fotografików). Centrum wzbogaciło się ponadto o cenny, zabytkowy sprzęt fotograficzny i projekcyjny używany zarówno do ekspozycji jak i szkoleń.

Przy wykorzystaniu metod chemicznych, a także cyfrowych, wykonywane są zabiegi konserwatorskie oraz rekonstrukcyjne starych fotografii, często o dużej wartości historycznej i artystycznej.

Zbiory CFK udostępniane są jednostkom PTTK, uczelniom, publicystom, muzeom, stowarzyszeniom, a także osobom prywatnym do celów niekomercyjnych (naukowych, badawczych, popularyzatorskich). W celu ułatwienia dostępu do zbiorów rozpoczęto wprowadzanie komputerowego rejestru archiwaliów.

Centrum jest jednostką aktywną i „żyjącą”. Można w nim zarówno zajrzeć do historii, jak i zasięgnąć porady, uzyskać materiały

współczesne, dowiedzieć się o nowych technikach fotograficznych, zweryfikować Odznakę Fotografii Krajoznawczej, obejrzeć ciekawą wystawę, czy zapoznać się z aktualnymi pracami Centrum. CFK ponadto przyjmuje do swych zbiorów wartościowe materiały związane z fotografią krajoznawczą.

Archiwum Centrum Fotografii Krajoznawczej w Łodzi, fot. P. Wojtyczka

Dzięki ścisłej współpracy Centrum z Komisją Fotografii Krajoznawczej ZG PTTK zainteresowane osoby mogą skorzystać z organizowanych plenerów fotograficznych, połączonych często ze szkoleniami. Poprzez kontakt z Instruktorami Fotografii PTTK można zdobywać kolejne stopnie Odznaki Fotografii Krajoznawczej PTTK i ostatecznie uzyskać uprawnienia instruktorskie w dziedzinie fotografii krajoznawczej. Więcej o działalności Centrum na stronie internetowej www.pttk.lodz.pl.

Andrzej Wielocha

Krajoznawcze pisanie

Zacząć wypada od dość banalnego stwierdzenia, że pisanie jest tak naprawdę niezbędnym elementem krajoznawstwa. Po prostu je konstytuuje. Oczywiście może być to pisanie na własny użytek w formie kroniki, albo notatek krajoznawczych na etapie przygotowywania wędrowki, czy po niej. Takie zapiski prowadzi każdy krajoznawca, często niejako bezwiednie, bez żadnych planów publikacyjnych. Ale krajoznawcze pisanie może też wynikać z wewnętrznej potrzeby podzielenia się z innymi nabytą wiedzą, zebranymi informacjami, czy wreszcie własnymi spostrzeżeniami i przemyśleniami, a nawet odkryciami krajoznawczymi. Wtedy – mniej lub bardziej świadoma – towarzyszy mu zawsze perspektywa publikacyjna.

Warto więc zatem stworzyć sobie i krajoznawcom ze swojego środowiska (koła, czy oddziału) możliwość publikowania opracowań i artykułów krajoznawczych. Jak to zrobić? Najprościej wyda-

jąc własny periodyk – nie koniecznie od razu w wersji papierowej, na początek może być internetowy, np. w formie blogu. Może też być to najprostsza forma papierowego biuletynu powielanego w kilkudziesięciu egzemplarzach na kserografie. Z czasem może ewoluować do form bardziej profesjonalnych. Dziś nie wymaga to ani żadnych specjalnych umiejętności, ani wielkich nakładów finansowych. Wystarczy komputer z podstawowym oprogramowaniem i rzetelnie odrobione lekcje z języka polskiego, bo pisać trzeba oczywiście poprawną polszczyzną. Inaczej po prostu nie wypada.

Żółkiew w 1929 r. fot. J. Schram

Podjęcie działalności wydawniczej na większą czy mniejszą skalę, nie powinno być jednak decyzją zupełnie spontaniczną, podjętą jedynie pod wpływem emocji, ale świadomą i przemyślaną. Pamiętajmy, że podejmując się wydawania periodyku bierzemy na siebie odpowiedzialność nie tylko wobec swoich kolegów, ale przede wszystkim wobec czytelników. Musimy więc najpierw przemyśleć czym będzie nasz periodyk, do kogo będziemy adresowali publikowane w nim teksty, komu zaproponujemy współpracę. A przede wszystkim, czy starczy nam motywacji i de-

terminacji, aby konsekwentnie prowadzić go przez dłuższy czas i wydawać zgodnie z zadeklarowanym cyklem. Oczywiście, jeżeli uznamy, że regularne wydawanie czasopisma przerasta nasze siły, możemy zawsze przyjąć, że będzie się ono ukazywało nie-regularnie. Taka deklaracja ma jednak swoje dobre i złe strony. Z jednej zdejmuje z redakcji i wydawcy presję czasu, z drugiej jednak demobilizuje.

W studziesięcioletnich dziejach polskiego zorganizowanego krajoznawstwa mamy wystarczająco wiele przykładów na to, że chcieć, to móc. Regularnie ukazujące się czasopisma krajoznawcze wydawały przecież nie tylko władze centralne Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w postaci „Ziemi”, „Orlego Lotu”, czy biuletynów, ale także poszczególne jego oddziały regionalne, a nawet koła. Przykładami, jednymi z wielu, mogą tu być „Ziemia leszczyńska”, czasopismo krajoznawcze wydawane przez Oddział Leszczyński PTK, czy „Ziemia Wołyńska”, miesięcznik poświęcony sprawom krajoznawczym i kulturalnym będący organem Okręgu Wołyńskiego PTK.

Także w Polskim Towarzystwie Tatrzańskim oprócz sztandarowego, oficjalnego organu w postaci „Pamiętnika TT”, a później „Wierchów”, ukazywało się wiele lokalnych, oddziałowych czasopism adresowanych do turystów górskich, ale także i do krajoznawców.

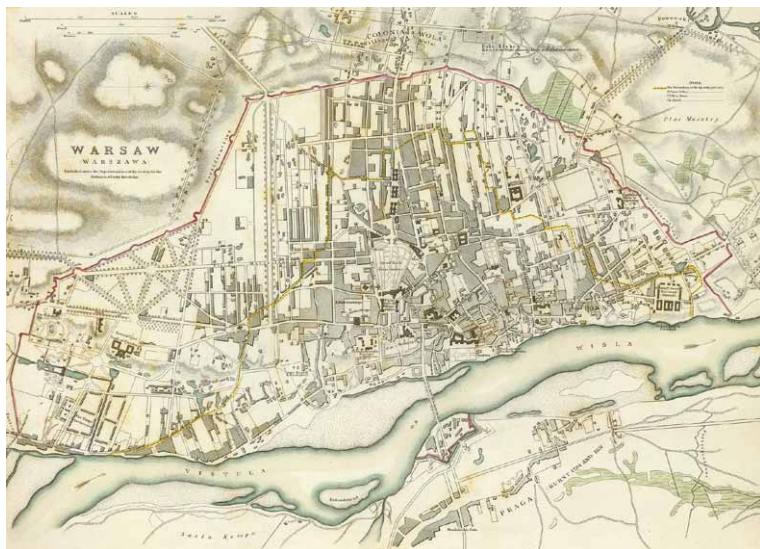
Czasopisma krajoznawcze wydawały, i wydają nadal także stowarzyszenia regionalne, a nawet szkoły. Przykładem nich będzie „Młody Krajoznawca”, ukazujący się w latach 30. kwartalnik Koła Krajoznawczego im. Jana Potockiego wydawany przez uczniów II Państwowego Gimnazjum w Stanisławowie.

O czym pisać? Najprościej byłoby odpowiedzieć, że o wszystkim. Spróbujmy jednak wskazać pewne obszary krajoznawczych zainteresowań nie do końca jeszcze zbadane i wyeksploatowane. Takim obszarem jest np. szeroko pojęta dokumentacja fotograficzna zalegająca niejedną domową szufladę czy strych. Sięgnięcie do niej i odczytanie ukrytej tam informacji krajoznawczej może prowadzić do fantastycznych odkryć z zakresu historii własnej miejscowości, ulicy czy nawet domu. Porównanie zdjęć tych samych miejsc powstałych w różnych czasach może być np. inspiracją do opisanie zachodzących zmian w krajobrazie. Odtwórzcie losy znajdujących się na starych zdjęciach osób, ich życiorysy i zachodzące pomiędzy nimi relacje – rodzinne, służbowe, koleżeńskie, to fascynujące poszukiwania mające coś z pracy dedektywa i historyka zarazem. Ich efekty zaskoczą Was niejednokrotnie i dadzą wiele satysfakcji.

Publikując jakiegokolwiek fotografie, niezależnie od tego, czy na internetowym blogu, czy w formie papierowego wydruku, pamiętajmy jednak by zawsze były podpisane i opisane, czyli żeby zawsze towarzyszyła im informacja, co przedstawiają. Jeżeli są to fotografie archiwalne i nie mamy możliwości ustalenia ich autorstwa podajemy przynajmniej źródło ich pochodzenia. Jeżeli publikujemy zdjęcia współczesne zawsze podajemy ich autora, uprzednio zapytawszy go o zgodę na publikację, i zawsze umieszczamy informację co, lub kogo przedstawiają. Dobrze jest też datować publikowane zdjęcia, czyli umieszczać datę ich wykonania. Opis i da-

towanie wielokrotnie powiększa wartość dokumentacyjną publikowanego zdjęcia i jego przydatność dla ewentualnych prac krajoznawczych. Właściwie za punkt honoru należałoby przyjąć zasadę, że krajoznawca nie publikuje zdjęć nie podpisanych i opisanych.

Plan Warszawy z roku 1831, tzw. Plan Nicholsona

Innym obszarem niewyczerpalnych możliwości dla badacza krajoznawcy jest nazewnictwo, a konkretnie tak zwane mikrotoponimy, czyli lokalne nazwy terenowe. Można je odnaleźć na starych mapach i planach katastralnych, ale także w pamięci ludzi, w starych dokumentach, czy notatkach prasowych. Zawierają one w sobie zawsze jakąś informację o życiu dawnych mieszkańców, o ich zajęciach, a nawet o postrzeganiu otaczającego ich świata. Trzeba tylko umieć tę ukrytą ich treść odczytać. Wymaga to oczy-

wiecie pewnej wiedzy i to z bardzo różnych dziedzin, ale istotą krajoznawstwa jest właśnie interdyscyplinarność, umiejętność łączenia okruchów w spójną całość. Każdy krajoznawca musi więc być po trosze historykiem, językoznawcą, etnografem, przyrodnikiem i oczywiście archiwistą. Odnajdywanie w architekturze, krajobrazie czy nazewnictwie śladów innych czasów i kultur może być dla krajoznawcy wspaniałą przygodą.

Starajcie się nie pisać banalnych wypracowań wypełnionych informacjami powszechnie dostępnymi – np. w przewodnikach, czy w Wikipedii. To działania mało twórcze i nie przynoszące nikomu pożytku. Nim zasiądziecie do pisania pomyślcie, czy rzeczywiście macie coś istotnego do powiedzenia. Nie muszą to być od razu wielkie odkrycia krajoznawcze, wystarczy, że napiszecie o własnych obserwacjach, czy wnioskach wynikających z analizy i lektury mniej dostępnych źródeł. W każdym razie niech w tym, co piszecie zawsze będzie coś waszego własnego, tylko wtedy jest to twórcze, a zatem kreatywne.

Bądźcie w pisaniu rzetelni. Każdą informację starajcie się weryfikować. Podpisujcie się imieniem i nazwiskiem pod tym, co piszecie – to bardzo ważne. Zalew anonimowych informacji dramatycznie obniża zaufanie do Internetu, a w publikacjach papierowych brak podpisu autora jest po prostu nie do przyjęcia. Zawsze świadczy to o braku szacunku do potencjalnego czytelnika, a ponieważ także i autora do samego siebie.

Piszcie o dziejach wielopokoleniowych rodzin mieszkających w waszej okolicy, o dziejach ulic, placów, budynków, instytucji życia publicznego i organizacji społecznych. To wszystko jest krajoznawstwem. Rozglądajcie się wokół siebie, patrzcie uważnie, na pewno dostrzeżecie coś, na co warto zwrócić uwagę innym,

o czym warto opowiedzieć, wreszcie, co warto zostawić, tym którzy przyjdą po nas. Słowo pisane ma tę siłę, że potrafi przetrwać wiele pokoleń.

Członkowie i sympatycy Towarzystwa Naukowego im. Kopernika we Lwowie oraz współpracownicy Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie, fot. B. Henner.
Stoją od prawej: Benedykt Fuliński, Stanisław Pawłowski, Wojciech Rogala,
Jan Hirschler, siedzą od prawej: Edward Schechtel, Jan Grochmalicki,
Rudolf Zuber, Julian Tokarski

* * *

Gdzie znaleźć dobre przykłady publikacji krajoznawczych? Najlepiej w czasopismach regionalnych, których wychodzi w całej Polsce wiele, tyle, że często trudno do nich dotrzeć, lub je odnaleźć. Podajemy więc kilka dobrych przykładów.

Najpierw tych, wydawanych pod szyldem PTTK:

Wędrowiec Małopolski. Nieregularne czasopismo turystyczno-krajoznawcze. Czasopismo Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego wydawane przez Regionalną Pracownię Krajoznawczą przy Oddziale PTTK im. M. Rachwała w Rzeszowie.

Wędrowiec Zachodniopomorski. Kwartalnik, pismo krajoznawczo-turystyczne wydawane przez Regionalną Pracownię Krajoznawczą Oddziału Zachodniopomorskiego PTTK w Szczecinie.

Wędrownik. Kwartalnik krajoznawczy Regionalnej Pracowni Krajoznawczej PTTK w Łodzi wydawany przez Centrum Fotografii krajoznawczej PTTK.

Prace Pienińskie. Rocznik krajoznawczy poświęcony Pieninom wydawany przez Oddział Pieniński PTTK w Szczawnicy i Polskie Stowarzyszenie Flisaków Pienińskich.

Mazowsze. Zeszyty krajoznawcze Komisji Krajoznawczej i Opieki nad Zabytkami Oddziału Międzyuczelnianego PTTK w Warszawie.

Na sieradzkich szlakach. Kwartalnik krajoznawczy wydawany przez Oddział PTTK w Sieradzu.

Echo „Beskidu”. Półrocznik wydawany przez Oddział PTTK „Beskid” w Nowym Sączu.

Ale też tych, wydawanych przez regionalne stowarzyszenia i organizacje społeczne:

Almanach Muszyny. Rocznik wydawany przez Stowarzyszenie Przyjaciół Almanachu Muszyny.

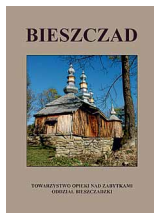
Almanach Łącki. Wydawnictwo historyczno-kulturalno-społeczne. Półrocznik wydawany pod patronatem Towarzystwa Miłośników Ziemi Łąckiej.

Almanach Nowotarski. Rocznik Społeczno-Kulturalny wydawany przez Podhalańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Nowym Targu.

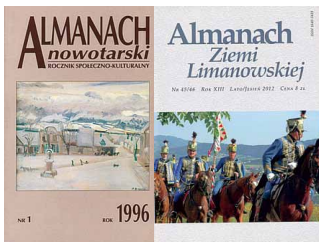
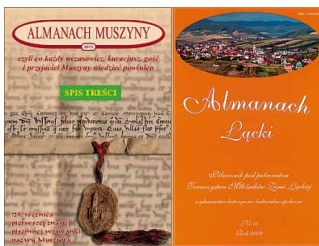
Almanach Ziemi Limanowskiej. Kwartalnik wydawany przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Limanowskiej.

Almanach karpacki „Płaj”, półrocznik poświęcony Karpatom wydawany przez Towarzystwo Karpackie.

Karkonosze. Czasopismo Sudetów Zachodnich wydawane obecnie przez Karkonoski Park Narodowy i Związek Gmin Karkonoskich.

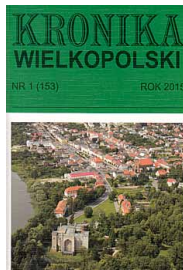
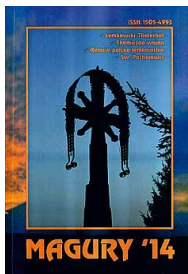
Bieszczad. Rocznik historyczno-krajoznawczy wydawany przez Oddział Bieszczadzki Towarzystwa Opieki nad Zabytkami w Ustrzykach Dolnych.

Bieszczady Odnalezione. Czasopismo Historyczno-Krajoznawcze wydawane przez Stowarzyszenie Rozwoju Wetliny i Okolic.

Kronika Wielkopolski. Czasopismo wydawane przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu.

Magury. Rocznik krajoznawczy poświęcony Beskidowi Niskiemu i Pogórzom wydawany przez Studenckie Koło Przewodników Beskidzkich w Warszawie.

Jerzy Maciejewski

Krajoznawcze fotografowanie

Fotografia krajoznawcza stanowi najobszerniejszą i najbogatszą, a zarazem najpożyteczniejszą pod względem społecznym część sztuki fotograficznej. Treścią jej jest fotograficzne zobrazowanie kraju, jego mieszkańców i dzieł rąk ludzkich, tak w kontekście współczesnym, jak i historycznym. Zadania, jakie ma do spełnienia, to po pierwsze – nauczać i dokumentować, a więc być zgodną z rzeczywistością, po drugie – cieszyć oko piękną formą i mobilizować swoją treścią, więc być fotografią artystyczną. Zatem dokumentowanie i estetyka to dwa elementy fotografii krajoznawczej. Właściwie dopiero umiejętne połączenie walorów artystycznych i dokumentacyjnych wypełnia formułę fotografii krajoznawczej. Bez względu na to, czy aparat znajduje się w ręku amatora, czy zawodowca, efekt fotografowania może oddziaływać wychowawczo zachęcając do zwiedzania interesujących okolic.

Trudno oddzielić fotografię krajoznawczą od turystyki. Właściwie jedno bez drugiego jest nie do pomyślenia.

Fotografia krajoznawcza zajmuje poczesne miejsce również w nauce na przykład geografii, geologii, architektury, etnografii, rolnictwa, botaniki itd., wzbogacając wartość każdej książki czy podręcznika. Bez fotografii krajoznawczej trudno sobie wyobrazić wydawnictwa prasowe czy nowe media, choć co prawda często fotografia traktowana jest przez nie w sposób nieodpowiedni i nie zawsze osiąga zamierzony cel. Fotografia potraktowana poważnie, to jeden z dostępniejszych sposobów artystycznej wypowiedzi. Jednakże, jak każda sztuka, fotografia, aby mogła dać odpowiednie rezultaty, wymaga znacznego wkładu pracy i dużej wiedzy. Dlatego wśród wielu rodzajów fotografii krajoznawczej, warto wybrać jeden, najlepiej nam odpowiadający i jemu początkowo jedynie się poświęcić.

Podmiotowa specyfika fotografowania

Podczas wakacji kiedy fotografujemy jakieś miasto, ważne jest, by nasze zdjęcia oddawały atmosferę tego miejsca. Każdy budynek ma własny charakter. Do fotografowania budynków podchodzimy w taki sam sposób, jak do pejzażu. Fotografując budynki i monumentalne obiekty, poszukujemy gry rytmów i form. Nie bójmy się eksperymentować z perspektywą. Zwracamy uwagę na szczegóły: arabeski z kutego żelaza czy słoneczny refleks na szklanej ścianie.

W miastach trudno o niczym nieprzesłonięty widok całego budynku, chyba że podejdziesz się bardzo blisko, toteż często możemy pracować obiektywem szerokokątnym. Kierując obiektyw w górę, by objąć całość budynku, otrzymamy przerysowaną perspektywę, w której wszystkie linie zbiegają się w górze kadru (lub

ponad nim), w efekcie budynek będzie się pozornie przewracał do tyłu. Można wykorzystać ten efekt w celu podkreślenia strzeżności drapaczy chmur.

Panorama Przemyska, fot. A. Wielocha

Jeśli stwierdzimy jednak, że przerysowania są nie do przyjęcia, lub gdy jest nam potrzebny wierny obraz budynku, najlepiej jest fotografować aparatem, który ma obiektyw wyposażony w system kontroli perspektywy. Innym rozwiązaniem jest zajęcie pozycji na odpowiednio dużej wysokości naprzeciwko fotografowanego budynku, co pozwoli ująć go w kadrze w całości (utrzymanie poziomej osi optycznej), lub fotografować fragmentami i złożyć w jakimś programie graficznym.

Panoramy miast i miasteczek są jednym z najlepszych sposobów przekazania ich charakteru. Robimy rekonesans: szukamy miejsca, z którego nic nie przesłania widoku. Następnie ustalamy, o jakiej porze dnia jest najlepsze światło. Szukajmy takich punktów, z których zobaczymy wschodzące lub zachodzące słońce w luce

między budynkami. Obejrzymy panoramę przez różne obiektywy i wybierzmy taki, który obejmuje dokładnie ten wycinek, który chcemy sfotografować. Uważajmy na barwy fotografowanych budynków – obecność na zdjęciach wielu budynków bardzo ciemnych lub bardzo jasnych.

Fotografując obiekt monumentalny pomyślmy, co on sobą reprezentuje, z jakich elementów architektonicznych się składa i w jaki sposób może to znaleźć odbicie na zdjęciu.

Natomiast w fotografii wnętrza najważniejsze jest oświetlenie. Zastanówmy się, co w danym pomieszczeniu robi na nas wrażenie i jak wydobyć to na zdjęciu. Czy są to smugi światła z okna? Umeblowanie? A może okap nad kominkiem? Cokolwiek to będzie, znajdziemy taki kadr, który wyeksponuje element, który sprawił, że postanowiliśmy sfotografować to wnętrze.

Chcąc pokazać na zdjęciu znajdujące się w pomieszczeniu lampy, możemy zdecydować się na zastosowanie odpowiednich funkcji naszego aparatu i poprawić balans bieli. Możemy też uznać, że ciepły blask normalnych żarówek w sam raz odpowiada klimatowi danego wnętrza. Może trzeba będzie doświetlić nieco pomieszczenie fleszem odbitym od sufitu lub blendy, aby wydobyć więcej szczegółów. Jeśli fotografujemy wnętrza zwiedzając je ze zorganizowaną grupą, będziemy pewnie musieli fotografować co się da w czasie, gdy grupa przechodzi z wnętrza do wnętrza. Zazwyczaj w takich miejscach nie wolno używać statywów i flesza, zastosujmy więc większą czułość (ISO) i starajmy się jak najpewniej trzymać aparat.

Makrofotografia

Zupełnie nowy świat czeka na fotografa, który zechce fotografować małe detale naszej rzeczywistości: kwiaty, żyłki na liściu,

barwne owady, układy drobnych przedmiotów na stole. Fotografie te ujawniają taką część naszego otoczenia, na którą rzadko zwraca się uwagę, a która pokazana wzbudza uznanie i zachwyty.

Mikołajek nadmorski (*Eryngium maritimum*), fot. arch. Wyd. PTTK „Kraj”

Makrofotografia wymaga czasu i wyjątkowej staranności, nie można robić jej w pośpiechu. Wiele obiektów jest nieruchomych, mamy więc mnóstwo czasu na to, żeby wszystko dokładnie ustawić i poczekać na odpowiednie światło lub oświetlić samodzielnie. Jednak fotografując owady i wszystko, co się rusza, musimy działać szybko.

Gdy chcemy robić zdjęcia makrofotograficzne, mamy trzy możliwości: obiektywy do makrofotografii, pierścienie lub mieszki do makrofotografii oraz soczewki do makrofotografii, które przykręca się przed obiektywem jak filtr. Makrofotografia wymaga wprawy, cierpliwości i odpowiedniego sprzętu. Stosujemy statyw i wężyk lub samowyzwalacz, jeśli pracujemy na długich czasach naświetlania.

Bez względu na stosowany system makrofotografii należy pamiętać o paru rzeczach: im bliżej fotografowanego obiektu znajduje się aparat, tym mniejsza jest głębia ostrości. Stosujemy jak naj-

mniej otwór względny, aby obraz miał maksymalną głębię ostrości. W miarę możliwości zaaranżujemy fotografowany obiekt tak, aby cały lub prawie cały, mieścił się w płaszczyźnie ostrości. Jeśli fotografujemy np. motyla, pochylmy aparat tak, żeby skrzydła leżały równolegle do płaszczyzny filmu (matrycy).

Najmniejszy ruch aparatu lub obiektu zostaje w makrofotografii spotęgowany i może spowodować utratę ostrości. Najlepiej jest osłonić obiekt, a nawet także aparat przed najłżejszym nawet wietrzykiem. W terenie często można to robić kurtką lub płachtą brezentu. Wczesny ranek nie tylko daje światło boczne, świetne do fotografowania kwiatów i innych detali, ale często także bywa bezwietrzny. Jeśli nie możemy fotografować wybranego obiektu w porannym lub popołudniowym słońcu, fotografujemy go w cieniu. Przez białe prześcieradło rozpięte na kijkach padać będzie równe, rozproszone światło. Spróbujmy rozświetlić cienie fleszem lub blendami.

Fotografia cyfrowa

Techniki cyfrowe rejestracji obrazu są kolejną, popularną gałęzią fotografii. Obecnie na rynku jest wiele cyfrowych aparatów posługujących się zamiast filmu kartą pamięci. Istnieją „fotorealistyczne” drukarki do komputerów osobistych i wiele programów do obróbki obrazu i coraz większa liczba skanerów do negatywów, slajdów i odbitek.

Wiele programów obróbki obrazu pozwala na zmianę jego wielkości. Daje to dobre efekty przy pomniejszeniach, lecz przy powiększeniach jakość obrazu spada. Można jednak skorzystać ze specjalistycznych programów, w celu wydatnego zwiększenia rozmiarów pliku obrazowego drogą interpolacji. Jest to szczególnie przydatne przy plikach obrazowych z aparatu cyfrowe-

go, które nie zostały poddane znacznej kompresji. Zmniejszanie czy zwiększanie obrazu oczywiście nie jest jedyną funkcją, o wiele ciekawsze są funkcje pozwalające na korektę balansu bieli, kadrowania, ograniczania głębi ostrości czy retuszu.

Wszystkie obrazy cyfrowe zapisane są w formie binarnej, czyli uogólniając z serii zer i jedynek, które zawierają dane o pozycji, kolorze i jasności każdego piksela. Możemy traktować piksele jako odpowiedniki ziaren tworzących obraz fotograficzny w materiale światłoczułym. Są to maleńkie kwadraciki zawierające informacje i ich kombinacja tworzy obraz.

Istnieją dwie definicje rozdzielczości. Rozdzielczość w pliku cyfrowym odnosi się do ilości informacji w obrazie. O tej ostatniej – czy to w aparacie cyfrowym, czy w pamięci komputera – decyduje liczba pikseli. W fotografii cyfrowej odpowiednikiem ziarna jest piksel. Ilość pikseli na cal określa rozdzielczość obrazu, a co za tym idzie jego ostrość.

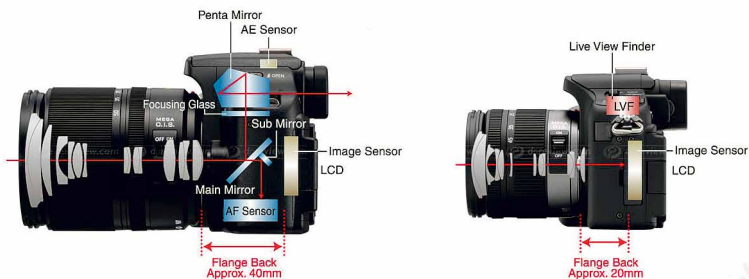
Jeśli punktem wyjścia jest fotografia analogowa (slajd, odbitka lub negatyw), trzeba ją przetworzyć na informację zrozumiałą dla komputera. Dokonuje się tego za pomocą skanera: urządzenia, które przetwarza obraz w plik cyfrowy.

Istnieje wiele typów skanerów, a ich ceny i rozmiary wahają się od umiarkowanych do bardzo wysokich. Na skanerze można na ogół skanować odbitki i przezrocza do formatu A4. Ich rozdziel-

czość, rozpiętość dynamiczna (zdolność do rozróżniania subtelnych różnic walorowych) i reprodukcja barwy różnią się w zależności od ceny. Najdroższe modele pozwalają uzyskać z zeskanowanego obrazu duże pliki o wysokiej rozdzielczości.

Większość aktualnych modeli aparatów cyfrowych stosuje mikroprocesor obrazowy obrabiający obraz uzyskany z matrycy i zachowuje zdjęcia na karcie pamięci w formacie skompresowanym, lub nieskompresowanym w zależności od ustawień.

Istotnym parametrem obok rozdzielczości jest rozmiar matrycy. Im większa, tym aparat lepiej będzie spisywać się w umiarkowanym i słabym świetle. Aparat z matrycą APS-C lub Full Frame o rozdzielczości 15MPix zrobi lepsze zdjęcie niż aparat z matrycą mniejszą o wyższej rozdzielczości np. 25MPix. Objawi się to przede wszystkim w zaszumieniu obrazu przy niskich wartościach czułości. Wykonywanie zdjęć z ograniczoną głębią ostrości będzie możliwe przy większych matrycach.

Aparat cyfrowy z lustrem i bez lustra

Lustro w lustrzance nie wnosi nic do jakości zdjęcia, jest elementem na potrzeby kadrowania obrazu i ustawiania ostrości. Element ten jest unoszony na czas robienia zdjęcia i może nie pokazywać realnego obszaru kadrowania. Aparaty z wymienną

optyką i bez lustra nie będą ustępować jakością lustrzankom, jeśli mieszczą się w tej samej klasie urządzeń. Możemy porównywać aparaty różnych producentów, ale tak naprawdę oceniamy algorytmy przyjęte przez autora oprogramowania stworzonego dla pewnego procesora graficznego. Często jest to tylko kwestia indywidualnych doznań użytkownika oglądającego przykładowe zdjęcia, a parametry opisane w instrukcji bardzo zbliżone lub wręcz identyczne.

Trzeba pamiętać, że w każdym urządzeniu kluczowy jest element zmieniający jedną wielkość fizyczną w drugą. Jeśli tutaj będą popełniane błędy, późniejsza obróbka niewiele poprawi. W aparacie będzie to matryca jako przetwornik światło-prąd. Późniejsza obróbka degraduje pierwotny sygnał. Uwypuklenie pewnych wartości może sprawić, że zdjęcie będzie wyglądało lepiej lub ciekawiej, ale zawsze będzie to pogorszenie w stosunku do oryginału zeskanowanego z matrycy.

Jeżeli chodzi o wygodę, to aparaty cyfrowe mają swoje zalety. Możemy natychmiast pokazywać zdjęcia na wyświetlaczu aparatu, możemy również drukować i udostępniać przyjacielom zdjęcia poprzez Internet lub korzystając z wbudowanych funkcji NFC (Near Field Communication) lub WI-FI (Wireless Fidelity) przesyłać je bezpośrednio do urządzeń będących w zasięgu.

Mając aparat cyfrowy nie musimy płacić za filmy ani usługi laboratoryjne, choć warto zaopatrzyć się w pojemną kartę pamięci, żeby móc zmieścić więcej zdjęć na raz. Kartę pamięci traktujemy jako film wielokrotnego użytku, istotna jest jej prędkość zapisu i odczytu. Powolna karta wydłuży czas oczekiwania na możliwość zrobienia kolejnego zdjęcia. Późniejsze kopiowanie do komputera czy przeglądanie z karty będzie powolne i uciążliwe.

Na miejscu możemy przejrzeć zrobione zdjęcia, usunąć złe i powtórzyć te, z których jesteśmy niezadowoleni. Potem po prostu transferujemy obrazki do komputera, zachowujemy najlepsze, a resztę usuwamy.

Ceny aparatów cyfrowych znacznie spadły od czasu, gdy na początku lat 90 XX w. pojawiły się one na rynku. Dziś można kupić model kieszonkowy o wysokiej rozdzielczości już za kilkaset złotych. Choć ich rozdzielczość bywa różnicowana. Współczesne modele wyposażone są na ogół w zoom z autofokusem, wbudowany flesz, wyświetlacz ciekłokrystaliczny (LCD) do przeglądania zdjęć i wizjer optyczny. Choć można kadrować przy pomocy wyświetlacza, gdy zachodzi potrzeba robienia szybko kolejnych zdjęć i przy ostrym świetle słonecznym, lepiej sprawdza się wizjer; poza tym wyłączając wyświetlacz oszczędzamy baterie. Aparaty cyfrowe są dość energochłonne, zawsze więc należy mieć przy sobie kilka zapasowych ogniw. Najbardziej ekonomiczne są akumulatorki, które nie tylko są tańsze w eksploatacji, ale także pracują dłużej.

Aparaty takie zwykle mają możliwość ręcznego korygowania ostrości, balansu bieli, regulacji czułości i korekcji, na zarejestrowanie głosu komentującego każde zdjęcie. Większość pozwala zapisywać zdjęcia jako duże, średnie lub małe pliki, zależnie od wymaganej rozdzielczości. Chcąc otrzymać zdjęcia najwyższej jakości wybieramy jak najwyższą rozdzielczość i niski stopień kompresji, pamiętajmy jednak, że karta pamięci ma ograniczoną pojemność. Cyfrowe lustrzanki jednoobiektywowe o wysokiej rozdzielczości i adekwatnej do niej cenie są coraz częściej używane przez fotoreporterów. Skonstruowane na wzór aparatów małoobrazkowych, mają możliwość stosowania wymiennych obiektywów, współpracy z lampami błyskowymi i innymi akcesoriami.

Zdjęcia zrobione aparatem cyfrowym przenosimy do komputera za pośrednictwem przewodu przekazującego sygnał cyfrowy. Czytniki pamięci zewnętrznej są dodatkowym wydatkiem, ale transferują sygnał znacznie szybciej. Wystarczy wsunąć kartę pamięci aparatu do czytnika, aby rozpocząć proces transmisji zdjęcia. Proces transferowania obrazów do komputera bywa powolny, a przy tym zajmują one dużo miejsca na twardym dysku. Dlatego mądrze jest na bieżąco przeglądać zdjęcia na wyświetlaczu aparatu i usuwać mniej udane, zachowując tylko te, które mamy zamiar później wykorzystać. Wyeliminuje to także potrzebę noszenia ze sobą kilku zapasowych kart pamięci o wysokiej pojemności.

Obrazy, zwłaszcza o wysokiej rozdzielczości, potrafią zająć dużo miejsca na twardym dysku. Do posiadanego już komputera można dołączyć dodatkowy twardy dysk.

Wygodne są też nagrywarki służące do przenoszenia danych na płyty. Są proste w obsłudze, a prawie wszystkie komputery mają napęd DVD-RW lub BD-RW, który pozwala nam oglądać zdjęcia bez konieczności składowania na twardym dysku. Zapisanych na płycie plików nie można kasować ani modyfikować, ale nośnik ten jest tani. Niestety również niezbyt trwałe. Obecnie ze względu na znaczny wzrost pojemności dysków HDD i pendrive'ów oraz spadek ich cen, płyty CD i DVD powoli wychodzą z użycia.

Jeśli nasze archiwum fotograficzne osiągnęło duże rozmiary, najlepszym rozwiązaniem jest przechowywanie zdjęć na zewnętrznych dyskach twardych, nie muszą być one bardzo szybkie, ale ważne żeby ich pojemność była liczona w terabajtach, obudowa była solidna i łączyła się z komputerem przez złącze USB 3.0, 3.1 lub eSata.

Zdjęcie wykonane na cyfrowej karcie pamięci, po przetransferowaniu do komputera można poddawać różnym modyfikacjom. Istnieje obecnie wiele tanich programów do obróbki obrazu, tak prostych w obsłudze, że ich opanowanie zajmuje zaledwie kilka godzin. Oprogramowania te różnią się rodzajem dostępnych funkcji, ale wspólną ich cechą jest niewątpliwa łatwość w użyciu. Wiele z tych programów posiada możliwości modyfikacji obrazu, np. poprzez poprawienie odwzorowania czy przez wprowadzenie różnego rodzaju efektów, aczkolwiek tych ostatnich tylko w pewnym ograniczonym zakresie. Korzystajmy z nich więc, pamiętając jednak o tym, żeby nie przesadzać ze stosowaniem efektów specjalnych. Programy do obróbki obrazu pozwalają względnie szybko i łatwo manipulować fotografiami, dzięki czemu możliwe jest tworzenie zupełnie nowych obrazów, zawierających więcej fantazji niż rzeczywistości. Przy zakupie nowego aparatu cyfrowego, przeczytajmy także dobrze jego instrukcję obsługi, która opowie nam o właściwościach i możliwościach naszego nabytku.

Osprzęt dodatkowy i utrzymanie sprzętu

Każdy, kto fotografuje, wie, że podstawa fotografii to aparaty i obiektywy, ale często zapomina się o statywie. Solidne oparcie, które daje statyw zarówno w plenerze, jak i przy fotografowaniu wewnątrz ma wiele zalet. Coraz częściej stosuje się także lżejsze monopody.

Ważne są różne torby fotograficzne, ramieniowe, biodrowe, plecaki czy kamizelki, ponieważ ułatwiają szybki dostęp do sprzętu, z którego korzystamy.

Dzięki temu, że aparat na statywie jest stabilny, możemy użyć przysłony i czasu naświetlania, jakie są odpowiednie dla tematu,

bez obawy o rozmycie obrazu, spowodowane wstrząsami aparatu przy długich czasach naświetlania.

Statyw pozwala na staranne przestudiowanie kompozycji na matówce. Można wyregulować wysokość i ustawienie aparatu, dokonać drobnych korekt kompozycyjnych, aż kadr będzie idealny. Jednak fotografia podróżnicza i plenerowa wymaga sprzętu o mniejszych rozmiarach i wadze. Model super lekki nie gwarantuje stabilnego oparcia aparatom z długimi obiektywami. Używamy statywu często, a efekty będą widoczne na zdjęciach. Kto dużo fotografuje, dochodzi do wniosku, że potrzebne mu są trzy różne rodzaje toreb fotograficznych: mała na krótkie wycieczki i wakacje z rodziną, duża na poważne zdjęcia oraz biodrówka lub plecak, pozwalający na maksymalną mobilność przy reportażach z wypraw i zdarzeń.

Uważajmy na trudne warunki atmosferyczne: woda, kurz i błoto mogą poważnie uszkodzić nasze aparaty fotograficzne. Fotograf powinien dbać o cały swój sprzęt fotograficzny. Piasek, pył, kurz, włosy mogą zakłócić pracę delikatnych mechanizmów. Należy także utrzymywać obiektyw w stanie czystości. Usuwajmy z niego ślady palców, zanieczyszczenia i ślady po kroplach wody z przedniej i tylnej soczewki. Postępuj-

my się przy tym własnym ciepłym oddechem lub kropelką wysokiej klasy płynu do czyszczenia szkieł optycznych i którąś z nowoczesnych ściereczek z mikrofibry, a nie chusteczką do nosa. Aby uniknąć zabrudzeń, zakrywajmy obiektyw zaślepką. Redukujmy ładunki elektrostatyczne. W warunkach niskiej wilgotności obiektywy i filtry przyciągają kurz niczym magnes. Postarajmy się kupić antystatyczny pędzelek dostępny w dobrze zaopatrzonych sklepach fotograficznych. Wystarczy kilkakrotnie musnąć nim obiektyw, aby usunąć przyciągające kurz ładunki elektrostatyczne.

Prawie przezroczysty filtr UV na obiektywie uchroni przed porysowaniem i innymi uszkodzeniami drogą soczewkę przednią. Z kolei osłona przeciwsłoneczna

chroni również do pewnego stopnia obiektyw przed uderzeniami. Większość współczesnych aparatów nie nadaje się do użytku bez zasilania, nosimy więc ze sobą zapasowe baterie. Aby poradzić sobie z kiepskim kontaktowaniem przecieramy styki baterii i styki w aparacie – gumką do ołówka, aby usunąć utlenioną warstwę metalu. Drobinę powstałego przy tym pyłu zdmuchujemy gumową gruszką. Wyjmujemy baterie, jeżeli sprzęt ma być nie używany ponad miesiąc aby zapobiec uszkodzeniom i zmniejszyć ryzyko korozji.

Woda stanowi wielkie zagrożenie dla elektroniki i mechaniki aparatów oraz obiektywów. Również wilgotne powietrze może spowodować problemy. Kiedy wychodzimy z klimatyzowanego samochodu lub pomieszczenia w wilgotny plener, momentalnie na naszym aparacie i obiektywach powstaje warstwa skroplonej pary. Poczekajmy przed użyciem, aż sprzęt ogrzeje się do tem-

peratury otoczenia. Rozpylona woda morska powoduje korozję wszystkich metalowych części aparatu i obudowy obiektywu.

Obiektywy

Każdy cyfrowy aparat obecnie produkowany jest wyposażony w matrycę i procesor obrazu. W rzeczywistości to obiektyw oraz twórcza wizja fotografa decydują o powstaniu obrazu.

Jedną z zalet lustrzanki jednoobiektywowej jest zdolność tego typu aparatu do współpracy z najrozmaitszą optyką: obiektywami typu „rybie oko”, obiektywami szerokokątnymi, teleobiektywami i obiektywami do makrofotografii oraz z zoomami.

Praca z wymiennymi obiektywami możliwa w aparatach z wymienną optyką nie dotyczy już tylko lustrzanek, produkowane są kompaktowe aparaty z wymienną optyką i matrycą APS-C lub FullFrame (35mm). Oczywiście musimy mieć świadomość, że każdy producent promuje swoje mocowanie obiektywu. Również trzeba pamiętać, że ogniskowe są podawane często dla matryc 35mm, a matryca APS-C jest mniejsza.

Poszerzajmy swój podstawowy zestaw obiektywów w miarę postępu specjalizacji w pewnych rodzajach fotografii lub z myślą o zaradzeniu problemom, które często napotykamy, nie zaś tylko dlatego, że nas na to stać. Z drugiej strony inny rodzaj obiektywu może nadać naszym zdjęciom zupełnie nowy charakter. Eksperymentujmy tak długo, aż nauczymy się jak najlepiej go wykorzystywać, i zacznijmy odpowiednio modyfikować swój styl. Jeśli dojdziemy w tym do perfekcji, rezultaty mogą być znakomite.

Do każdego typu obiektu można używać różnych obiektywów, pod warunkiem, że znajdzie się odpowiedni kąt widzenia. Sekret efektywnej fotografii tkwi właśnie w dobrze przemyślanym wy-

borze obiektywu. Oczywiście dobrze jest dysponować wieloma obiektywami: każda ogniskowa daje inny efekt, a wiele z nich zaspokoi nasze oczekiwania. Obiektyw kontroluje ilość światła padającego na matrycę, która zależy od rozwarcia przysłony. Rozpiętość obszaru widocznej ostrości w danej scenie (głębina ostrości) zależy od wybranego otworu względnego (liczba przysłonowa), jak również od ogniskowej.

Właściwy punkt maksymalnej ostrości jest wyznaczany przez fotografa, który ustawia ostrość za pomocą pierścienia ostrości na obiektywie. W aparacie wyposażonym w autofocus nastawienie ostrości może odbywać się automatycznie.

Im dłuższy obiektyw, tym bardziej trzeba uważać, żeby zdjęcie nie było poruszone z powodu wstrząsów aparatu. Przy krótszych czasach naświetlania zwiększmy czułość matrycy (np. ISO 400). Bez względu na typ obiektywu, najlepsze parametry optyczne i ostrość otrzymamy przy przysłonach 8 lub 11, czyli przy średnich otworach względnych.

Za standardowy uważa się obiektyw o ogniskowej 50 do 55 mm. Jego kąt widzenia, mierzony po przekątnej kadru, wynosi około 45°, czyli jest zbliżony do kąta widzenia ludzkiego oka (około 48° w poziomie i 35° w pionie). Uzyskamy z niego obraz o bardzo naturalnej, pozbawionej zniekształceń perspektywie. Przed rozpowszechnieniem się zoomów lustrzanki jednoobiektywowe sprzedawano zwykle w komplecie z obiektywami 50 mm, który często nazywany jest „normalnym”, ponieważ na zdjęciu oddaje rzeczywistość tak, jak ją widzimy. Istnieje jednak tendencja do stosowania długich obiektywów do fotografowania odległych obiektów, prowadząca do „spłaszczonej” perspektywy. Obiektywy te mają skłonność do pozornego skracania odległości pomiędzy objek-

tem a tłem. Z obiektywem szerokokątnym, gdy chcemy wypełnić kadr, podchodzimy nieraz bardzo blisko do obiektu. Z tego powodu uzyskujemy przerysowaną perspektywę: obiekt pierwszoplanowy wydaje się znacznie większy niż widzimy gołym okiem, podczas, gdy dalej położone przedmioty cofają się w głąb kadru.

Każdy obiektyw o ogniskowej krótszej niż 50 mm można nazwać szerokokątnym, w tym także obiektyw „rybie oko”, który ma kąt widzenia 180°. Obiektywy poniżej 20 mm nazywamy super szerokokątnymi. Podstawową zaletą krótszej ogniskowej jest to, że pozwala ona zarejestrować w kadrze większy wycinek danej sceny. Obiektyw szerokokątny może być przydatny w sytuacjach, gdy nie mamy dokąd się cofnąć, a chcemy objąć cały obiekt, który widziany dłuższym obiektywem nie mieści się w kadrze. Obiektywy lekko wąskokątne znakomicie nadają się do portretów, dlatego często nazywa się je portretowymi.

Obiektywy o ogniskowej powyżej 60 mm, zwane wąskokątnymi, mogą osiągać długość nawet do 2000 mm. Możliwość zastosowania długich ogniskowych pomaga w rozwiązaniu wielu problemów: można np. wypełnić kadr obiektem, który znajduje się w dużej odległości od fotografującego. Cechy charakterystyczne długich obiektywów, takie jak możliwość „zbliżenia się” do obiek-

tu, spłaszczona perspektywa i mała głębia ostrości, stają się tym bardziej wyraziste, im dłuższa jest ogniskowa. Producenci obiektywów oferują obecnie wiele profesjonalnych obiektywów wąskokątnych o stałej i zmiennej ogniskowej.

Zoomy są zwykle cięższe i większe niż ich odpowiedniki o stałej ogniskowej i nawet jeśli nie sprawdzają się w każdej sytuacji, stały się standardowym wyposażeniem lustrzanek jednoobiektywowych. Jeden zoom, np. 28-200 mm, może zastąpić kilka innych obiektywów. Zła opinia o zoomach wynika w dużej mierze z tego, że wczesne modele nie były w stanie sprostać wysokim wymaganiom. Jednak dzięki postępowi technicznemu ich parametry optyczne zdecydowanie się poprawiły. Zoomy zapewniają ogromną swobodę kompozycyjną oraz możliwość precyzyjnego skadrowania w sytuacji, gdy nie jesteśmy w stanie zmienić swojej pozycji zdjęciowej. Często w czasie wymiany obiektywu ucieka okazja do zrobienia zdjęcia, ale właśnie dzięki zoomowi możemy tego uniknąć i uchwycić ulotny moment, zmienić charakter perspektywy i skoncentrować się na kompozycji kadru przy szybko zmieniającym się oświetleniu.

Światło

Tworzywem fotografii jest światło odbite od obiektu i zarejestrowane na światłoczułej matrycy. Oczywiście bez światła nie mogliśmy robić zdjęć. Tworzymy obrazy posługując się światłem naturalnym, sztucznym lub ich kombinacją. Właściwe światło – odpowiednie do tematu, lub celów danego zdjęcia jest kluczem do dobrej fotografii. Na ogół chcemy, by światło dawało efekt trójwymiarowości, ukazywało obiekt w sposób korzystny i stwarzało pewien nastrój. Niektórzy uważają, że fotografując w plenerze jesteśmy zdani na łaskę i niełaskę natury. Przecież nie przepędzimy

chmur ani nie przesuniemy słońca na korzystniejszą dla nas pozycję. Jedną z umiejętności odróżniających fotografa od amatora jest zdolność rozwiązywania problemów ze światłem. Wymaga to świadomości istniejących warunków oświetleniowych. Bywają one nie do przyjęcia z powodu kontrastu, charakteru, kierunku lub barwy światła, całkowicie nieprzystawalnych do tematu. Światło może padać na obiekt z każdej strony, ale generalnie wyróżnia się cztery najczęstsze sytuacje oświetleniowe: oświetlenie górne, przednie, boczne i kontrowe.

Cekiew w Świątkowej Małej w Beskidzie Niskim, fot. A. Wielocha

Gdy światło pada na obiekt z góry jak w południe w słoneczny dzień powstaje obraz pozbawiony efektu trójwymiarowego, głębi czy wyrazu. Cienie na ziemi są krótkie i wyjątkowo ciemne. Mogą być efektowne, zwłaszcza gdy tworzą graficzny układ na

ziemi, lecz w większości przypadków robią wrażenie nienaturalnych. W zdjęciach ludzi oświetlenie górne sprawia, że oczodoły są ciemne, a cień brody może wyglądać niekorzystnie. Gdy słońce znajduje się za plecami fotografującego, światło pada na obiekt z przodu. Sytuacja taka jest może łatwa do fotografowania, ale efekt jest często niezadowolający. Cienie od przedmiotów padają za nimi, przez co całość wygląda płasko. Jeśli na zdjęciach są ludzie, słońce często świeci im prosto w oczy, powodując ich zmruczenie. Gdy słońce jest nisko, ciepła barwa światła wnosi do zdjęcia nieco wyrazu, ale może być trudno wyeliminować z kadru cień fotografującego. Światło przednie sprawdza się zwykle, gdy zależy nam na wiernym oddaniu intensywnych barw. Jeśli chcemy, by na zdjęciu dobrze wyszły szczegóły fotografowanego obiektu, przydatne może być oświetlenie przednie.

Światło z tyłu, zwłaszcza gdy jest bardzo silne, może sprawić, że obiekt wyjdzie na zdjęciu w postaci sylwety. Światło może pochodzić ze słońca, jego odbicia od ośnieżonego zbocza wzgórza lub piaszczystej wydmy, z bardzo jasnego nieba itp. W pewnych przypadkach wokół obiektu może się pojawić aureola halacji. Kontrast jest na ogół wyjątkowo duży, toteż na zdjęciach o jasnym tle i ciemniejszym motywie głównym będzie mało szczegółów, chyba że obszary cienia zostaną wypełnione fleszem, blendą czy jeszcze innym źródłem światła. Przy obiektach przepuszczających światło, np. drzewach jesienią, okrytych kolorowym listowiem, kontra daje piękny efekt rozmiotania.

Światło może również padać na obiekt pod innym kątem, np. częściowo z boku, a częściowo z przodu. Jeśli kąt padania światła jest nieodpowiedni, możemy zmienić pozycję, z której fotografujemy, poprosić fotografowaną osobę, aby przeszła w inne miejsce, albo poczekać, aż zmieni się kierunek światła. Zarówno zachód, jak

i wschód słońca są bardzo wdzięcznym tematem do fotografowania. Obrazy takie dają jednak więcej satysfakcji dla oka, gdy fotograf wprowadzi do nich jeszcze jakiś dodatkowy element kompozycyjny.

Uważajmy na halację przy oświetleniu kontrowym. Jeśli w kadrze jest słońce, a nawet gdy znajduje się tuż za jego granicami, odbicia wewnętrzne w obiektywie mogą spowodować nałożenie się na obraz świetlistego śladu diafragmy, zasnuć całego obrazu jasną mgiełką lub barwami tęczy. Ponieważ efekty te widać przez wizjer, możemy przesunąć się z aparatem, jeśli są niepożądane. Rzadko światło jest idealne. Na szczęście mamy do dyspozycji sporo środków zaradczych. Najoczywistszym z nich jest zmiana pozycji z aparatem w stosunku do światła. Czasem możemy też przestawić fotografowaną osobę lub po prostu poczekać na bardziej wyraziste światło. W wielu sytuacjach możemy częściowo wpłynąć na charakter i barwę światła, stosując pewne akcesoria.

Gdy światło pada na obiekt z boku, tworzą się lokalne kontrasty, które wydobywają fakturę i kontury przedmiotów. Ludzie portretowani w oświetleniu bocznym nie zawsze wychodzą korzystnie. W pejzażach takie światło wydobywa głębię dzięki długim cieniom. Kontrast bywa duży, przez co część szczegółów w światłach i cieniach może zginąć, jednak ogólnie efekt jest zwykle bardzo dobry.

Barwa światła zmienia się w ciągu dnia. Wprawdzie ludzkie oczy nie rejestrują tych różnic, lecz ich efektem są zupełnie różne rezultaty przy barwnych zdjęciach. Bezpośrednie światło słoneczne zmieszane ze światłem kopuły nieba jest mniej więcej białe (pozbawione dominanty), zwłaszcza w godzinach południowych. Kiedy słońce jest nisko na niebie, światło przybiera odcień żółty lub pomarańczowy, zmierzając do ciepłego krańca widma

barw. W cieniu, czyli tam, gdzie przedmioty oświetlone są przede wszystkim przez błękitną kopułę nieba, a także w dzień pochmurny, światło jest chłodne, czyli niebieskawe. Jeśli odcień światła i barwy nie odpowiadają nam, zaczekajmy aż światło się zmieni lub założmy na obiektyw filtr barwny, który to skoryguje.

Jeśli zrobimy zdjęcie portretowe o zachodzie słońca, postać będzie skąpana w żółtej lub pomarańczowej poświacie, co da efekt być może nawet zbyt ciepły. Odcienie ciepłe są zwykle idealne do pejzaży albo do fotografii architektury.

Kolejka bieszczadzka, fot. R. Kubit

Gdy słońce jest nisko nad horyzontem, barwa światła zazwyczaj się ociepla. Dzieje się tak, ponieważ ukośnie padające światło musi wówczas przejść w atmosferze przez grubszą warstwę pyłu i drobin wodnych, na których niebieskie (krótsze) składowe widma rozpraszają się, pozostawiając głównie światło zbliżone do czerwieni. W pewnych porach dnia światło ma tendencję do rejestrowania się z dominantą niebieską, np. przed wschodem słoń-

ca, w bardzo pochmurny dzień, lub gdy fotografowany obiekt znajduje się w cieniu budynku. Na dużych wysokościach światło jest chłodne nawet w dni słoneczne z powodu znacznego udziału ultrafioletu w widmie. Światło takie może być użyteczne, jeśli np. chcemy oddać wrażenie zimna, pochmurny, śnieżny dzień, lecz najczęściej wolimy na zdjęciach poświatę ciepłą.

Do zmodyfikowania temperatury barwowej możemy użyć filtrów barwnych lub w aparatach cyfrowych funkcji balansu bieli WB. Istnieje wiele filtrów efektowych. Niektóre z nich służą do multiplikacji obrazu (efekt kalejdoskopu), inne sprawiają, że mocne punkty świetlne mają na zdjęciu postać gwiazdek lub smug. Choć możemy odczuwać pokusę wypróbowania niektórych z nich, pamiętajmy, że efekty stosowane w nadmiarze mogą się znudzić.

Kompozycja obrazu – mocne punkty i linie kadru

Jednym z najważniejszych elementów dobrego zdjęcia jest jego kompozycja. Bardzo istotnym jej aspektem jest z kolei rozmieszczenie w kadrze elementów istotnych.

Wykonując zdjęcie jakiegoś przedmiotu lub osoby, zazwyczaj umieszczamy interesujący nas obiekt w centrum kadru. Robimy to odruchowo – ponieważ tak jest wygodnie. Tymczasem centrum kadru nie jest ani jedynym, ani najważniejszym punktem na zdjęciu. Ważne jest jedno z miejsc, na które wzrok oglądającego pada w pierwszej kolejności to tzw. mocny punkt.

W przypadku zdjęcia mocne punkty kadru to miejsca, w którym znajdujące się fotografowane obiekty wywierają na oglądającego najsilniejszy wpływ. Odpowiednie wykorzystanie dwóch lub więcej mocnych punktów pozwala uzyskać wyraziste zdjęcie o harmonijnej kompozycji. Środek fotografii niekoniecznie musi

być mocnym punktem kadru. W zdjęciu ważną sprawą są też tzw. mocne linie kadru. Na większości zdjęć można wyznaczyć ważne dla obrazu linie w odległości $1/3$ od brzegu kadru. Mogą być one rzeczywiste, jak i wirtualne. Ważne jest, aby linie te pokrywały się z przebiegiem tzw. mocnych linii kadru, na których przecięciu powstają mocne punkty. Zarówno mocne linie, jak i mocne punkty kadru nie istnieją przypadkowo. Ich położenie wyznaczają prawa, które nasi przodkowie sformułowali po raz pierwszy ponad 2500 lat temu. A dokonali tego obserwując piękno i harmonię natury. Pierwsza i najważniejsza reguła kompozycyjna nosi nazwę *złotego podziału* lub *boskich proporcji*. Została ona sformułowana po raz pierwszy w starożytnej Grecji a jej opracowanie przypisuje się Pitagorasowi lub jego uczniom. Wiadomo jedynie, że *Złota Reguła* została matematycznie opisana przez Euklidesa. Według tego opisu ze *złotym podziałem* mamy do czynienia wówczas, gdy długość odcinka podzielonego na dwie nierówne części pozostaje w stosunku do części dłuższej w takich samych proporcjach, jak część dłuższa do krótszej. Ów *złoty stosunek* wynosi w przybliżeniu 1,618. Jeżeli zgodnie z tą regułą podzielimy czterema liniami prostokąt wyznaczający kadr zdjęcia, otrzymamy tzw. siatkę złotego podziału wyznaczającą cztery mocne punkty kadru. Znajdują się one dość blisko centrum zdjęcia, jednak są też od niego wyraźnie odsunięte. Takie ułożenie obiektów w kadrze pozwala silnie zaakcentować związek między nimi, a jednocześnie czyni zdjęcie harmonijnym – jeżeli tylko zadbamy, aby obiekty te wzajemnie się uzupełniały. Poziome linie *złotego podziału* kadru to również dobra lokalizacja dla umiejscowienia linii horyzontu. Najlepsze efekty daje jednak wykorzystanie *złotego podziału* w kadrach o proporcjach boków wyznaczonych przez tę samą regułę – czyli zbliżonych do najczęściej spotykanego w cyfrowych lustrzankach standardu 3:2.

Pewnym przybliżeniem *złotego podziału*, łatwym do zastosowania praktycznie w każdych warunkach, jest tzw. trójkpodział. Polega on na prostym podzieleniu kadru na trzy równe części pionowe i trzy poziome. W efekcie otrzymujemy układ dzielący kadr na dziewięć części, z czterema mocnymi liniami i czterema mocnymi punktami. Choć ich położenie odbiega od tego, co wynika z zasady *złotego podziału*, to reguła ta sprawdza się znakomicie praktycznie w każdym rodzaju fotografii.

Czeremcha w Beskidzie Niskim, drogowskaz do Babadag, fot. A. Wielocha

Trójkpodział jest najczęściej stosowaną w fotografii techniką kompozycyjną, zwłaszcza przez początkujących fotografów. Wiele aparatów cyfrowych – zarówno prostych, jak i zaawansowanych – umożliwia wyświetlenie pomocniczej siatki geometrycznej jeszcze podczas wykonywania zdjęcia i najczęściej jest to właśnie siatka trójkpodziału. Trójkpodział jest bowiem formą organizacji kadru opartą o elementy o identycznych rozmiarach. W niektórych przypadkach taki idealnie równy podział może nie wyglądać zbyt dobrze.

Pozostaje tylko tradycyjnie życzyć dobrego światła.

Polskie Towarzystwo Krajoznawcze.

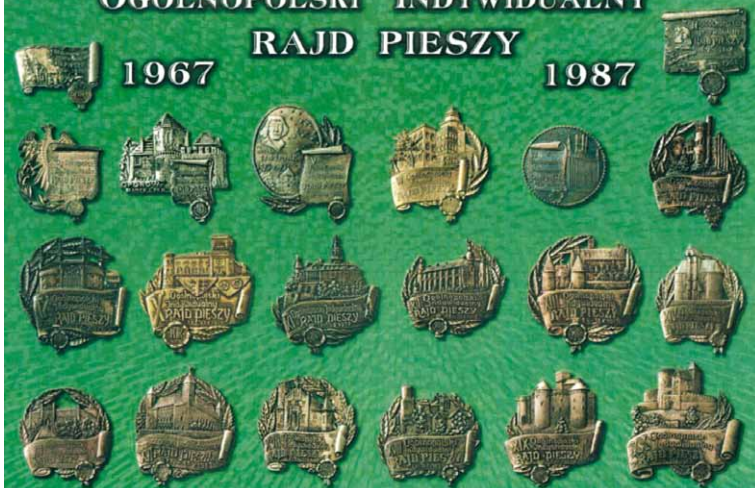
M. Wisznicki, 1908.

Będzin.

OGOLNOPOLSKI INDYWIDUALNY
RAJD PIESZY

1967

1987

Wojciech Kowalski

_____ Kolekcjonerstwo krajoznawcze

Pasja kolekcjonerska ogarnia wielu ludzi w tym również krajoznawców. Z każdej wycieczki pozostają nam pamiątki w postaci pocztówek, map, przewodników, znaczków, okazów przyrodniczych i minerałów.

Zafascynowani urokiem tych przedmiotów zaczynamy je gromadzić. Po latach okazuje się, że ujawniają one swoje niezwykcyjne walory, nabierają kulturowych wartości i wiążą się z nami emocjonalnie. Budzi się w nas chęć posiadania większej ilości tych przedmiotów. Wtedy nie wystarczają nam pamiątki zdobyte podczas wypraw turystycznych, zaczynamy odwiedzać giełdy kolekcjonerskie, antykwariaty i bazyry ze starociami. Powstają zbiory o nieokreślonym temacie.

Z czasem tworzą się małe kolekcje specjalizujące się w określonych tematach. Zbieracz świadomie poszukuje brakujących

przedmiotów, dokonuje selekcji i zaopatruje je w odpowiednie informacje. Takie działanie można nazwać kolekcjonerstwem.

A czym różni się zbieractwo od kolekcjonerstwa?

Kolekcja (z łacińskiego *collectio*) oznacza zbiór, ale zbieracz z reguły amator to osoba gromadząca przedmioty bez określonych kryteriów. Kolekcjoner natomiast posiada już określony dorobek i działa według ustalonych założeń. Korzysta on z fachowej literatury, dokonuje opracowań swoich zbiorów. Posiadając określoną kolekcję bierze udział w pokazach i wystawach. Jest to szczególnie ważne działanie ze społecznego punktu widzenia, bowiem udostępnia swoją kolekcję publiczności. Dzięki temu przyczynia się do popularyzacji określonej wiedzy krajoznawczej.

A co można zbierać?

Praktycznie gromadzić można wszystko, przedmioty cenne i nieposiadające wartości materialnej. Te ostatnie niekiedy niedooceniane są często dokumentem obyczajowości i kultury. Krajoznawcy najczęściej zbierają pocztówki, fotografie, literaturę krajoznawczą (przewodniki, foldery), mapy, ekslibrisy, medale, odznaki turystyczne, odciski pieczęci, okazy przyrodnicze i geologiczne.

Kilka słów o nich:

Pocztówki to częsty obiekt zainteresowań, chociaż ostatnio traci na popularności. Kiedyś był ważnym środkiem wymiany informacji i przekazywania życzeń. Wyróżnia się pocztówki – karty drukowane, fotowidokówki – kopiowane fotograficznie oraz widokówki – pocztówki przedstawiające krajobrazy naturalne i zabudowane.

Pojęcie „pocztówka” zostało wymyślone przez Henryka Sienkiewicza na konkurs z okazji wystawy kart ilustrowanych w Warszawie w 1900 r. W Polsce funkcjonuje także termin „odkrytka”.

Technika wykonania pocztówki bywa różnorodna. Dawniej stosowano litografię i cynkografię tj. odbitkę rysunku z płyty kamiennej i metalowej, później wprowadzono światłodruk a obecnie najczęściej wielobarwny offset.

Fotografie są częstym tematem kolekcjonerskim, a jednocześnie doskonałą dokumentacją naszych wycieczek krajoznawczych. Przedstawiają ludzi, krajobrazy, budowle współczesne i zażytkowe oraz różne wydarzenia historyczne i obyczajowe. Fotografię wynaleziono we Francji w 1839 r. W Polsce wykonywanie zdjęć rozpowszechnił nieco później Maksymilian Strasz.

Gromadzenie **folderów** jest bardzo przydatne dla krajoznawców, gdyż wzbogaca ich wiedzę. Folder oznacza wydawnictwo reklamowe, najczęściej drukowane w formie składanki, często określane jako prospekt. Foldery zawierają różne tematy: przyroda, zażytki, a także reklamują hotele, muzea. Niekiedy wzbogacane o mapy i plany spełniają rolę informatorów.

Odrębną pozycję wśród eksponatów kolekcjonerskich zajmują **książki, czasopisma, wydawnictwa akcydensowe i mapy**. Miłośników książek nazywa się bibliofilami (z greckiego: *biblion* - książka, *philon*- lubić). Krajoznawcy oprócz literatury pięknej gromadzą książki, albumy historyczne, przyrodnicze i podróżnicze.

Z bibliofilstwem wiąże się gromadzenie **ekslibrisów**. Ekslibris zwany księgoznakiem – to znak własnościowy książki w postaci nalepki zamieszczonej na wewnętrznej stronie okładki. Spolszczony zwrot *ex libris* znaczy dosłownie „z książek”. Tematyk ilustracji ekslibrisu przedstawia zainteresowania posiadacza lub

twórcy. Częstym motywem ekslibrisów jest architektura, przyroda, wizerunki ludzi, herby i inne symbole.

Dużą popularnością wśród kolekcjonerów cieszy się gromadzenie **odznak i oznak**. Ten rodzaj kolekcji zaliczyć można do falerystyki (z greckiego *phaleria* – nagroda) lub signistyki (z łacińskiego *signum* – znak). Przedmiotem jej zainteresowania są formy wyróżnień i nagród – order, odznaczenia państwowe oraz odznaki, a także formy pozanagrodowe, do których zaliczamy różnorodne oznaki łącznie z turystyczno-krajoznawczymi i rajdowymi potocznie nazywanymi znaczkami.

Odznaka jest to płaski, nieduży przedmiot o różnym kształcie, wykonany z metalu i dostosowany do noszenia przy ubraniu. Jest ona nadawana imiennie przez instytucje państwowe i społeczne w celu uhonorowania osoby zasłużonej lub wyróżnienia osoby, która zdobyła określone kwalifikacje.

Oznaka jest to przedmiot podobny do odznaki, ale spełniający odmienną funkcję – nie ma waloru nagrodowego, a służy jedynie do oznaczenia przynależności organizacyjnej lub klubowej, do manifestowania określonej idei. Jest znakiem rozpoznawczym i służy do wyróżnienia osoby lub grupy społecznej spośród innych. Zadaniem oznaki jest przekazywanie określonych wiadomości za pomocą symbolu plastycznego, tj. formy, barwy, napisów, inicjałów.

Wśród oznak wyróżnia się: wojskowe, sportowe, turystyczne, krajoznawcze, organizacyjne i inne.

W Polsce pierwsze oznaki turystyczne pojawiły się wraz z powstaniem Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego (1873) i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (1906). Po ich połączeniu w PTTK (1950) pojawiła się stosowna oznaka organizacyjna. Z czasem nastąpił duży rozwój turystyki i krajoznawstwa, ustanowione zostały też odznaki turystyki kwalifikowanej, jak: Górską Odznaką Turystyczną (GOT), Odznaką Turystyki Pieszej (OTP), odznaki związane z uprawnieniami, jak: przewodnik, instruktor, przodownik poszczególnych dyscyplin oraz masowo wydawane oznaki rajdowe.

Medal wybity z okazji IV Kongresu Krajoznawstwa Polskiego

Medale stanowią atrakcyjną dziedzinę kolekcjonerstwa, głównie z uwagi na ich walory artystyczne. Przedstawiają sławnych ludzi, ważne wydarzenia. Nadawane są honorowo za zasługi, jako nagrody oraz jako odznaczenia. Kolekcjonowanie medali oraz monet nazywa się numizmatyką (z greckiego *numisma* - moneta), zbieranie medali nadawane za zasługi zaliczamy do falerystyki.

Do gromadzenia **okazów geologicznych** (minerałów) czy **przyrodniczych** wymagana jest określona wiedza. Elementy przyrody nieożywionej i ożywionej są źródłem wiedzy o danym tere-

nie, umożliwiając poznanie budowy i historii Ziemi oraz otaczającej przyrody.

Wymieniono niektóre przedmioty najczęściej zbierane przez krajoznawców. Z czasem nagromadzone eksponaty tworzą określony zbiór. Żeby można nazwać go kolekcją krajoznawczą, powinien wyrażać konkretną myśl, umożliwiać poznanie tematu związanego z określoną dziedziną wiedzy o kraju, regionie, ludziach.

Wśród kolekcji krajoznawczych wyróżnia się:

- **kolekcje powszechne**, które obejmują zbiory przedmiotów wytwarzanych przez naturę (np. minerały, okazy przyrodnicze) lub przez człowieka (np. pocztówki, znaczki pocztowe, turystyczne, medale)
- **kolekcje autorskie** – obejmujące zbiory przedmiotów wykonanych wyłącznie przez kolekcjonera (np. rysunki, fotografie) oraz napisane przez niego – foldery, artykuły prasowe, przewodniki, książki.

Kolekcje mogą być:

- ☞ proste – składające się z przedmiotów jednego rodzaju,
- ☞ złożone – składające się z przedmiotów różnego rodzaju związanych tematycznie z tytułem kolekcji,
- ☞ otwarte – zbiór bez granicy końcowej,
- ☞ zamknięte – zbiór określony granicą czasu lub przedmiotów,
- ☞ regionalne – zbiór poświęcony jednemu regionowi, miastu lub obiektowi,
- ☞ problemowe – zbiór poświęcony określonemu zagadnieniu krajoznawczemu,
- ☞ z motywem – zbiór zawierający przedmioty stanowiące lub zawierające wybrany przez kolekcjonera motyw,

☞ okolicznościowe – zbiór składający się z przedmiotów związanych z określonymi wydarzeniami np. historycznymi.

Kolekcjoner za opracowanie i eksponowanie swojego zbioru na pokazach lub wystawach może otrzymać **Krajoznawcze Odznaki Kolekcjonerskie PTTK** zgodnie z regulaminem.

Odznaki kolekcjonerskie są zróżnicowane: uwzględniają wiek kolekcjonera, rodzaj zbioru oraz stopień zaawansowania w wystawach. Wyróżnia się następujące odznaki:

☞ „Chomik”

☞ „Plakietka Zbiorów Krajoznawczych”

☞ „Ekslibris Krajoznawcy Bibliofila”

☞ „Kolekcjoner Krajoznawca” w stopniu srebrnym i złotym.

Możliwość uzyskania krajoznawczych odznak kolekcjonerskich powinna być zachętą do rozwoju określonych zainteresowań a posiadanie ich świadczy o osiągnięciach w wybranej dziedzinie. Odznaki te są też bodźcem do poszukiwań, systematycznego gromadzenia i porządkowania zbiorów oraz podnoszenia ich poziomu.

Kolekcjonerstwo krajoznawcze polega na takim gromadzeniu zbiorów, aby umożliwiały one poznanie tematu związanego z określoną dziedziną wiedzy o kraju, regionie, ludziach. Jest ono utożsamiane z krajoznawstwem. Upowszechnianie wiedzy o kraju poprzez wykorzystywanie swoich kolekcji i zabezpieczenie przed rozproszeniem jest podstawowym zadaniem kolekcjonerstwa krajoznawczego.

Ważną rolę, jaką powinni odgrywać kolekcjonerzy krajoznawcy, to współpraca z placówkami zajmującymi się gromadzeniem

zbiorów. Krajoznawcy przyczynili się w dużym stopniu do tworzenia izb muzealnych oraz zasilania zbiorów wielu muzeów. Dawne fotografie i pocztówki gromadzone przez krajoznawców były często źródłem poznawania obiektu, który uległ zniszczeniu, przyczyniały się do poznawania obyczajów i rodzimej historii.

Wymienione działania kolekcjonerów krajoznawców odegrały doniosłe znaczenie w kulturotwórczej roli kolekcjonerstwa krajoznawczego, bowiem przyczyniły się do zabezpieczenia przed zniszczeniem i zapoznania wielu przedmiotów kultury materialnej oraz przedmiotów związanych z obyczajowością.

Kolekcjonerom patronuje **Podkomisja Kolekcjonerstwa Krajoznawczego** przy Komisji Krajoznawczej ZG PTTK. Jej zadaniem jest inicjowanie i kierowanie działalnością kolekcjonerską PTTK.

Krajoznawcy wyróżniający się szczególnie w dziedzinie kolekcjonerstwa mogą otrzymać uprawnienia **Jurora Zbiorów Krajoznawczych**, które upoważniają do oceny zbiorów krajoznawczych na wystawach organizowanych przez poszczególne ogniwą PTTK.

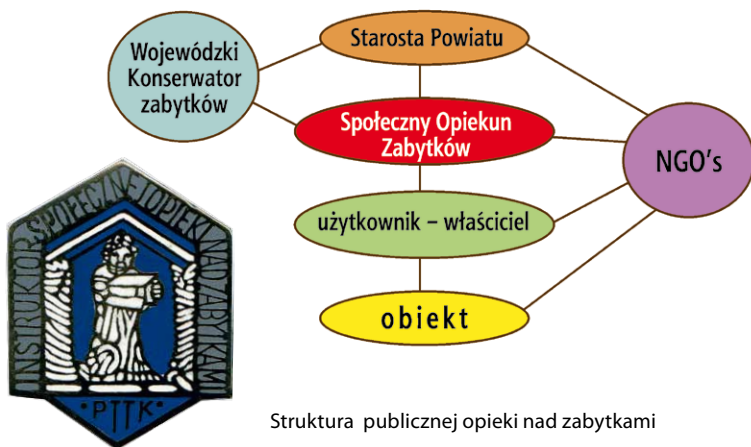
Andrzej Danowski
Wojciech Pasek

Spółeczna opieka nad zabytkami

Zainteresowanie badaniami, ochroną i zwiedzaniem zabytków w Towarzystwie istniało od początku powstania jego protoplastów: Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego i Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Szczególnego znaczenia nabrało w okresie odzyskiwania niepodległości i scalania zaborów oraz w okresie po II wojnie światowej, gdy los niektórych zabytków zagrożony był ze względów ideologicznych.

Obowiązująca ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami wyraźnie oddziela te dwa często w Polsce mylone pojęcia. Ochrona zabytków jest bowiem domeną państwa i jego urzędów, natomiast opieka nad zabytkami to przede wszystkim obowiązek prawny

właściciela, ale także moralne zobowiązanie społeczeństwa reprezentowanego przez społecznych opiekunów zabytków (indywidualnych, bądź zbiorowych). Ustawowi społeczni opiekunowie zabytków (SOZ) powoływani są przez starostów na wniosek wojewódzkich konserwatorów zabytków (WKZ), którzy przed postawieniem takiego wniosku sprawdzają wiedzę merytoryczną i prawną kandydata.

Struktura publicznej opieki nad zabytkami

Do czasu uchwalenia obecnie obowiązującej ustawy, przez ponad 40 lat organizowaniem społecznej opieki nad zabytkami zajmowało się Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, a konkretnie komisje opieki nad zabytkami PTTK. Komisje takie powoływane były na poziomie wojewódzkim i oddziałowym. Zajmowały się ewidencją i organizacją działań SOZ, szkoleniami (zarówno SOZ, jak i instruktorów SOZ PTTK), organizacją zjazdów społecznych opiekunów zabytków – najlepszego forum wymiany doświadczeń i informacji, a także edycją wydawnictw szkoleniowych dla SOZ i kandydatów na opiekunów. Odmiennosć dzia-

łań Komisji Opieki nad Zabytkami Zarządu Głównego PTTK polegała dodatkowo na wspieraniu działań muzeów regionalnych i społecznych.

Namacalnym śladem tych działań są do dzisiaj obowiązujące uprawnienia Społecznego Opiekuna Zabytków PTTK oraz instruktora SOZ PTTK. Jako wewnętrzne uprawnienia kadrowe Towarzystwa nie uległy one likwidacji na mocy nowej ustawy, ale mimo to, Komisja zachęca „opiekunów zabytków PTTK” do użytkowania uprawnień ustawowych.

Dla ułatwienia uzyskiwania uprawnień SOZ Komisja w ostatnich latach opracowała program szkolenia SOZ i zasady ich egzaminowania. Program szkolenia obejmuje łącznie 36 godzin i są tam zarówno zagadnienia z historii sztuki, prawa, działań SOZ, ale także specyfiki zabytków regionu. Materiał ten został uzgodniony z Wojewódzkimi Konserwatorami Zabytków i przyjęty do realizacji na zjeździe SOZ w Międzyrzeczu. Komisja Opieki nad Zabytkami ZG PTTK organizuje takie szkolenia. Ze względu na duże zainteresowanie społeczne, liczba SOZ systema-

tycznie rośnie, a rola PTTK w pozyskiwaniu nowych SOZ jest niebagatelna. Oczywiście trudno oczekiwać, aby liczba SOZ osiągnęła taką skalę jak w latach 70. XX w., kiedy PTTK rejestrowało, jako organizacja prowadząca, kilkadziesiąt tysięcy SOZ w całej Polsce. Oczywiście liczy się nie ilość, a jakość. Dzisiaj dobrze wyszkoleny i przygotowany do współpracy z WKZ, społeczny opiekun jest w stanie zdziałać więcej, niż przed laty grupa zaangażowanych emocjonalnie, ale gorzej przygotowanych merytorycznie SOZ.

Muzea Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego

Aktualnie Towarzystwo we wszystkich swoich strukturach posiada muzea regionalne, izby pamięci, ośrodki kultury i turystyki górskiej, skanseny, archiwa i biblioteki.

Wśród najbardziej znanych muzeów PTTK należy wymienić: Zamek w Golubiu Dobrzyniu, Zamek w Dobczycach odkopany przez rodzinę Kowalskich, Muzeum PTTK w Puławach (w odbudowie), Muzeum PTTK w Olkuszu, Muzeum PTTK Miasta i Rzeki Warty w Warcie im. dr Eugenii Kaleniewicz, Muzeum PTTK w Gorlicach im. Ignacego Łukasiewicza, Muzeum PTTK w Starachowicach, czy najmłodsze Muzeum PTTK w Końskich.

Zamek – Muzeum PTTK w Golubiu-Dobrzyniu, fot. A. Danowski

Są muzea niedziałające jak np. w Ojcowie i muzea PTTK przekazane ostatnimi laty do samorządów takie jak: Zamek Grodno w Zagórzcu Śląskim, Muzeum w Muszynie (z depozytem zbiorów PTTK), Muzeum Podhalańskie w Nowym Targu im. Czesława Pajerskiego – wybitnego działacza PTTK i założyciela muzeum. Jest także muzeum założone przez PTTK, a prowadzone od początku wspólnie z Urzędem Gminy w Iwanowicach im. Antoniego Walaszczyka. Towarzystwo wspomaga działalność muzeów z budżetu centralnego, ale nie można nie wspomnieć o wsparciu, jakiego udzielają muzeom regionalnym miejscowe samorządy. Bez ich istotnej pomocy prowadzenie tych jednostek mogłoby być niemożliwe. To dowód jaką rolę odgrywają muzea regionalne nie tylko dla turystów, ale także dla społeczności lokalnych.

Komisja Opieki nad Zabytkami ZG PTTK organizuje raz w kadencji szkolenia dla prowadzących muzea regionalne. Materiał szkoleniowy obejmuje zarówno zagadnienia prawne i dokumentacyjne, jak też zasady organizacji ekspozycji i wyboru artefaktów, a także sposoby i źródła pozyskiwania środków na działalność, a nawet sposoby dokumentowania fotograficznego zbiorów. Ponadto w zakresie szkoleń znajdują się zagadnienia z zabezpieczenia, przechowywania i wstępnej konserwacji zbiorów. Wybitni fachowcy z zakresu muzealnictwa i konserwacji zabytków będący członkami Komisji Opieki nad Zabytkami ZG PTTK z chęcią dzielą się swoją wiedzą fachową z prowadzącymi muzea PTTK.

Podstawy prawne ochrony zabytków w Polsce

Dla uświadomienia złożonej sytuacji prawnej ochrony zabytków i roli społecznych opiekunów zabytków w obowiązujących ramach prawnych warto wspomnieć o systemie ochrony zabytków w Polsce, który reguluje obecnie ustawa z dn. 23 lipca 2003 r.

o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2014r. poz 1446). Zgodnie z obecną definicją prawną wyróżnikiem zabytku nie jest czas jego powstania ale indywidualna wartość (artystyczna, historyczna lub naukowa), która analizowana jest bez względu na jego stan zachowania.

W ustawie wyróżniono cztery formy ochrony zabytków:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy (...).

Podstawową i najskuteczniejszą formą ochrony konserwatorskiej jest wpis do **rejestru zabytków** (nieruchomego, ruchomego lub archeologicznego), który następuje na podstawie decyzji administracyjnej wojewódzkiego konserwatora zabytków. Rejestr obejmuje obiekty o wybitnych wartościach, wyróżniające się m.in. stylistyką, kompozycją przestrzenną, autentyzmem, unikatowością, historią związaną z postacią projektanta lub fundatora, itd. Podlegają one ścisłej ochronie konserwatorskiej, tzn. właściciel ma obowiązek – pod rygorem karnym – uzyskiwać pozwolenie WKZ niemal na wszystkie prace i działania prowadzone przy zabytku lub w jego otoczeniu.

Nowelizacją ustawy z dn. 18 marca 2010 r. pośrednio wprowadzono dodatkową formę ochrony – **gminną ewidencję zabytków**, prowadzoną przez wójtów, burmistrzów i prezydentów miast. Obejmuje ona zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków, znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezy-

denta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Są to zabytki znaczące dla lokalnego krajobrazu kulturowego, ale oprócz tych wybitnych, wpisanych do rejestru zabytków (albo takich, które w przyszłości mogą zostać wpisane), także te o charakterze regionalnym, np. skromną zabudowę małomiasteczkową lub drewnianą wsi, pozostałości zespołów podworskich (w tym dawne folwarki) i przemysłowych (np. młyny, walcownie, układy wodne), kapliczki, krzyże i figury przydrożne, itp. Obecnie, ochronę zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków uwzględnia się nie tylko w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, ale także w postaci odpowiednich zapisów decyzji o warunkach zabudowy, o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego i innych dokumentach planistycznych. Przede wszystkim jednak wprowadzono konieczność uzgadniania z konserwatorem zabytków pozwolenia na budowę (przebudowę, rozbudowę i nadbudowę oraz rozbiórkę budynku), przy czym należy podkreślić, że obowiązek ten spoczywa na właściwym organie budowlanym wydającym taką decyzję, a nie na inwestorze i dotyczy jedynie obiektów które nie są zlokalizowane na terenie wpisanym do rejestru zabytków (np. układu urbanistycznego). Wymóg ten nie dotyczy prac na zgłoszenie, z wyjątkiem sytuacji, gdy organ budowlany uzna, że mogą one wpłynąć na stan zachowania zabytku. Niestety, ustawodawca nie przewidział możliwości dotowania prac przy zabytkach wpisanych do ewidencji gminnych, a jedynie znajdujących się w rejestrze zabytków.

W przypadku krajobrazów kulturowych cechujących się wyjątkowymi walorami krajobrazowymi terenów i dużym nasyceniem zabytków nieruchomych charakterystycznych dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (nie tylko wpisanych do rejestru zabytków, ale także figurujących w ewidencji) ustawa przewidu-

je dodatkową ochronę w postaci **parku kulturowego**, powołanego uchwałą rady gminy. Szczegółowy sposób ochrony parku, w tym zakazy i ograniczenia na tym terenie, regulują zapisy uchwały.

Najcenniejsze zabytki i parki kulturowe w skali kraju mogą uzyskać tytuł **pomnika historii**, przyznawany przez Prezydenta Rzeczypospolitej. Jest to jednak tytuł w głównej mierze prestiżowy i nie wiąże się z dodatkowym zakresem ochrony. Umożliwia jednak łatwiejszy dostęp do dofinansowań i dodatkową promocję.

Struktura ochrony zabytków w Polsce

Lista UNESCO

Na liście Światowego Dziedzictwa UNESCO znajduje się 14 polskich obiektów. Są wśród nich fragmenty miast, świątynie, zamek, park i puszcza, muzeum obozu zagłady, a także zabytek techniki. Nie warto podejmować oceny, który z tych obiektów jest najcenniejszy. Można jednak być pewnym, że każdy z nich jest unikatowym skarbem kultury i dziedzictwa Polski.

Stare Miasto w Krakowie

Wpisane na w 1978 r. jako jedno z pierwszych 12 obiektów na świecie. Obszar wpisany obejmuje Stare Miasto w obrębie dawnych murów, Wzgórze Wawelskie oraz dzielnicę Kazimierz ze Stradomiem. W 2010 r. została utworzona strefa buforowa dla obszaru wpisanego.

Kraków, Sukiennice, fot. P. Pierściński

Stare Miasto Krakowa, dawnej stolicy Polski, rozciąga się u stóp Zamku Królewskiego na Wawelu. XIII-wieczne miasto kupieckie posiada największy w Europie rynek, liczne zabytkowe kamienice oraz bogato wyposażone pałace i kościoły. O świetnej przeszłości Krakowa świadczą fragmenty XIV-wiecznych murów miejskich, położona na południu miasta średniowieczna dzielnica Kazimierz, z zabytkowymi synagogami, Uniwersytet Jagielloński oraz katedra gotycka, w której pochowani są królowie Polski.

Królewskie Kopalnie Soli w Wieliczce i Bochni

Kopalnia Soli w Wieliczce została wpisana w 1978 r., jako jeden z pierwszych 12 obiektów na świecie. W 2013 r. wpis rozszerzono o Kopalnię Soli w Bochni i Zamek Żupny w Wieliczce.

Pokłady soli kamiennej w Wieliczce eksploatowane są od XIII w. Kopalnia rozciąga się na 9 poziomach i liczy 360 km chodników, w których znajdują się wyrzeźbione w soli ołtarze, posągi i inne dzieła sztuki; etapy pasjonującej pielgrzymki ku przeszłości tego zakrojonego na szeroką skalę przedsięwzięcia przemysłowego.

Strefę zabytkową kopalni w Bochni stanowią 3 szyby: Sutoris (z połowy XIII w.), Campi (z połowy XVI w.) i Trinitatis (z początku XX w.) oraz 9 poziomów, usytuowanych pod powierzchnią. Cenną spuścizną kultury duchowej bocheńskich górników stanowią podziemne kaplice i miejsca kultu religijnego.

Auschwitz-Birkenau. Niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady (1940-1945)

Tereny byłych obozów Auschwitz-Birkenau zostały wpisane w 1979 r. Na Liście Światowego Dziedzictwa reprezentują wszystkie obozy koncentracyjne i obozy zagłady na świecie.

Ogrodzenia, druty kolczaste, wieże strażnicze, baraki, szubienice, komory gazowe oraz krematoria świadczą o warunkach, w jakich odbywało się hitlerowskie ludobójstwo na terenie dawnego obozu koncentracyjnego i obozu zagłady Auschwitz-Birkenau, największego w III Rzeszy. Badania historyczne wykazały, że w obozie tym, stanowiącym symbol okrucieństwa ludzi wobec ludzi w XX w., systematycznie głodzano, torturowano i wymordowano 1,5 miliona ludzi, w przeważającej części Żydów.

Puszcza Białowieska

Obiekt transgraniczny polsko-białoruski wpisany w 1979 r.

Puszcza Białowieska położona na terytorium Polski i Białorusi jest rozległą połącją pierwotnego lasu, w którym występują zarówno drzewa iglaste, jak i liściaste. Obszar wpisany na listę rozciąga się na powierzchni liczącej 141 885 ha. Jest to miejsce unikalne z punktu widzenia zachowania różnorodności biologicznej.

Puszcza Białowieska, fot. Z. Świątek

Występuje tu najliczniejsza populacja żubra europejskiego, gatunku, który symbolizuje Puszcę Białowieską.

W 1979 r. na Listę Światowego Dziedzictwa została wpisana część obszaru Białowieskiego Parku Narodowego. Białoruska część Puszczy Białowieskiej została wpisana w 1992 r. jako rozszerzenie wpisu. Od 1992 r. obie części Puszczy stanowią jeden obiekt transgraniczny. W 2014 r. został on rozszerzony, przede wszystkim po stronie polskiej z powierzchni 5.069 ha do 59.576,09 ha).

Stare Miasto w Warszawie

Wpisane w 1980 r.

Panorama warszawskiej Starówki, fot. A. Wielocha

W sierpniu 1944 r., w czasie Powstania Warszawskiego ponad 85% zabudowy Starego Miasta zostało zniszczone przez oddziały hitlerowskie. Po wojnie, z woli społeczeństwa, podjęto trwające pięć lat dzieło odbudowy, pieczołowicie restaurując kościoły, pałace oraz Rynek Starego Miasta. Jest to wyjątkowy przykład niemal całkowitej odbudowy zabytków pochodzących z nieprzerwanego ciągu historycznego, od XIII do XX w.

Stare Miasto w Zamościu

Wpisane w 1992 r.

Miasto zostało założone w XVI w. przez kanclerza Jana Zamoyskiego, na szlaku handlowym łączącym Europę Zachodnią i Północną

z Morzem Czarnym. Zamość, wzorowany na włoskim modelu miasta idealnego, zbudowany przez pochodzącego z Padwy architekta Bernardo Morandiego, stanowi doskonały przykład miasta renesansowego z końca XVI w., które zachowało pierwotny plan, fortyfikacje oraz liczne budowle, łączące włoskie i środkowoeuropejskie tradycje architektoniczne.

Średniowieczny zespół miejski Torunia

Wpisany w 1997 r.

Toruń zawdzięcza swe początki Zakonowi Krzyżackiemu, który w połowie XIII w. zbudował tu zamek, mający służyć za bazę wypadową do podboju i ewangelizacji Prus. Miasto, należące do Hanzы, wkrótce zaczęło odgrywać istotną rolę handlową. O jego randze świadczą liczne okazałe, XIV i XV-wieczne budowle publiczne i prywatne (m.in. Dom Kopernika), wznoszące się na Starym i na Nowym Mieście.

Zamek krzyżacki w Malborku

Wpisany w 1997 r.

Zamek krzyżacki w Malborku, fot. P. Dąbrowski

XIII-wieczny, warowny klasztor Zakonu Krzyżackiego został znacznie rozbudowany i upiększony po 1309 roku, kiedy przeniesiono tu z Wenecji siedzibę Wielkiego Mistrza. Ten znakomity przykład średniowiecznego zamku ceglanego popadł następnie w ruinę, ale został pieczołowicie odrestaurowany na przełomie XIX i XX w. To właśnie w Malborku powstało wiele obowiązujących dzisiaj technik konserwatorskich. Po poważnych zniszczeniach w czasie II Wojny Światowej, zamek został ponownie odrestaurowany na podstawie szczegółowej dokumentacji opracowanej przez jego wcześniejszych konserwatorów.

Kalwaria Zebrzydowska: manierystyczny zespół architektoniczny i krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy

Zespół wpisano w 1999 r.

W Kalwarii Zebrzydowskiej uderza malowniczy krajobraz kulturowy o wymowie duchowej. Otoczenie naturalnej, w które wpisują się symboliczne miejsca odnoszące się do Męki Pańskiej oraz do życia Matki Boskiej, pozostało prawie niezmienione od XVII w. Kalwaria Zebrzydowska nadal stanowi cel pielgrzymek.

Kościół Pokoju w Jaworze i Świdnicy

Wpisane w 2001 r.

Kościół Pokoju w Jaworze i Świdnicy, największe w Europie budowle sakralne o konstrukcji szkieletowej, zostały wzniesione na Śląsku w połowie XVII w., w następstwie Pokoju Westfalskiego, regulującego kwestie religijne. Ograniczone warunkami politycznymi i materiałowymi, świadczą o poszukiwaniu wolności religijnej i przyjmują formy wyrazu właściwe kościołom katolickim, lecz mało rozpowszechnione w tradycji luterańskiej.

Drewniane kościoły południowej Małopolski: Binarowa, Blizne, Dębno, Haczów, Lipnica Murowana, Sękowa

Wpisane w 2003 r.

Drewniane kościoły południowej Małopolski stanowią wyjątkowy przykład różnych aspektów tradycji budowlanych kościołów średniowiecznych w kulturze rzymsko-katolickiej. Do ich budowy wykorzystano technikę zrębową, rozpowszechnioną w Europie Północnej i Wschodniej od średniowiecza. Kościoły powstawały z fundacji rodzin szlacheckich i były symbolem prestiżu. Stanowiły interesującą alternatywę dla budowli murowanych, powstających w miastach.

Kościół pw. św. Michała Archanioła w Binarowej, fot. A. Wielocha

Park Mużakowski

Obiekt transgraniczny polsko-niemiecki wpisany w 2004 r.

Park krajobrazowy o powierzchni 559,90 hektarów, rozciągający się po obu stronach Nysy Łużyckiej, wzdłuż której przebiega grani-

ca polsko-niemiecka, został stworzony przez księcia Hermanna von Pückler-Muskau w latach 1815-1844. Park, harmonijnie wpisany w wiejski krajobraz, zapoczątkował nowe podejście w projektowaniu krajobrazu i wpłynął na rozwój architektury krajobrazu w Europie i Ameryce. Zaprojektowany jako „obraz malowany za pomocą roślin” nie miał nawiązywać do klasycystycznego krajobrazu, wyobrażenia Edenu czy utraconej doskonałości, ale wykorzystywał miejscową roślinność do podkreślenia walorów istniejącego krajobrazu. Ten „zintegrowany krajobraz” rozciąga się aż do miasta Muskau, poprzez pasy zieleni tworzące parki miejskie otaczające obszary zabudowane. Miasto stało się w ten sposób jednym z elementów utopijnego krajobrazu. W skład obiektu wchodzi również odbudowany zamek, mosty i arboretum.

Hala Stulecia we Wrocławiu

Wpis w 2006 r.

Hala Ludowa we Wrocławiu została wpisana na Listę pod swoją pierwotną nazwą znaną powszechnie i stosowaną przez historyków architektury, jako Hala Stulecia (Centennial Hall in Wrocław). Jest to budowla przełomowa w historii architektury wykorzystującej żelazobeton. Wzniesiona została w latach 1911-1913 przez architekta Maxa Berga na terenach Wystawy Stulecia jako budowla wielofunkcyjna służąca rekreacji. Zbudowana na planie koła z czterema absydami, Hala mieści ogromną cylindryczną widownię na około 6000 osób. Wznosząca się na wysokość 23 metrów kopuła zwieńczona jest latarnią ze stali i szkła. Hala Stulecia jest rozwiązaniem pionierskim pod względem architektonicznym i inżynierskim, dokumentującym przenikanie się różnych wpływów we wczesnych latach XX w. i stanowiącym punkt odniesienia dla dalszego rozwoju budownictwa w dziedzinie dużych konstrukcji zbrojonych.

Drewniane cerkwie w polskim i ukraińskim regionie Karpat

Wpis transgraniczny polsko-ukraiński 2013 r.

Wpis obejmuje 16 wybranych cerkwi, z których osiem znajduje się na terytorium Polski i osiem na Ukrainie. Są to: cerkiew św. Paraskiewy w Radrużu, cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu, cerkiew św. Michała Archanioła w Smolniku, cerkiew św. Michała Archanioła w Turzańsku (Podkarpacie) i cerkiew św. Jakuba Młodsze Apostoła w Powroźniku, cerkiew Opieki Bogurodzicy w Owczarach, cerkiew św. Paraskiewy w Kwiatoniu, cerkiew św. Michała Archanioła w Brunarach Wyżnych (Małopolska) i osiem na Ukrainie: cerkiew Zesłania Ducha Świętego w Potyliczu, cerkiew św. Dymitra w Matkowie, cerkiew Świętej Trójcy w Żółkwi, cerkiew św. Jerzego w Drohobyczu, cerkiew Św. Ducha w Rohatyniu i cerkiew Narodzenia Theotokos w Werbiżu Niżnym, cerkiew Wniebowstąpienia Pańskiego w Jasini i cerkiew św. Michała w Użoku na Zakarpacciu.

Cerkiew pw. św. Michała Archanioła w Smolniku, fot. A. Wielocha

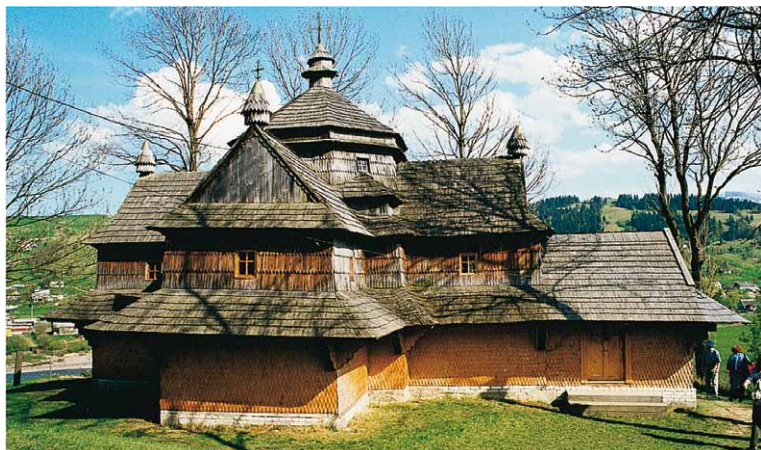
Cerkwie są budowlami o konstrukcji zrębowej. Zostały wzniesione w okresie od XVI do XIX w. jako świątynie wyznania prawosławnego i grecko-katolickiego. Świątynie są świadectwem tradycji budowlanych zakorzenionych w kulturze Kościoła Wschodniego. Zawierają elementy lokalnego budownictwa i symboliczne odniesienia do kosmogonii danej społeczności. Trójdzielne świątynie wieńczą namiotowe lub cebulaste hełmy.

Obecnie (stan na sierpień 2016 r.) na Liście Światowego Dziedzictwa znajdują się 1052 obiekty w 165 państwach: 814 obiektów kultury, 203 przyrodnicze i 35 o charakterze mieszanym kulturowo-przyrodniczym. Na Listę Światowego Dziedzictwa w zagrożeniu wpisanych jest 55 miejsc.

Źródło:

<http://whc.unesco.org/en/list/>

<http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/polskie-objekty/>

Cerkiew pw. Wniebowstąpienia Pańskiego (tzw. Strukowska) w Jasini,
fot. A. Wielocha

Regulamin Odznaki Krajoznawczej Szlakiem Zabytków Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce

Postanowienia ogólne

1. Odznaka została ustanowiona przez Zarząd Główny Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego z inicjatywy Oddziału Międzuczelnianego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w Warszawie z okazji trzydziestej rocznicy wpisania na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO pierwszych polskich obiektów.
2. Celem odznaki jest popularyzacja turystyki i krajoznawstwa oraz systemu odznak PTTK, a w szczególności polskich obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.
3. Odznaka posiada pięć stopni:
  - popularny,
  - brązowy,
  - srebrny,
  - złoty,
  - duży.

4. Odznakę można zdobywać jednocześnie ze zdobywaniem innych odznak turystyki kwalifikowanej i krajoznawczych.

Warunki zdobywania odznaki

5. Odznakę można zdobywać niezależnie od wieku zdobywającego.

6. Odznakę zdobywa się w kolejności stopni.
7. Warunkiem zdobycia odznaki w danym stopniu jest zwiedzenie określonej liczby znajdujących się w Polsce obiektów z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, których wykaz zamieszczony jest w załączniku do niniejszego regulaminu.

Stopień odznaki i liczba wymaganych obiektów:

– popularny	1
– brązowy	3
– srebrny	5
– złoty	7
– duży	7
8. Obiekt zaliczony do zdobywania odznaki w danym stopniu nie może być zaliczony do zdobywania stopni wyższych.
  9. Nowe obiekty wpisane przez UNESCO na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego automatycznie wchodzi do puli obiektów do zwiedzania. Nowe obiekty mogą być zaliczone do zdobywania odznaki nawet jeśli zostały odwiedzone przed umieszczeniem ich na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO.
  10. Przy zdobywaniu kolejnych stopni odznaki nie ma ograniczeń czasowych.

Weryfikacja

11. Podstawą do weryfikacji odznaki jest kronika zwiedzanych obiektów, którą można prowadzić w dowolnej formie. W przypadku formy elektronicznej kronikę należy zapisać na trwałym nośniku, np. płyta CD.
12. W kronice powinny znaleźć się następujące informacje: imię i nazwisko oraz data i miejsce urodzenia zdobywającego, nazwa obiektu oraz potwierdzenie zwiedzania w dowolnej formie np. zdjęcia na tle obiektu, pieczętka, bilet wstępu lub podpis człönka kadry programowej PTTK.
13. Odznakę weryfikują i przyznają zatwierdzone przez Komisję Krajoznawczą ZG PTTK zespoły weryfikacyjne mające prawo nadawania Regionalnej Odznaki Krajoznawczej PTTK.

Postanowienia końcowe

14. Dystrybucję odznak prowadzi Oddział Międzyuczelniany PTTK w Warszawie (adres korespondencyjny: ul. Senatorska 11, 00-075 Warszawa).
15. Autorem znaku graficznego Odznaki są kol. Daniel Kuligowski i Szymon Bijak. Wzór znaku graficznego Odznaki stanowi załącznik do Regulaminu .
16. Ostateczna interpretacja niniejszego regulaminu przysługuje Zarządowi Oddziału Międzyuczelnianego PTTK w Warszawie.
17. Niniejszy regulamin został znowelizowany przez Zarząd Oddziału Międzyuczelnianego PTTK w Warszawie 20 listopada 2013 roku, a następnie zatwierdzony przez Prezydium Zarządu Głównego PTTK 13 maja 2014 roku uchwałą 21/XVIII/2014. Odznaki zdobyte według poprzedniej wersji regulaminu zachowują ważność.

Drewniny kościołów w Haczowie, fot. A. Wielocha

Wykaz obiektów:

1. Stare Miasto i Kazimierz w Krakowie
2. kopalnia soli i Zamek Żupny w Wieliczce

3. niemiecki nazistowski obóz koncentracyjny i zagłady Auschwitz-Birkenau w Oświęcimiu
4. Puszcza Białowieska (Białowieski Park Narodowy)
5. Stare Miasto w Warszawie
6. Stare Miasto w Zamościu
7. średniowieczny zespół miejski Torunia
8. Zamek Krzyżacki w Malborku
9. zespół architektoniczno-krajobrazowy oraz park pielgrzymkowy w Kalwarii Zebrzydowskiej
10. Kościół Pokoju pw. św. Ducha w Jaworze
11. Kościół Pokoju pw. Trójcy Świętej w Świdnicy
12. kościół pw. św. Michała Archanioła w Binarowej
13. kościół pw. Wszystkich Świętych w Bliznem
14. kościół pw. św. Michała Archanioła w Dębnie Podhalańskim
15. kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i św. Michała Archanioła w Haczowie
16. kościół pw. św. Leonarda w Lipnicy Murowanej
17. kościół pw. św. Filipa i św. Jakuba w Sękowej
18. Park Mużakowski w Łęknicy
19. Hala Stulecia (Hala Ludowa) we Wrocławiu
20. cerkiew pw. św. Jakuba Młodszego Apostoła w Powroźniku
21. cerkiew pw. Opieki Bogurodzicy w Owczarach
22. cerkiew pw. św. Paraskewy w Kwiatoniu
23. cerkiew pw. św. Michała Archanioła w Brunarach Wyżnych
24. cerkiew pw. św. Paraskewy w Radrużu
25. cerkiew pw. Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu
26. cerkiew pw. św. Michała Archanioła w Smolniku
27. cerkiew pw. św. Michała Archanioła w Turzańsku
28. kopalnia soli w Bochni.

Zbigniew Lewandowski

Odznaki krajoznawcze

Dzisiaj do aktywnego wypoczynku nikogo namawiać nie trzeba. W naszej świadomości utrwaliło się już, że regeneracja organizmu poprzez czynne uprawianie turystyki jest zjawiskiem powszechnym, dobrze wpływającym na nasz stan umysłu i tężyznę fizyczną. Wielu z nas udając się na wypadki weekendowe, krótsze lub dłuższe urlopy czy przerwy wakacyjne kieruje się w ulubione miejsca, w których odpoczywa się najlepiej, a nasze wewnętrzne akumulatory najlepiej się ładują. Te wypadki za miasto, krótkie pobyty na łonie natury czy przygody wakacyjne, są najlepszym miejscem na zdobywanie odznak. Przede wszystkim turystyki kwalifikowanej: Górskiej Odznaki Turystycznej PTTK, Odznaki Turystyki Pieszej PTTK, Motorowej Odznaki Turystycznej PTTK, Górskiej i Nizinnej Odznaki Turystyki Narciarskiej PTTK, Odznak Turystyki Jeździeckiej PTTK – Górskiej, Nizinnej i w stylu WEST, Kolarskiej Odznaki Turystycznej PTTK, Odznaki Tu-

rystyki Kajakowej PTTK, Żeglarskiej Odznaki Turystycznej PTTK, Odznaki Imprez na Orientację PTTK, czy wreszcie Odznaki Podwodnej PTTK.

Obok tych odznak turystyki kwalifikowanej można, a nawet trzeba, zdobywać również krajoznawcze odznaki regionalne, ustanawiane przez wszystkie ogniwa Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego – od klubu, po Zarząd Główny. Odznak tych ustanowiono od 1959 roku blisko 800. W międzyczasie pewna liczba odznak przestała być weryfikowana, czy to z powodu likwidacji jednostki ją ustanawiającej, czy też z uwagi na zmianę uwarunkowań zewnętrznych zdobywania danej odznaki. Dziś odznak regionalnych ustanowionych przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze można zdobywać ponad 650. Większość z nich jest trzystopniowa, a bywają i ośmiostopniowe. Jak widać wybór jest przeogromny. Każdy z nas, zainteresowany poznawaniem swojego kraju, znajdzie propozycję dla siebie.

Odznaki regionalne ustanawiane są, z reguły, dla określonego obszaru przez krajoznawców danego terenu. Stąd dość duża liczba „Miłośników”, „Sympatyków” czy „Znawców” – gminy, miasta, powiatu, powiaty... Ale są też odznaki o szerszym zasięgu, obejmujące obszar większy niż najbliższa okolica – kilka powiatów, część województwa, całe województwo, czy nawet wtedy gdy do zdobycia odznaki obiektów należy szukać w całej Polsce. To te odznaki, które chodzą „Szlakami” lub „Śladami”. Są nawet odznaki o zasięgu międzynarodowym. Wszystkie one powoływane są do życia w tych ogniwach PTTK, gdzie pasjonaci swojej „małej Ojczyzny” pragną przy-

bliżyć ją szerszemu kręgowi turystów; opracowują regulaminy tych odznak, umieszczając w nich obiekty i miejsca, które większość z nas ominęłaby będąc w tych okolicach. Ale ci właśnie zakochani w swojej Ojczyźnie ukazują je nam, wskazują, że warto je znaleźć, odwiedzić, zobaczyć, dotknąć, zapamiętać....

Każdy z nas turystów, zwiedzających ojczysty kraj, wśród mnogości ustanowionych i weryfikowanych regionalnych odznak turystyczno-krajoznawczych, znajdzie coś dla siebie. Przypomnijmy, że z ustanowionych, wymienionych wyżej, blisko 800 odznak regionalnych aktualnie zdobywać można ponad 650. Jedna odznaka jednak ma wartość odmienną – najwyższą. Jest to Odznaka Krajoznawcza PTTK ustanowiona w 1975 roku przez Zarząd Główny PTTK z inicjatywy Komisji Krajoznawczej Zarządu Głównego PTTK. Ustanowiona jako trzystopniowa o charakterystycznej sylwetce koniczynki: trójlistnej dla stopnia brązowego, czterolistnej dla stopnia srebrnego i pięciolistnej dla stopnia złotego. Po kilkudziesięciu latach jej funkcjonowania i wyczerpaniu się formuły jej zdobywania, w 1993 roku zmieniono jej charakter – unowocześniono. Wprowadzono dwa rodzaje Odznaki Krajoznawczej PTTK: dwustopniową (stopień brązowy i srebrny) Regionalną Odznakę Krajoznawczą i czterostopniową (stopień brązowy, srebrny, złoty i złoty z szafirem) Odznakę Krajoznawczą Polski.

Twórcy nowoczesnej Odznaki Krajoznawczej PTTK wyszli ze słusznego założenia, że poznawanie własnego kraju należy zacząć od najbliższej okolicy. To właśnie Regionalna Odznaka Krajoznawcza w stopniu brązowym zachęca do zwiedzania okolicy w promieniu do 40 kilometrów od miejsca zamieszkania. Stopień srebrny tej odznaki zaprasza do zwiedzania swojego województwa. Przy czym, zdobywający odznakę sam określa jakie obiekty będzie zwiedzał, ale w liczbie opisanej regulaminem odzna-

ki – 20 dla stopnia srebrnego i 40 dla stopnia złotego. Drugi rodzaj Odznaki Krajoznawczej PTTK – Odznaka Krajoznawcza Polski – zdobywamy w następnej kolejności, po zdobyciu Regionalnej Odznaki Krajoznawczej w stopniu srebrnym. Jednak zdobywając Odznakę Krajoznawczą Polski zdobywający ją nie określa sam, jakie obiekty będzie zwiedzał. Obiekty te będzie wybierał z wykazu stanowiącego załącznik do regulaminu Odznaki Krajoznawczej PTTK – Kanonu Krajoznawczego Polski. Według tego wykazu należy zwiedzić określoną, na dany stopień odznaki, liczbę: najciekawszych pod względem krajoznawczym miast, parków narodowych oraz zabytków, muzeów i innych obiektów krajoznawczych.

Zaczynając od brązowej i zdobywając najwyższy stopień Odznaki Krajoznawczej Polski – złoty z szafirem – turysta zwiedzi 10 najciekawszych pod względem krajoznawczym miast (a w nich 129 wskazanych obiektów), 23 parki narodowe (a w nich 96 obiektów) oraz w 16 województwach 209 zabytków, 129 muzeów oraz 123 innych obiektów krajoznawczych, co łącznie z miastami i parkami narodowymi daje 685 obiektów krajoznawczych na terenie całej Polski. Dla zdobywających Odznakę Krajoznawczą PTTK jest to wysiłek ogromny. Aby ukoronować jej zdobycie i uzyskać stopień złoty z szafirem Odznaki Krajoznawczej Polski należy zwiedzić wszystkie wymienione w Kanonie Krajoznawczym Polski obiekty – a jest ich 685. A dołączając do tego 60 obiektów zwiedzonych

przy zdobywaniu Regionalnej Odznaki Krajoznawczej daje to liczbę 745 obiektów do zwiedzenia podczas zdobywania Odznaki Krajoznawczej PTTK. Od zmiany formuły zdobywania Odznaki Krajoznawczej PTTK w 1993 roku do połowy roku 2016 najwyższy stopień Odznaki Krajoznawczej PTTK – stopień złoty z szafirem Odznaki Krajoznawczej Polski zdobyło 76 osób. Przypomnieć należy, że pierwsze nadania stopnia złotej z szafirem Odznaki Krajoznawczej Polski miały miejsce w 1999 roku. O randze, jaką nasze Towarzystwo nadało tej odznace, może świadczyć fakt, że pierwszych pięciu zdobywców najwyższego stopnia odznaki (bo tyle było nadań do 2000 roku) zostało zaproszonych, na koszt Towarzystwa, na Kongres Krajoznawstwa Polskiego, jaki miał miejsce w 2000 roku w Gnieźnie.

W tym miejscu należy przypomnieć, że każdy kto zdobędzie regionalną odznakę turystyczno-krajoznawczą ze swojego regio-

nu – „Miłośnika”, „Sympatyka” czy „Śladami” jest automatycznym zdobywcą Odznaki Krajoznawczej PTTK w kategorii Regionalna Odznaka Krajoznawcza w stopniu brązowym. Jak widać zdobycie regionalnej odznaki krajoznawczo-turystycznej, „swojej” odznaki regionalnej jest pierwszym krokiem do zdobycia najwyższego stopnia Odznaki Krajoznawczej PTTK – stopnia złotego z szafirem Odznaki Krajoznawczej Polski.

Trochę nieszczęśliwie się złożyło, że nazwa Odznaka Krajoznawcza PTTK i jej kategoria Regionalna Odznaka Krajoznawcza rozciągnięta została obiegowo na wszystkie odznaki regionalne ustanawiane przez ogniwa Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego. Stąd też ważnym wydaje się przytaczanie pełnej nazwy odznaki: Odznaka Krajoznawcza PTTK.

A jak jesteśmy przy pierwszym etapie zdobywania Odznaki Krajoznawczej PTTK, to przyjrzyjmy się co proponują nam pasjonaci i znawcy swoich regionów. Każda z dziedzin turystyki kwalifikowanej ma swoje odbicie w odznakach regionalnych i jej wielbiciel znajdzie tu bez trudu „swoją” odznakę regionalną. Najwięcej wydaje się być odznak odnoszących się do turystyki pieszej – górskiej i nizinnej, kolarskiej, motorowej. Są odznaki regionalne odnoszące się do turystyki jeździeckiej, żeglarskiej czy kajakowej. Ale są też odznaki regionalne, w których nie wskazano dziedziny turystyki kwalifikowanej, w jakiej mają być zdobywane. Wymogiem zdobycia odznaki jest zwiedzenie lub odwiedzenie wskazanych w regulaminie odznaki miejsc. Wszystkie te odznaki nazwijmy regionalnymi odznakami krajoznawczymi i w odróżnieniu od Odznaki Krajoznawczej PTTK i piszmy je z małej litery.

Dla szukających regulaminów zdobywania regionalnych odznak krajoznawczych odsyłam do strony internetowej Zarządu Głównego

nego Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego – www.pttk.pl/pttk/odznaki. Pod tym adresem znaleźć można interesującą nas odznakę. Publikowane tam regulaminy są w układzie wojewódzkim. Oznacza to, że odznaka jest publikowana w tym województwie, w którym ma siedzibę jednostka organizacyjna ustanawiająca i, z reguły, weryfikująca odznakę – bez względu na zasięg odznaki – czy jest ona lokalna, ogólnopolska, czy międzynarodowa.

Ponadto turysta w pierwszym rzędzie jedzie w określone miejsce i pragnie się zorientować, jakie obiekty można zwiedzić w tej właśnie okolicy i jaką w tej okolicy regionalną odznakę krajoznawczą można zdobyć. Najbogatszą gamę odznak regionalnych oferuje województwo śląskie, najmniejszą województwo warmińsko-mazurskie.

Zaczynając przygodę ze zdobywaniem regionalnych odznak krajoznawczych z reguły szukamy ich w najbliższej okolicy. Najlepiej zacząć od własnego, lub najbliższego Oddziału PTTK, gdzie można uzyskać informacje, albo o odznakach ustanowionych przez ten Oddział, albo o odznakach regionalnych ustanowionych przez inne jednostki PTTK. W tym miejscu najczęściej można odwołać się do takich odznak regionalnych, które w swojej nazwie mają „Sympatyka”, „Znawcę”, „Miłośnika”, „Przyjaciela” czy „Turystę”. Przy czym „Miłośników” jest stosunkowo najwięcej bo ponad 40, „Turystów” – prawie 40, „Znawców” – blisko 30, „Przyjaciół” – blisko 20 i tylko jeden „Sympatyk”. Tym jedynym sympatykiem jest „Sympatyk Otwocka” – dziewięciostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK im. Elwiro Andriollego w Otwocku. Dla przykładu można więc być „Miłośnikiem” określonego miasta, jak na przykład „Miłośnikiem Kazimierza Dolnego” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK

w Kazimierzu Dolnym) czy „Miłośnikiem Wieliczki” (dwustopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Wieliczce). Można też być miłośnikiem niekoniecznie całego miasta, można być miłośnikiem części miasta, jak np. można być „Miłośnikiem Twierdzy Grudziądz” (dwustopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK im. ks. dr ppłk Władysława Łęgi w Grudziądzu). Idąc dalej tym kierunkiem poznania miasta można być „Turystą Rudy Śląskiej” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Rudzie Śląskiej), „Przyjacielem Bydgoszczy” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Bydgoszczy) lub zdobyć odznakę „Znam Przemysł” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Przemysłu).

Jednocześnie można zdobywać odznaki nie tylko miast, ale i ich okolic jak np. „Znam Włocławek i okolice” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK „Ziemi Kujawskiej” we Włocławku), albo swoją znajomość rozszerzyć o większe „kawałki Małej Ojczyzny”, o gminę, powiat, województwo, czy jednostkę fizjograficzną i tak np. można zdobyć „Odznakę Krajoznawczą Miłośnika Miasta i Gminy Nowa Sarzyna” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Nowej Sarzynie) lub być „Turystą Powiatu Mikołowskiego” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Mikołowie) albo „Turystą Ziemi Opatowskiej” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Opatowie) lub zdobyć „Mazowiecką Odznakę Krajoznawczą” (czterostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK „Mazowsze” w Warszawie) czy wreszcie można zostać „Miłośnikiem Puszczy Świętokrzyskiej” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Kielcach).

Połącznie bakcyła poznawania krajoznawczego najpierw własnego miasta a potem najbliższych jego okolic powoduje chęć

poznawania dalszych okolic i jeżdżenia na wycieczki po powiecie, po województwie lub do najbliższej puszczy.

Każdy z zainteresowanych znajdzie dziedzinę tak turystyki, jak i krajoznawstwa, która go zadowoli i przy zdobywaniu odznak przyniesie satysfakcję.

Wszystkie odznaki niosą za sobą duży ładunek poznawczy krajoznawstwa. Jest jednak jedna grupa odznak ustanawianych przez jednostki Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego kierowana do miłośników gór. Są to odznaki związane ze zwiedzaniem poszczególnych pasm, czy zdobywania najwyższych wzniesień w określonym rejonie. Tak więc można zdobywać „Korony”, których w PTTK ustanowiono kilkanaście. Mamy więc „Koronę Gór Świętokrzyskich” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Kielcach), „Koronę Polskich Beskidów” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Bochni), 5 koron dotyczących Beskidów jak np. „Korona Beskidu Sądeckiego” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK „Beskid” w Nowym Sączu), czy „Korona Beskidu Niskiego” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Jaśle) oraz 6 koron dotyczących Sudetów, w tym „Korona Sudetów” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział Wrocławski PTTK), „Zdobywca Korony Ziemi Kłodzkiej” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK im. dr Mie-

czysława Orłowicza w Międzygórzu) oraz 4 korony ustanowione przez Oddział PTTK Ziemi Wałbrzyskiej w Wałbrzychu – „Zdobywca Korony Sudetów Polskich”, „... Czeskich”, ... Niemieckich” i po zdobyciu tych koron: „Wielka Korona Sudetów”. Obok koron są jeszcze odznaki, które zdobywa się po zdobyciu wszystkich wskazanych w regulaminie odznaki szczytów jak np. „Tysięczniki Ziemi Kłodzkiej” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK „Ziemi Kłodzkiej” w Kłodzku) lub Odznaka „Tatrzańskie Dwutysięczniki” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Hutniczo-Miejski Oddział PTTK w Krakowie czy też „Sudecki Włóczykij” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział Wrocławski PTTK we Wrocławiu) gdzie warunkiem jej uzyskania jest zdobycia grubo ponad 100 szczytów sudeckich.

Ale w górach nie zdobywamy tylko koron. Góry to teren, po którym, w zasadzie, poruszać możemy się tylko po znakowanych szlakach turystycznych. Dla szczególnych szlaków górskich ustanowiono odrębne odznaki. I tak dla przykładu Centralny Ośrodek Turystyki Górskiej PTTK w Krakowie ustanowił czterostopniowe odznaki: „Główny Szlak Beskidzki” i „Główny Szlak Sudecki” oraz dwustopniową odznakę „Główny Szlak Świętokrzyski”.

Możemy wędrować nie tylko po szlakach górskich. Jest szereg odznak, w których tytule jest „szlakiem” lub „szlakami”. I wbrew pozorom nie zawsze jest to znakowany szlak turystyczny, jak np. Turystyczna Odznaka Żółtego Szlaku „Wzgórzami Trójmiasta” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział Gdański PTTK w Gdańsku) czy Regionalna Odznaka Krajoznawcza pn. „Wędrówki Dookoła Wrocławia” – żółtym szlakiem dookoła Wrocławia (jednostopniowa – jedenastoelementowa odznaka ustanowiona przez Oddział Dzielnicowy PTTK Wrocław – Fabryczna); bo można wędrować również szlakiem czy szlakami zabytków ar-

chitektonicznych, jak np.: „Szlakami Architektury Sakralnej w Polsce” (siedmiostopniowa stopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział Łódzki PTTK w Łodzi), „Szlakiem zamków, dworów i pałaców Ziemi Chełmińskiej” (czterostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK im. ks. dr ppłk Władysława Łęgi w Grudziądzu) czy „Szlakiem Zabytków Światowego Dziedzictwa UNESCO” (pięciostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział Międzyuczelniany PTTK w Warszawie). Można również wędrować szlakiem lub śladami sławnych ludzi jak np. „Szlakiem Aleksandra Janowskiego”; (dwustopniowa odznaka ustanowiona przez Komisję Turystyki Pieszej ZG PTTK), czy „Szlakami Henryka Sienkiewicza”; (jednostopniową odznakę Oddział Stołeczny PTTK im. Aleksandra Janowskiego w Warszawie).

Wiślana
Odnaka
Turystyczna

Ale można też wędrować śladami świętych jak np. „Śladami św. Jacka” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Opolu), a nawet śladami postaci będących dziecięcymi fascynacjami jak np. „Śladami Koziółka Matołka” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Prezydium ZG PTTK).

Jak już powiedziano każdy turysta może znaleźć odpowiadającą jego upodobaniom odznakę, którą będzie zdobywał. Znaczną przewagę mają odznaki, które zdobywać można pieszo lub rowerem. Inne dyscypliny turystyki kwalifikowanej też są reprezen-

towane w odznakach regionalnych. Nawet wodniacy mogą zdobyć w ukochanej ich sercu dyscyplinie turystyki kwalifikowanej odznaki regionalne. Można więc zdobywać ustanowione przez Centrum Turystyki Wodnej PTTK trzystopniowe odznaki prowadzące szlakami „Odry”, „Wisły” oraz „Pętli Wielkopolskiej”, „Pętli Żuław” czy „Pętli Toruńskiej”. Kajakarze też mają swoją odznakę regionalną – „Poleską Odznakę Kajakową im. Janusza Michalskiego” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK we Włodawie).

Wśród odznak regionalnych można nawet znaleźć odznakę, którą mogą zdobywać narciarze, w postaci „Wstęgi Sudetów Polskich” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział Wrocławski PTTK we Wrocławiu).

Zakochani w hippice zdobywają regionalne odznaki jeździeckie (ustanowione przez Podkomisję Górskiej Turystyki Jeździeckiej ZG PTTK) przebywając szlaki konne na Jurze, w Beskidach, Bieszczadach, Sudetach lub Górach Świętokrzyskich.

Wśród mnogości odznak regionalnych znajdujemy jedyną w swoim rodzaju odznakę ustanowioną przez Oddział Międzyuczelniany PTTK w Warszawie. Jest to czterostopniowa „Odznaka Turystyki Jaskiniowej”, a zdobycie poszczególnych stopni tej odznaki polega na odwiedzeniu wymienionych w jej regulaminie jaskiń na terenie Polski. Jest to jedyna tego rodzaju odznaka.

Miłośnicy historii i tradycji wojskowej mają również do swojej dyspozycji szereg odznak regionalnych jak np. trzystopniowa odznaka „Szlakami Kawalerii Polskiej XX Wieku” czy jednostopniowa odznaka „Szlakiem wrześniowych Virtuti Militari” (odznaki ustanowione przez Komisję Turystyki Pieszej ZG PTTK), „Szlak Wielkiej Wojny 1409-1411” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez

Komisję Turystyki Kolarskiej ZG PTTK), „Szlakiem Cmentarzy Wojskowych I Wojny Światowej”; (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK Ziemi Tarnowskiej w Tarnowie) lub „Miłośnik Twierdzy Chełmno” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Chełmie).

Również miłośnicy doznań religijnych mogą za pomocą odznak regionalnych poznawać i poszerzać swoją wiedzę o miejsca związane z życiem i działalnością świętych czy błogosławionych. Wymienić tu można dla przykładu takie odznaki jak: „Miejsca Kultu św. Jana Pawła II” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Prezydium ZG PTTK), „Śladami św. Faustyny Kowalskiej – Patronki Łodzi” (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział Łódzki PTTK im. J. Czeraszewicza i Oddział PTTK „Ziemi Łęczyckiej” w Łęczycy), „Śladami błogosławionego Edmunda Bojanowskiego” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Poznaniu), „Odznaka Krajoznawcza im. Świętej Barbary” (odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK w Radlinie).

Oddzielną kwestią jest mnogość odznak ustanowionych przez Oddział Wojskowy PTTK w Chełmie. Otóż Oddział ten ustanowił i weryfikuje ponad dwieście odznak. W większości są to odznaki poświęcone związkom taktycznym Wojska Polskiego II Rzeczypospolitej – z reguły pułkom piechoty, a w szczególności miejsc

ich formowania, stacjonowania i szlaków bojowych wojny obronnej 1939r. Odznaki te odwzorowują widoki odznak pułkowych, będąc swoistym wyróżnikiem przynależności żołnierza do tej a nie innej formacji bojowej. Takich jednostopniowych odznak Oddział Wojskowy PTTK w Chełmie ustanowił ponad 130. Pozostałe odznaki ustanowione przez ten Oddział PTTK przedstawiają sobą całe spektrum krajoznawstwa, od odznak przedstawiających wybrane zagadnienia krajoznawcze regionu, jak np. „Szlakiem Parków Podworskich Powiatu Chełmskiego” lub „Cmentarze z lat I wojny światowej w dawnym województwie lubelskim” czy „Szlakiem Drewnianych Cerkiewek Zamojszczyzny”. Wśród pozostałych odznak można chyba znaleźć każdy obszar szeroko rozumianego krajoznawstwa jak np.: „Szlakami Kopców w Polsce”, „Poznaj Synagogi w Polsce”, „Szlakiem Walk Batalionów Chłopskich”, „Poznaj pomnikowe lokomotywy w Polsce” czy „Szlakiem Mariusza Zaruskiego”.

Jak z powyższego przeglądu wynika, wszystkie obszary krajoznawstwa opisane są regionalnymi odznakami turystycznymi, krajoznawczymi, turystyczno-krajoznawczymi czy krajoznawczo-turystycznymi ustanawianymi przez wszystkie jednostki Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego od koła i klubu zaczynając, a na Zarządzie Głównym Towarzystwa kończąc.

Przypomnieć również należy, że regulaminów odznak regionalnych należy szukać w pierwszej kolejności w „swoim” Oddziale PTTK oraz na stronie internetowej www.pttk.pl. Ideą tego wyka-
zu jest skierowanie szukającego do miejsca gdzie ten regulamin jest opublikowany – z reguły jest to strona internetowa Oddziału PTTK, który odznakę ustanowił i ją weryfikuje.

Są też odznaki krajoznawcze, które Towarzystwo kieruje do najmłodszych turystów i są one z reguły wesole i kolorowe jak np. „Tropiciel Przyrody” wielobarwna odznaka z biedronką na liście koniczyny (trzystopniowa odznaka ustanowiona przez Prezydium ZG PTTK) kierowana do dzieci, czy „Turysta Przedszkolak” (jednostopniowa odznaka ustanowiona przez Oddział PTTK Wrocław Fabryczna).

Warto również zauważyć, że odznaki regionalne Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego są małymi arcydziełami sztuki medalierskiej.

Gorąco zachęcam do zdobywania regionalnych odznak krajoznawczych, których regulaminy wskazują na najciekawsze i najbardziej interesujące miejsca do odwiedzenia w „ich okolicy”. Jednocześnie poszerzają wiedzę i znajomość „Małych Ojczyzn”, aby móc poznać w konsekwencji Polskę.

Turystyka jeździecka w Beskidzie Niskim, fot. A. Wielocha

Szymon Bijak

Krajoznawstwo na wycieczce

Krajoznawstwo stanowi ważny element turystyki, nierozdzielnie z nią związany, ponieważ wypełnia wędrówkę treścią i pozwala kształtować tożsamość turysty. Dobrze przygotowana i przeprowadzona wycieczka to taka, na którą wybraliśmy się kolejny raz. Wyprawa taka powinna pozostawić pewien niedosyt, który będzie nas inspirował do ponownego odwiedzenia zwiedzanych miejsc.

Kwestie krajoznawstwa na wycieczce możemy rozpatrywać w trzech aspektach:

- ☞ przygotowania przed wycieczką,
- ☞ realizacji podczas wycieczki,
- ☞ podsumowania po wycieczce.

Wszystkie te elementy odgrywają równie istotną rolę i w trosce o powodzenie i zadowolenie z wyjazdu należy dołożyć starań nad właściwą ich realizacją.

Przygotowanie jest najważniejszą fazą przeprowadzenia wycieczki. To na tym etapie wybieramy cel wędrowki, ustalamy sposób w jaki się do niego dostaniemy i decydujemy co będziemy zwiedzać i robić.

Zanim wybierzemy miejsce, do którego udamy się na wycieczkę, musimy zorientować się jakie są tam atrakcje krajoznawcze, czyli co, gdzie, kiedy i za ile możemy zobaczyć i zwiedzić. Dziś najczęściej i najchętniej używamy do tego Internetu. W sieci znajduje się wiele stron z relacjami z wycieczek czy wypraw. Często są to niezwykle ciekawe i bogate w treści i fotografie blogi podróżnicze, a czasem tylko krótkie relacje z jakiegoś wypadu. Ich niewątpliwą zaletą są autentyczne opisy atrakcji, które w danym miejscu możemy znaleźć. Coraz popularniejsze stają się różnego rodzaju wyszukiwarki atrakcji czy ciekawostek. Prowadzone i rozwijane społecznie, oferują podstawowe informacje o najważniejszych lub najciekawszych pod danym kątem miejscach w regionie, do którego zmierzamy. Znany z Wikipedii mechanizm auto-korekty przez społeczność autorów powoduje, że źródła te są coraz bardziej wiarygodne i rzetelne.

Oczywiście podstawowym źródłem informacji powinny być przewodniki turystyczne. Jest wiele wydawnictw specjalizujących się w wydawaniu tego typu publikacji. Dziś opisują one większość najatrakcyjniejszych miejsc w kraju, a czasem prezentują także

i tereny rzadziej odwiedzane przez turystów. Wybierając przewodnik, powinniśmy kierować się renomą wydawnictwa, a także datą jego wydania. Rzetelni wydawcy dbają o aktualizację swoich publikacji co 2-4 lata, tak by informacje zawarte w przewodniku mogły faktycznie być przydatne. Aczkolwiek mając dziś dostęp do zasobów Internetu większość praktycznych informacji możemy ustalić sami, w sieci. Stąd też warto czasem sięgnąć po przewodniki wydane jakiś czas temu. Mogą one zawierać informacje, których w dzisiejszych publikacjach nie znajdziemy. Porównanie tych wiadomości z rzeczywistością, jaką spotkamy podczas wędrówki, może być wartościowym przeżyciem i doświadczeniem krajoznawczym.

Podstawą działania turysty jest mapa. To z niej czerpiemy podstawowe informacje, to ona pozwala nam dotrzeć w określone miejsce. Istniejące w Internecie portale udostępniające

Zapraszamy na szlaki turystyczne Małopolski

mapy pozwalają na dokładne zaplanowanie wycieczki. Szczególnie można tu polecić portale PTTK prezentujące szlaki turystyczne w województwie małopolskim (<http://malopolska.szlaki.pttk.pl>) i mazowieckim (<http://mazowsze.szlaki.pttk.pl>). Są strony zawierające nie tylko mapy szlaków, ale także informatory krajoznawcze, z opisami obiektów na trasie wędrówki. Dostępne są też aplikacje mobilne bazujące na tych portalach.

Układając program krajoznawczy wycieczki, musimy dostosować liczbę odwiedzanych obiektów do formy turystyki, jaką mamy zamiar uprawiać, do czasu, jakim dysponujemy, oraz do wieku i możliwości uczestników wyjazdu. Pamiętajmy, że krajoznawca

na równi interesuje się atrakcjami wytworzonymi przez człowieka (zabytki, przejawy kultury), jak i naturą (obiekty przyrodnicze). Właściwy dobór obiektów z obu grup pozwoli na przygotowanie bardzo wartościowej wycieczki, pokazującej wielowymiarowość otaczającego nas świata.

Udając się na wycieczkę pieszą, układamy raczej krótsze trasy (10-20 km/dzień) z niewielką liczbą atrakcji do zobaczenia i poznania. Gdy przygotowujemy wyjazd rowerowy, to możemy zaplanować większe odległości (do ok. 60-70 km/dzień), ale liczba odwiedzanych obiektów też nie powinna być zbyt duża, gdyż skutkować to będzie krótkim czasem na zwiedzanie. Jeżeli natomiast chcemy zobaczyć miejsca odległe, to najlepszym środkiem transportu będzie samochód czy autokar, albo pociąg. W ten sposób możemy przygotować wycieczki nasycone treściami krajoznawczymi, ale ustalając listę obiektów, należy pamiętać o możliwościach poznawczych i fizycznych uczestników.

Wartościową podpowiedzią na temat tego, co warto w danym regionie odwiedzić i poznać są regulaminy odznak krajoznawczych. W wykazach obiektów, które są wymagane do ich zdobycia, znaleźć można listy najciekawszych i najatrakcyjniejszych miejsc, przez które powinna wieść nasza wycieczka. Sama odznaka, po zweryfikowaniu, może być doskonałą pamiątką wędrowni.

Ważnym wymiarem krajoznawczego aspektu wycieczek są działania podejmowane po powrocie. Dotyczą one dokumentacji wyjazdu, naszych przeżyć, uzupełnienia wiedzy na temat tego, co zobaczyliśmy oraz popularyzacji poznanych miejsc i atrakcji krajoznawczych w przestrzeni publicznej.

Doskonałą formą utrwalenia, zachowania i podzielenia się wrażeniami z wyjazdu jest kronika. Oczywiście w dzisiejszych czasach tradycyjne papierowe kroniki nie są już tak popularne jak kiedyś, a ich miejsce zajęły strony internetowe czy blogi/vlogi. Jednakże obie formy są tak samo wartościowe, jeżeli prowadzimy je rzetelnie i systematycznie. Ważne jest to by w opisie, relacji z wyjazdu, pojawiły się sprawdzone i aktualne informacje, a także bogata ilustracja graficzna. Pamiętajmy, że nasze materiały mogą stanowić dla innych turystów inspirację lub źródło potrzebnych wiadomości.

Istotnym aspektem jest podpisanie i opisanie zdjęć i materiałów w kronice czy na blogu „na świeżo”, krótko po wyjeździe. Pamięć ludzka jest ulotna, więc niezwłoczne określenie niezbędnych informacji pozwoli po jakimś czasie cieszyć się z przeglądania zdjęć, które robiliśmy na wyprawie.

Ponieważ nic tak nie przekonuje jak relacja bezpośrednia, warto organizować spotkania pokazujące wyjazdy i odwiedzane podczas nich obiekty. Takie spotkania mają nie tylko funkcję popularyzatorską, ale również integrują uczestników wycieczki, pozwalają na podzielenie się wspomnieniami, omówienie mocnych i słabych stron wyjazdu. Wszelkie te informacje możemy potem wykorzystać przy przygotowywaniu kolejnej wycieczki. Dobrym miejscem na takie spotkanie może być siedziba koła/klubu PTTK, miejscowa RPK czy zwykła biblioteka. W tych miejscach możemy też przygotować wystawę fotografii, które zrobiliśmy podczas

wyjazdów lub zaprezentować zbiory pamiątek turystycznych, jakie z nich przywieźliśmy.

Niezwykle cenną formą podsumowania wycieczki są publikacje. Na rynku ukazuje się kilka tytułów krajoznawczych (np. „Poznaj Swój Kraj”, „Gazeta Górska”, „n.p.m”, „Sudety”), do których można złożyć artykuły opisujące miejsca zwiedzone podczas wycieczki. Treść takiego materiału powinna zawierać aktualne informacje praktyczne i sprawdzone fakty. Nawet jak czegoś nie usłyszeliśmy, nie dowiedzieliśmy się na wyjeździe, to należy to sprawdzić po powrocie, by uzupełnić wiedzę.

W muzeum diecezjalnym, fot. R. Kubit

Maria Janowicz

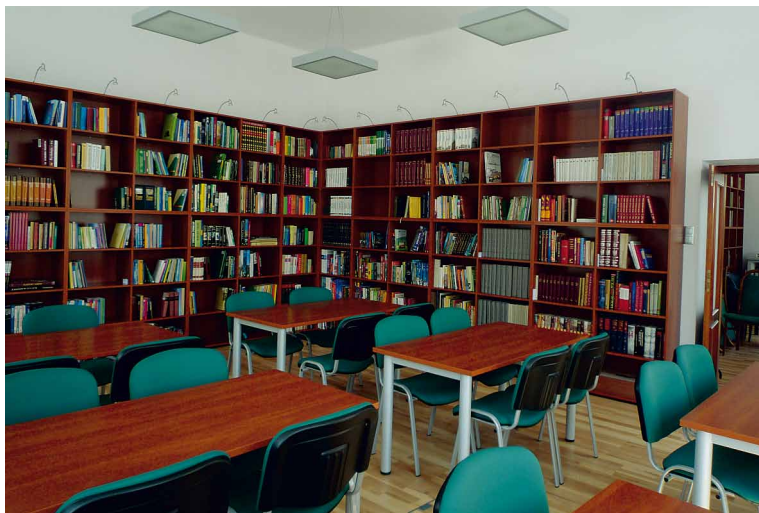

Centralna Biblioteka PTTK w Warszawie

Centralna Biblioteka Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego im. Kazimierza Kulwiecia jest największą i jedną z najstarszych w Polsce turystyczną księżnicą, gromadzącą specjalistyczny zbiór piśmiennictwa z zakresu turystyki i krajoznawstwa, a jednocześnie jest kontynuatorką idei i spadkobierczynią biblioteki Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. Powstała decyzją członków Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego w 1906 r., a załączkiem księgozbioru były dary ziemiaństwa polskiego.

Obecnie zbiory liczą ok. 60 tys. jednostek bibliotecznych, składających się na księgozbiór wyspecjalizowany w krajoznawstwie i turystyce. Biblioteka posiada liczny zbiór starodruków z zakre-

su geografii, druków XIX i XX wiecznych z zakresu krajoznawstwa. Najstarsza książka w księgozbiorze pochodzi z 1499 roku.

Czytelnia CB PTTK przy ul. Senatorskiej w Warszawie, fot. M. Janowicz

Biblioteka gromadzi wydawnictwa informacyjne (encyklopedie, słowniki, syntezy różnych dziedzin wchodzących w zakres krajoznawstwa i turystyki), opracowania syntetyczne i szczegółowe dotyczące turystyki i krajoznawstwa, monografie krajoznawcze różnych regionów Polski, informatory, katalogi i przewodniki po poszczególnych regionach kraju i świata, podręczniki akademickie, czasopisma turystyczne i krajoznawcze, wydawnictwa kartograficzne, rękopisy, widokówki, dokumenty życia społecznego, multimedia.

Ze zbiorów biblioteki korzystają wszyscy zainteresowani (na mocy Ustawy o bibliotekach z 1997 r.), natomiast przywilej wy-

pożyczania przysługuje wyłącznie członkom PTTK z aktualną legitymacją członkowską (legitymacja PTTK pełni rolę karty bibliotecznej).

Statystycznie najliczniejszą grupę czytelników biblioteki stanowi młodzież i ze względu na zróżnicowany stopień metodycznego i informacyjnego przygotowania młodzieży, pracownicy biblioteki służą radą i pomocą w zakresie informacji naukowej, metodyki pisania prac i doboru piśmiennictwa.

Centralna Biblioteka PTTK prowadzi kwerendy tematyczne w zbiorach własnych oraz wykonuje w miarę potrzeb skanowanie wybranych materiałów na zlecenie komisji ZG PTTK, oddziałów PTTK, działaczy i pracowników naukowych. Współpracuje przy organizowaniu wystaw tematycznych, organizuje spotkania promocyjne twórczości poetyckiej i malarskiej, organizuje spotkania autorskie i podróżnicze. W zakresie wymiany międzybibliotecznej biblioteka współpracuje z bibliotekami uczelni wyższych, prowadząc również wypożyczenia międzybiblioteczne.

Kazimierz Kulwiec 1871-1943,
patron Centralnej Biblioteki PTTK

W roku 2001 podjęto prace nad budowaniem bibliotecznych katalogów komputerowych. Budowanie katalogu komputerowego rozpoczęto od druków zwartych (opis bibliograficzny, hasła przedmiotowe, indeksy wyszukiwawcze) i aktualnie obejmuje ok. 7,5 tys. rekordów piśmiennictwa, jakie wpłynęło do zbiorów biblioteki od roku 2000. Dotychczas zbudowana baza kom-

puterowa jest dostępna w bibliotece poprzez wyodrębnione dla potrzeb czytelników stanowiska komputerowe, połączone z Internetem, co pozwala zainteresowanym na przeszukiwanie zasobów informacyjnych Internetu, katalogów komputerowych bibliotek w Polsce i zbiorów multimedialnych. W czytelni biblioteki dostępny jest Internet bezprzewodowy, pozwalający na pracę z wykorzystaniem własnych komputerów.

W 2005 roku firma informatyczna DDP z Warszawy podjęła się zeskanowania kartkowych katalogów bibliotecznych, wykazujących piśmiennictwo, jakie zgromadziła Biblioteka od początku istnienia do 2002 roku. Katalog dostępny jest poprzez stronę internetową <http://biblioteka.pttk.pl>.

W roku 2008 zbudowana została odrębna strona internetowa Centralnej Biblioteki PTTK www.bibliotekapttk.pl, na której można znaleźć informacje o samej księżnicy, patronie biblioteki Kazimierzu Kulwieciu, periodykach PTTK, katalogach komputerowych, zasobach on-line, jak również zamieszczane są aktualności z funkcjonowania Biblioteki.

Zakres i poziom usług świadczonych przez Centralną Bibliotekę PTTK na rzecz członków Towarzystwa, pilotów i przewodników turystycznych oraz młodzieży jest niezwykle ważnym elementem kreowania wizerunku Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, jako organizacji krzewiącej wiedzę krajoznawczą, a także stwarzającej życzliwe i nowoczesne warunki do jej zdobywania.

Archiwizacja cyfrowa zbiorów bibliotecznych

Archiwizacja cyfrowa jest procesem pozwalającym na właściwą ochronę posiadanego zasobu, jak również stwarza możliwości szerokiego upowszechniania zgromadzonych materiałów.

Prace nad archiwizacją cyfrową najcenniejszych druków w Centralnej Bibliotece PTTK podjęte zostały w roku 2008.

We wstępnych założeniach przyjęto, że archiwizacji cyfrowej w pierwszej kolejności zostaną poddane dokumenty cenne dla historii polskiej turystyki niedostępne w zasobach innych bibliotek w Polsce.

The screenshot shows the website for the digital archive of 'Orli Lot' magazine. At the top left is the logo of the Centralna Biblioteka PTTK, featuring a green circular emblem with a white cross and the letters 'PTTK' in a red and white box. To the right of the logo is the text 'CENTRALNA PTTK BIBLIOTEKA'. Below this is a navigation bar with four orange buttons: 'Strona Główna', 'O Orlim Lotcie', 'Wyszukiwarka', and 'CB PTTK'. The main content area starts with a 'Witamy' (Welcome) message, followed by a paragraph: 'Państwa na stronie poświęconej periodykowi ORLI LOT. Na stronie znajduje się wyszukiwarka umożliwiająca przeszukiwanie czasopisma.' Below this is a large, stylized illustration of a landscape with a large, white, horned creature (possibly a mammoth or bison) in the foreground, and the title 'ORLI LOT' in large, white, outlined letters. Below the illustration are three orange buttons: 'Wyszukiwarka', 'O Orlim Lotcie', and 'O Projekcie'. Each button has a small icon: a globe for 'Wyszukiwarka', an 'i' for 'O Orlim Lotcie', and a globe for 'O Projekcie'. Below these buttons are three columns of text. The first column, under 'Wyszukiwarka', says: 'Wyszukiwarka służy do wyszukiwania i przeglądania artykułów w periodyku Orli Lot.' and has a button 'Wejście do wyszukiwarki'. The second column, under 'O Orlim Lotcie', says: 'Orli Lot - miesięcznik krajoznawczo-etnograficzny wydawany w Krakowie w latach 1920-1950(24 roczniki). Jako organ kół PTK "Orli Lot" publikował.....' and has a button 'Czytaj więcej.'. The third column, under 'O Projekcie', says: 'Projekt digitalizacji Ziemi był współfinansowany przez Ministerstwo Sportu i Turystyki oraz Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, a został zrealizowany przez Centralną Bibliotekę PTTK im. K. Kuhliewicza w Warszawie.'

W latach 2008-2009 zdigitalizowana została „Ziemia” czasopismo Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, wydawanie którego kontynuowane jest przez Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, a której roczniki ukazywały się nieregularnie na przestrzeni lat 1910-2016.

W roku 2010 zdigitalizowano „Orli Lot” z lat 1920-1939 i 1947-1950, Roczniki, Statuty, Uchwały i Sprawozdania Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, „Biuletyn PTK” z lat 1945-1950, „Biuletyn

PTTK" z lat 1957-1958, „Biuletyn Informacyjny PTTK" z lat 1958-1972, „Informacje Zarządu Głównego PTTK" z lat 1981-2000 oraz kilka innych tytułów krajoznawczych: „Informator Turystyczny", „Kresy", „Młody Geograf", „Młody Krajoznawca", „Młody Krajoznawca Śląski", „Nasz Widnokrąg", „Nowiny Krajoznawcze", „Przegląd Krajoznawczy", „Turysta", „Wiadomości Krajoznawcze", „Z bliska i z daleka", „Ziemia Kaliska", „Ziemia Lidzka", „Ziemia Nadnotecka", „Ziemia Olkuska", „Ziemia Pińska", „Ziemia Podhalańska", „Ziemia Tomaszowska" i „Ziemia Wołyńska".

Całość dotychczas zdigitalizowanych zasobów dostępna jest na stronie internetowej Centralnej Biblioteki PTTK w zakładce „Zasoby on-line". Zeskanowane roczniki w postaci plików PDF poprzez wyszukiwarki można przeglądać wg różnych kryteriów: numeru i roku wydania, autora czy tytułu.

Projekt w okresie 2008-2010 był współfinansowany przez PTTK i Ministerstwo Sportu i Turystyki. Ze względu na szczupłość przyznawanych środków finansowych prace są realizowane sukcesywnie i ustawicznie doskonalone kryteria wyszukiwania w wyszukiwarkach.

Planowane podjęcie współpracy z Polską Biblioteką Cyfrową POLO-NA nastąpił w roku 2016. Podpisana została umowa pomiędzy PTTK, a PBC, która określa zasady współpracy w zakresie gromadzenia i przekazywania do zasobów narodowych opracowań krajoznawczych, wydawanych w strukturach PTTK.

Regionalizm on-line

Kolejnym przedsięwzięciem informacyjnym, w jakie zaangażowała się Centralna Biblioteka PTTK jest zbudowanie systemu informacyjnego o zasobach piśmienniczych zgromadzonych w regionalnych pracowniach krajoznawczych PTTK na terenie Polski.

W strukturach PTTK działają regionalne pracownie krajoznawcze, posiadające biblioteki, liczące od tysiąca do kilkunastu tysięcy woluminów, co daje ogółem około 115 tysięcy woluminów we wszystkich pracowniach Towarzystwa.

Otwarcie Centralnej Biblioteki PTTK 28 września 2012r., fot P. Zań

Pierwsze regionalne pracownie krajoznawcze (RPK) powołał Zarząd Główny PTTK w 1968 roku, w celu twórczego rozwijania idei krajoznawstwa, wdrażania idei i osiągnięć programowych w PTTK, ich popularyzacji poza Towarzystwem oraz skupiania aktywności krajoznawczego regionu na płaszczyźnie wspólnoty zainteresowań i współpracy.

Aktualnie działają 24 regionalne pracownie krajoznawcze przy oddziałach lub innych jednostkach PTTK. Podstawowym zadaniem regionalnych pracowni krajoznawczych jest gromadze-

nie, opracowywanie i rozpowszechnianie materiałów krajoznawczych z terenu działania, poradnictwo oraz popularyzacja idei krajoznawstwa.

W roku 2009 z Programu Operacyjnego Funduszu Inicjatyw Obywatelskich pozyskano środki na realizację projektu pt. „Regionalizm on-line. Rozwój potencjału regionalnej pracowni krajoznawczej”. Głównym realizatorem był Regionalny Oddział PTTK w Białymstoku, zaś partnerami Komisja Krajoznawcza ZG PTTK i Centralna Biblioteka PTTK. Projekt przewidywał zbudowanie zunifikowanego systemu katalogów komputerowych. W ramach projektu przeprowadzono szkolenie z zakresu pracy w programie bibliotecznym oraz z podstaw opisów bibliograficznych. W szkoleniu wzięły udział 32 osoby, a uczestnicy otrzymali certyfikaty szkoleniowe i licencje programowe „Biblioteka Publiczna” dla wszystkich RPK w Polsce. Zbudowane zostały katalogi komputerowe w 24 regionalnych pracowniach krajoznawczych, a w oparciu o domenę pracowniapttk.pl zbudowano zunifikowane adresy e-mailowe do wszystkich RPK. Zbudowano również stronę internetową www.pracowniapttk.pl z informacjami o pracowniach, z dostępem do katalogów komputerowych oraz z historią pracowni już nieistniejących.

Rokrocznie Komisja Krajoznawcza przeznacza środki finansowe na kontynuację budowy katalogów przez regionalne pracownie krajoznawcze. Centralna Biblioteka PTTK nadzoruje aktualizację katalogów, zakup licencyjnych aktualizacji programowych, instalację aplikacji pozwalającej na bieżące aktualizowanie katalogów, strony internetowej RPK oraz profilu na Facebooku.

Biblioteka od początku istnienia towarzyszyła ważnym wydarzeniom w historii Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, później Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego, groma-

dząc dokumentację w różnej postaci. W dobie Internetu i książki elektronicznej nasuwa się pytanie, jaka będzie dalsza rola Książnicy w życiu Towarzystwa: czy będzie trwała, czy odejdzie w zapomnienie? Odpowiedź jest prosta: będzie trwała i rozwijała się tak jak dotychczas, ale zmianie ulegną zasady gromadzenia i budowania zasobów, jak również formy pracy z czytelnikiem. Proces ten jest niezwykle delikatny i długotrwały, bowiem niesłuchanie ważnym jest ustawiczne podsyćanie procesu przenoszenia dokonań intelektualnych środowisk krajoznawców i turystów w świadomość społeczną, ale też do połączenia tej chlubnej spuścizny z nowoczesnością i otwartością na wszystko, co nowe, a ideałem byłoby stworzenie systemu informacyjnego, który pozwoliłby na zbudowanie i scalenie zasobów informacyjnych PTTK (Centralna Biblioteka PTTK w Warszawie, Biblioteka Górská COTG PTTK w Krakowie, Centrum Fotografii Krajoznawczej w Łodzi, pracownie i muzea regionalne PTTK).

Polecane strony internetowe:

Europeana <http://www.europeana.eu/>

Federacja Bibliotek Cyfrowych <http://fbc.pionier.net.pl/>

Narodowe Archiwum Cyfrowe <http://www.nac.gov.pl/>

Polona <http://www.polona.pl>

Bibliografia:

Maria Janowicz, Centralna Biblioteka PTTK im. Kazimierza Kulwiecia w Warszawie – historia, współczesność i przyszłość, s. 329-348, [w:] Studia i materiały z dziejów krajoznawstwa polskiego. Od PTK do PTTK, Warszawa 2009.

Sprawozdania Centralnej Biblioteki PTTK z lat 2008-2015.

Lipnica Murowana. Konkurs Palm Wielkanocnych, fot. R. Kubit

Małgorzata Pawłowska

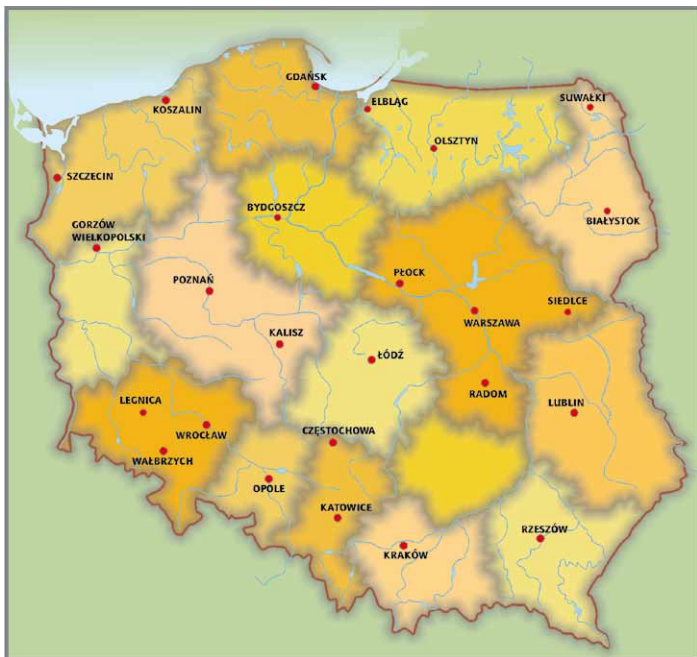

Regionalne pracownie krajoznawcze PTTK

W celu uzyskania rzetelnej informacji krajoznawczej warto udać się do regionalnych pracowni krajoznawczych Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (RPK PTTK). Są to ośrodki pracy programowej i szkoleniowej Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK), realizujące zadania statutowe w zakresie krajoznawstwa i regionalizmu. Pracownie działają przy oddziałach lub jednostkach Towarzystwa. Opiekę programową nad działalnością RPK sprawuje Komisja Krajoznawcza Zarządu Głównego PTTK.

W Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym obecnie (listopad 2016 r.) działają dwadzieścia cztery regionalne pracownie krajoznawcze w następujących miastach: Białystok, Bydgoszcz,

Częstochowa, Elbląg, Gdańsk, Gorzów Wielkopolski, Kalisz, Katowice, Kraków, Legnica, Lublin, Łódź, Olsztyn, Opole, Płock, Poznań, Radom, Rzeszów, Suwałki, Siedlce, Szczecin, Wałbrzych, Warszawa, Wrocław. W województwie mazowieckim funkcjonują cztery placówki, w dolnośląskim – trzy, w podlaskim, śląskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim – po dwie, w pozostałych (oprócz świętokrzyskiego, gdzie nie ma ich wcale) – po jednej.

Rozmieszczenie regionalnych pracowni krajoznawczych PTTK w Polsce

Niemal wszystkie pracownie działają przy oddziałach PTTK, z wyjątkiem RPK w Łodzi, która funkcjonuje przy Centrum Fotografii Krajoznawczej PTTK. Dwie pracownie umocowane są przy

Oddziałach Akademickich PTTK: w Krakowie i Poznaniu, a RPK w Warszawie – przy Stołecznym Oddziale Wojskowym PTTK.

Regionalne pracownie krajoznawcze powołano w celu rozwijania idei krajoznawstwa w regionie swego działania oraz popularyzacji osiągnięć programowych PTTK; popularyzowania walorów turystycznych swego regionu; integrowania środowisk krajoznawczych, kulturalnych i turystycznych, w tym szczególnie kadry programowej PTTK.

Aby zrealizować powyższe cele, regionalne pracownie gromadzą, opracowują, udostępniają i rozpowszechniają materiały krajoznawcze z terenu działania; udzielają porad krajoznawczych; organizują odczyty, wykłady, prelekcje, szkolenia kadry programowej, wystawy, zajęcia specjalistyczne; pracę z młodzieżą; prowadzą działalność wydawniczą; współpracują z samorządami, towarzystwami regionalnymi, muzeami, dyrekcjami parków narodowych i krajobrazowych, placówkami naukowymi i kulturalnymi w zakresie zagadnień krajoznawczych i turystycznych, uczelniami wyższymi; prowadzą działalność kolekcjonerską; podejmują prace dotyczące inwentaryzacji krajoznawczej czy ochrony środowiska; weryfikują odznaki krajoznawcze, regionalne i turystyki kwalifikowanej; współpracują z uczelniami wyższymi.

Każda pracownia ma swoją specyfikę działania, uwarunkowaną przez: zainteresowania krajoznawcze kierownika RPK i współpracowników skupionych wokół pracowni, umocowanie pracowni w konkretnym oddziale czy jednostce PTTK, możliwości finansowe. Gromadzenie i udostępnianie zbiorów oraz poradnictwo krajoznawcze to podstawowe zadanie każdej pracowni. Prelekcje, szkolenia, wystawy, weryfikacja odznak dotyczą większości RPK. Podobnie, jak praca z młodzieżą (Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy, Konkursy Krasomów-

cze, Konkurs Krajoznawczy „Poznajemy Ojcowiznę”), której wiele uwagi poświęcają pracownie w Białymstoku, Płocku, Częstochowie, Gdańsku Radomiu, Gorzowie Wlkp., Kaliszu, Rzeszowie, Siedlcach, Suwałkach, Szczecinie, Wałbrzychu. Działalność wydawnicza zasługuje na uznanie, choć dotyczy kilku pracowni, w których wydawane są periodyki krajoznawcze: RPK w Katowicach („Krajoznawca Górnośląski”), RPK w Łodzi („Wędrownik”), RPK w Opolu – „4xK”, periodyk kolekcjonerski), RPK w Rzeszowie („Wędrowiec Małopolski”), RPK w Szczecinie („Wędrowiec zachodniopomorski”), RPK we Wrocławiu („Na szlaku”, periodyk wydawany internetowo). Pracownie w Białymstoku, Elblągu, Gdańsku, Gorzowie Wlkp., Katowicach, Szczecinie, Wałbrzychu wydają przewodniki, informatory i inne opracowania krajoznawcze. Działalność kolekcjonerską zajmują się pracownie w Lublinie i Opolu, a inwentaryzacja krajoznawcza leży w sferze zainteresowań pracowni w Białymstoku, Katowicach i Krakowie. Specyfiką działania ostatniej wymienionej pracowni jest przede wszystkim ochrona środowiska. Ponadto RPK w Krakowie gromadzi książki krajoznawcze dla dzieci.

Pracownie współpracują z uczelniami wyższymi, głównie w zakresie poradnictwa krajoznawczego przy pisaniu przez studentów prac okresowych i końcowych: RPK w Białymstoku, Bydgoszczy, Częstochowie, Elblągu, Gdańsku, Kaliszu, Katowicach, Krakowie, Legnicy, Łodzi, Opolu, Rzeszowie, Szczecinie, Wałbrzychu.

Szczególną uwagę należy zwrócić na zasoby biblioteczne i związaną z nimi aktywność placówek. We wszystkich RPK działają biblioteki, które liczą od około jednego tysiąca do około 12 tysięcy woluminów. Daje to na koniec 2015 roku ogółem 130 384 woluminów. W poszczególnych RPK ilość woluminów przedstawiała się następująco: RPK Białystok – 6 512, RPK Bydgoszcz – 5 840, RPK

Częstochowa – 1 194, RPK Elbląg – 4 944, RPK Gdańsk – 9 856, RPK Gorzów Wlkp. – 3 500, RPK Kalisz – 4 419, RPK Katowice – 6 892, RPK Kraków – 9 991, RPK Legnica – 4 886, RPK Lublin – 4 512, RPK Łódź, – 4 393, RPK Olsztyn, – 5 270, RPK Opole – 1 815, RPK Płock – 1 150, RPK Poznań – 10 000, RPK Radom – 10 427, RPK Rzeszów – 12 113, RPK Siedlce – 5 385, RPK Suwałki – 1 304, RPK Szczecin – 5 000, RPK Wałbrzych – 4 102, RPK Warszawa – 1 884, RPK Wrocław – 4 995. Zbiory biblioteczne regionalnych pracowni krajoznawczych PTTK są wyspecjalizowane w tematyce krajoznawczej, zwłaszcza regionalnej. Bardzo często są to niezwykle cenne, unikatowe egzemplarze. Pracownicy posiadają także w swych zasobach: mapy, czasopisma, foldery, zdjęcia, opracowania krajoznawcze, dokumenty historyczne opracowania multimedialne, plakaty, proporzycyki, rękopisy, maszynopisy, druki ulotne.

Katalogi komputerowe na stronie internetowej regionalnych pracowni krajoznawczych PTTK

W bibliotekach regionalnych pracowni krajoznawczych PTTK od 2009 roku wdrażany jest jednolity, komputerowy, informacyjny system katalogowy w programie „Biblioteka publiczna”. Pracownicy doposażono w sprzęt komputerowy. Do końca 2015 roku wykonano ogółem 78 298 rekordów, co stanowi około 70 proc. wszystkich jednostek bibliotecznych, znajdujących się w RPK

PTTK. Ponadto w ostatnich latach zakupiono i zainstalowano na komputerach RPK aplikacje mobilne, pozwalające na zdalną aktualizację katalogów komputerowych poprzez łącza satelitarne, a także aktualizację programu „Biblioteka publiczna”, umożliwiającą przekazywanie opracowanych rekordów bibliotecznych pomiędzy pracownikami, jak również na nowoczesny pełny ogląd opisów katalogowych na stronie internetowej. Pomysłem na przyszłość jest opracowanie multiwyszukiwarki, pozwalającej na przeglądanie jednoczesne zasobów katalogowych regionalnych pracowni krajoznawczych i Centralnej Biblioteki PTTK.

Sukcesywnie budowane rekordy biblioteczne umieszczone są w katalogach, na stronie www.pracowniapttk.pl, zbudowanej w ramach realizacji projektu „Regionalizm on-line. Rozwój potencjału regionalnej pracowni krajoznawczej”.

Strona internetowa RPK PTTK www.pracowniapttk.pl zawiera też podstawowe informacje o pracowniach: adresy lokali, adresy stron internetowych, telefony, godziny otwarcia, a także historię poszczególnych placówek.

Część pracowni jest dostępna przez 5 dni w tygodniu, w godzinach pracy biura oddziału; część 2–3 razy w tygodniu; zdarza się też, że raz w tygodniu, przez 1–4 godziny; kilka pracowni ma dyżury popołudniowe. Pracownie nie są czynne w soboty i niedziele. Często też, po uzgodnieniu telefonicznym czy e-mailowym, możliwy jest dostęp do zbiorów w dogodnym dla czytelnika terminie.

W celu ułatwienia kontaktu oraz wymiany informacji wszystkie pracownie otrzymały zunifikowane adresy e-mailowe (nazwa miasta, w którym działa RPK@pracowniapttk.pl, np. bialystok@pracowniapttk.pl).

W Internecie, od 8 czerwca 2009 roku, funkcjonuje grupa dyskusyjna RPK, dzięki której możliwe jest szybkie komunikowanie się z kierownikami RPK, członkami i współpracownikami Komisji Krajoznawczej: przekazywanie, pozyskiwanie i wymiana informacji, np. dotyczących szkoleń, wydawnictw, wydarzeń krajoznawczych, spraw bieżących. Do końca 2015 roku w grupie dyskusyjnej ROK zarejestrowanych zostało ponad osiemdziesiąt aktywnych adresów e-mailowych. Taką komunikację można wykorzystać np. do szybkiego wyszukania konkretnej informacji krajoznawczej.

AKTUALNOŚCI KATALOG WWW HISTORIA RPK KONTAKT

REGIONALNE PRACOWNIE KRAJOZNAWCZE

PRACOWNIE PTTK

- RPK w Białymstoku
- RPK w Bydgoszczy
- RPK w Cragstochowie
- RPK w Elblągu

HISTORIA POWSTANIA I DZIAŁALNOŚCI REGIONALNYCH PRACOWNI KRAJOZNAWCZYCH PTTK

Na lewym pasku Czytelnik znajdzie informacje i historię tych placówek, które istnieją i funkcjonują, zaś poniżej tekstu głównego zamieszczono historię tych placówek, które przestały istnieć.

Opracowanie historii poszczególnych Pracowni w wielu przypadkach napotyka na trudności, ponieważ nie wszystkie dokumenty zostały zachowane. Dorołek Pracowni to zazwyczaj działalność nie tylko jej kierownika, ale również wielu działaczy PTTK – krajoznawców, regionalistów, często osób spoza PTTK współpracujących przy wydawnictwach, włączających się w odczyty, prelekcje, seminaria itp. Wiele z istotnych dla minionego czasu i danego

Materiały szkoleniowe

Komisja krajoznawcza ZG PTTK

Strona internetowa regionalnych pracowni krajoznawczych PTTK

Regionalne pracownie krajoznawcze obecne też są też Facebooku (<https://www.facebook.com/RPK.PTTK/>). Na tym portalu społecznościowym zamieściły swój profil RPK w Bydgoszczy, Elblągu, Katowicach oraz Krakowie:

- www.facebook.com/Regionalna-Pracownia-Krajoznawcza-PTTK-w-Bydgoszczy/;

- www.facebook.com/RPKEIblog/;
- www.facebook.com/krajoznawca;
- www.facebook.com/biblioteka.rpk.krakow

Zbiory RPK w Rzeszowie liczą ponad 12 tys. woluminów, fot. A. Wesół

Dlaczego warto korzystać ze zbiorów i porad regionalnych pracowni krajoznawczych PTTK? Otóż RPK, to przede wszystkim kadra programowa: kierownicy RPK i osoby współpracujące – kompetentna, służąca swą wiedzą i doświadczeniem, często prowadząca własne działania. Skupieni wokół pracowni regionoznawcy, ludzie nauki i kultury stanowią prawdziwy potencjał intelektualny. Mocną stroną są systematycznie uzupełniane i komputeryzowane atrakcyjne wyspecjalizowane zbiory biblioteczne, często unikatowe egzemplarze, dotyczące regionu, również cenne archiwalia oraz dokumentacja tradycji i dorobku PTTK. Ponadto każda RPK posiada niezbędny do prowadzenia działalności pro-

gramowej podstawowy sprzęt komputerowy, zazwyczaj połączony z Internetem, oraz – często – własny lokal, położony dobrze w przestrzeni miasta, niejednokrotnie w ścisłym centrum, np. RPK we Wrocławiu, Legnicy, Płocku, Gdańsku, Lublinie, Olsztynie. Podkreślić należy wieloletnie doświadczenie pracowni w działalności krajoznawczej jako eksperta w sprawach turystyki i krajoznawstwa; działanie w sieci placówek zlokalizowanych w miastach na terenie całego kraju.

Uczestnicy szkolenia RPK PTTK w Gdańsku w 2010 roku, fot. M. Maśliński

Kto może uzyskać poradę krajoznawczą i skorzystać ze zbiorów? Praktycznie każdy: zarówno wybitni krajoznawcy, jak i osoby indywidualne, szukający informacji o regionie; nauczyciele przygotowujący lekcje związane z regionalizmem i młodzież zainteresowana questami czy przygotowująca się do konkursów krajoznawczych (np. Konkus Krasomówczy, „Poznajemy Ojcowiznę”, Ogólnopolski Młodzieżowy Turniej Turystyczno-Krajoznawczy, olimpiada geograficzna, olimpiady i konkursy przyrodnicze); wykla-

dowcy uczelni o profilu turystycznym; studenci zainteresowani np. inwentaryzacją krajoznawczą. W pracowniach gromadzone są wydawnictwa dla najmłodszych.

Odwiedzając regionalną pracownię krajoznawczą PTTK można w oparciu o zbiory i uzyskaną fachową informację bez trudu zaplanować ciekawą trasę wycieczki krajoznawczej; dowiedzieć się o interesujących nowościach wydawniczych dotyczących regionu i Polski (np. wydawanych w ostatnim czasie kanonach krajoznawczych województw); wydarzeniach, sesjach krajoznawczych lub spotkaniach z interesującymi ludźmi np. kolekcjonerami. Można zweryfikować odznaki krajoznawcze i odznaki turystyki kwalifikowanej lub porozmawiać o zasadach ich zdobywania. Zapraszamy!

Literatura

Anna Becker-Kulińska: *Rola regionalnych pracowni PTTK. „Ziemia” W swoje stulecie*, 2010, s. 315–330

Anna Becker-Kulińska: *Historia regionalnych pracowni krajoznawczych PTTK*, <http://pracowniapttk.pl/index.php?page=historia>

Małgorzata Pawłowska: *Regionalne pracownie krajoznawcze Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w 2010 roku. Diagnoza stanu*, 2010, akta Komisji Krajoznawczej

Małgorzata Pawłowska, Bernadetta Zawilińska: *Potencjał rozwojowy i zagrożenia RPK PTTK*. „Krajoznawca. Biuletyn Informacyjny KK ZG PTTK”, nr 12: 2013, s. 19–30

Ankiety regionalnych pracowni krajoznawczych z działalności za rok 2015, akta Komisji Krajoznawczej ZG PTTK

Małgorzata Pawłowska: *Regionalne pracownie krajoznawcze PTTK w 50-lecie IT w Polsce – maszynopis*, 2014

Andrzej Wielocha

„Ziemia” w zasięgu ręki

Z okazji przypadającego w 2006 roku jubileuszu 100-lecia „Ziemi”, czasopisma niezwykle zasłużonego dla krajoznawstwa, będącego przez lata organem Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, wspaniałą niespodzianką przygotowała Centralna Biblioteka PTTK im. K. Kulwiecia w Warszawie, umieszczając w Internecie całą jego zawartość. A jest to nieoceniona kopalnia wiedzy krajoznawczej o Polsce. Dość powiedzieć, że w „Ziemi” publikowali tacy autorzy jak Jan Bystron, Mieczysław Orłowicz, Henryk Gąsiorowski, Ludomir Sawicki, Zygmunt Gloger i wielu, wielu innych. Każdy numer wydawanego od 1910 r. czasopisma w postaci pliku PDF jest dostępny na stronie <http://www.bibliotekapttk.pl/>. Umieszczona jest tam też przeglądarka umożliwiająca odnalezienie potrzebnego artykułu po jego tytule, nazwisku autora lub dacie wydania.

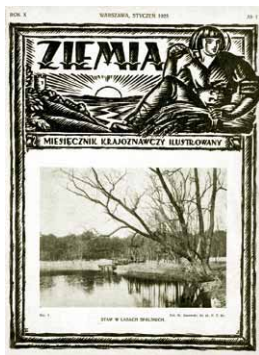
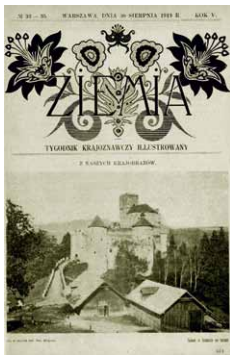
Pierwszy numer „Ziemi” ukazał się z datą 1 stycznia 1910 r., nosił podtytuł „Tygodnik krajoznawczy ilustrowany” i liczył 16 stron. W winiecie ani tego, ani następných numerów nie było nic o Polskim Towarzystwie Krajoznawczym mimo, że walne zebranie członków PTK w dniu 27 lutego 1910 r. podjęło jednomyślnie uchwałę o uznaniu „Ziemi” za organ Towarzystwa. Wynikało to z przyczyn politycznych i obawy przed działaniami represyjnymi władz zaborczych.

Inicjatorem pisma był Kazimierz Kulwiec, wówczas wiceprezes Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, który prywatnie uzyskał od władz carskich koncesję na jego wydanie. Redakcję „Ziemi” tworzył zespół, w skład którego weszli: Kazimierz Kulwiec, redaktor i zarazem wydawca, Stanisław Thugutt, sekretarz redakcji oraz Mikołaj Wisznicki, ilustrator i kierownik artystyczny pisma.

Wybuch I wojny światowej przerwał wydawanie „Ziemi”. Ostatni 32 zeszyt opatrzony został datą 8 sierpnia 1914 r. Kolejny ukazał się dopiero po pięciu latach 30 sierpnia 1919 r., oznaczony jako numer łączony 33-35. Redakcja, z powodu trudności wydawniczych i finansowych zapowiedziała w nim koniczność rezygnacji z tygodniowego systemu wydawania czasopisma. Do końca 1919 r. zdołano wydać zaledwie dwa kolejne zeszyty (nr 36-43 z datą 31 października oraz 44-52 z datą 31 grudnia). Numery wydane w 1919 r. redagował Edward Maliszewski. Wydawcą pierwszego z nich był Kazimierz Kulwiec, a następnego już oficjalnie umieszczone w stopce Polskie Towarzystwo Krajoznawcze. Od 1920 r. „Ziemia” zaczęła wychodzić jako miesięcznik, ale udało się wydać tylko 5 zeszytów. Dzięki dotacji państwowej od 1922 r. czasopismo ponownie zaczęło wychodzić, wciąż jako miesięcznik. Polskie Towarzystwo Krajoznawcze powołało specjalny komitet redakcyjny, w skład którego weszli m. in. : Włodzimierz Antoniewicz, Jan By-

stroń, Jan Czekanowski, Bronisław Gembarzewski, Bolesław Hryniewiecki, Aleksander Janowski, Kazimierz Kulwieć, Mieczysław Limanowski, Eugeniusz Romer, Władysław Semkowicz, a redaktorem „Ziemi” został ponownie Kazimierz Kulwieć. Zapowiedziano wydawanie numerów monograficznych.

Od stycznia 1926 r. „Ziemia” ponownie zmieniła cykl wydawniczy stając się dwutygodnikiem, w podtytule pojawiła się wreszcie formuła „organ Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego”, a redaktorem został Aleksander Janowski, by w 1927 r. przekazać tę funkcję Reginie Danysz-Fleszarowej. Od 1929 r. „Ziemia” dzięki współpracy z Jerzym Remerem pełniącym funkcję naczelnego konserwatora, wychodziła z dodatkiem zatytułowanym „Wiadomości konserwatorskie”, funkcję redaktora pełnili kolejno Konrad Górski, Jerzy Remer i ponownie Aleksander Janowski. Od 1932 r. czasopiśmo po raz kolejny zmieniło częstotliwość stając się miesięcznikiem. Od 1934 redaktorem był Aleksander Patkowski. W 1939 r. jako ostatni ukazał się nr 7, a następne dziewięć numerów dopiero w 1946 r. pod redakcją Stanisława Lenartowicza. W 1947 r. redaktorem naczelnym został Franciszek Uhorczak, a redakcja przeniosła się do Krakowa. W 1949 r. redakcja ponownie znalazła się

w Warszawie, a na czele komitetu redakcyjnego stanął ówczesny prezes Zarządu Głównego PTK — Stanisław Leszczycki, którego pod koniec roku zmienił Marek Arczyński, kierujący komitetem redakcyjnym, aż do ostatniego numeru pisma wydanego w grudniu 1950 r. Rok 1950 zamknął epokę ukazywania się „Ziemi” w Polskim Towarzystwie Krajoznawczym, jako, że połączyło się ono z Polskim Towarzystwem Tatrzańskim w jedną organizację — Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze. W latach 1956-1958 stała się „Ziemia” ilustrowanym Miesięcznikiem Krajoznawczym, wydawanym przez Państwowe Wydawnictwo Naukowe jako organ Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego wychodzący pod redakcją Przemysława Burcharda, z Markiem Sobolewskim jako przewodniczącym komitetu redakcyjnego. Pierwszy numer ukazał się w listopadzie 1956 r.

Od numeru 4(18) z 1958 r. jej wydawcą stało się już bezpośrednio Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze, jednak nie na długo, ponieważ numer 10-11(24-25) za październik-listopad był ostatni.

Po ośmioletniej przerwie od 1965 r. „Ziemia” została wznowiona jako rocznik, w latach 1965-1972 wydawany przez Wydawnictwo „Sport i Turystyka”, ale sygnowany przez Zarząd Główny PTTK. Dopiero od rocznika 1973-1974 wydawcą „Ziemi” stał się Zakład Wydawniczo-Propagandowy PTTK, a następnie wydawnictwo PTTK „Kraj”, które wydawało ją, w zasadzie jako rocznik, choć w latach 1973-1974, 1975-1976 wydano roczniki podwójne – aż do 1985 roku.

W skład komitetu redakcyjnego pierwszego wydanego przez „Kraj” rocznika „Ziemi” wchodziła Maria Irena Mileska (przewodnicząca), Marek Arczyński, Ryszard Cetnarski, Władysław Olendzki, Janusz Grzybowski, Wojciech Militz, Zbigniew Tomkowski, Ja-

cek Węgrzynowicz, a redaktorem naczelnym był Zbigniew Tomkowski.

Od rocznika 1977 skład komitetu redakcyjnego uległ zmianie – jego przewodniczącym został Tadeusz Rycerski, zaś w składzie znaleźli się Jerzy Biernacki, Tomasz Chłudziński, Andrzej Gordon, Jerzy Grzeszczak, Franciszek Midura, Janusz Rygielski, Krzysztof Szymborski, Jan Tyszkiewicz, Janusz Żmudziński. Redaktorem naczelnym był Janusz Żmudziński, a sekretarzem redakcji Jerzy Biernacki. Od tomu za rok 1983 w składzie komitetu redakcyjnego nastąpiła jeszcze jedna zamiana, na miejsce Jerzego Grzeszczaka wszedł Krzysztof Przeclawski. W 1985 r. Wydawnictwo PTTK „Kraj” wydało ostatni tom „Ziemi”, co nie znaczy, że był to koniec tego czasopisma.

Po przerwie, w 1990 r. ukazał się rocznik „Ziemi” poświęcony IV Kongresowi Krajoznawstwa Polskiego, a po kolejnej przerwie rocznik 98 wydany przez zespół redakcyjny w składzie Andrzej Gordon, Franciszek Midura, Wojciech Kuczkowski, Jerzy Jurczyn. W 1999 r. ukazał się kolejny tom „Ziemi”, a w składzie redakcji Wojciecha Kuczkowskiego zastąpiła Elżbieta Matusiak-Gor-

don. W 2000 r. ukazały się dwa tomy – jeden zatytułowany „Ziemia 1910–2000” wydany przed Kongresem i drugi „Ziemia. V Kongres Krajoznawstwa Polskiego”, wydany po Kongresie. Obydwa opracowane przez ten sam zespół redakcyjny, który także redagował „Ziemię” przez następne trzy lata wydając roczniki 2001, 2002 i 2003 roku. W ciągu ostatnich kilkunastu lat ukazują się jedynie okolicznościowe tomy „Ziemi”. I tak w 2006 roku wydano tom z okazji jubileuszu 100-lecia Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, w 2010 roku tom specjalny z okazji 100-lecia Ziemi, w 2013 r. tom zawierający plon VI Kongresu Krajoznawstwa Polskiego, zaś w 2016 r. ostatni tom jaki się dotychczas ukazał, wydano z okazji 110-lecia PTK.

„Ziemia”, jak mało które tak obszerne i wydawane przez wiele lat czasopismo, ma swoją bibliografię za lata 1910–1950 doskonale i profesjonalnie opracowaną przez zespół autorów w składzie Kazimierz Polak, Helena Polakowa, Wiesław A. Wójcik, a wydaną w 1997 r. przez Wydawnictwo PTTK „Kraj”. Co ważne bibliografia ta też jest zdigitalizowana i dostępna na stronie internetowej Centralnej Biblioteki PTTK.

Przez sto lat na kartach „Ziemi” zamieszczali swoje teksty najlepsi przedstawiciele kilku pokoleń krajoznawców polskich, dzięki czemu jej roczniki stały się kopalnią krajoznawczej wiedzy o naszym kraju, prawdziwą skarbnicą, której nie sposób przecenić. Dziś, dzięki Internetowi, każdy może z niej korzystać do woli, mając w zasięgu ręki, bez wychodzenia z domu, komplet jej roczników do dyspozycji.

Czy jako krajoznawcy potrafimy to docenić?

Tomasz Kowalik

Dlaczego warto uczyć się przyrody?

Odwieczna zasada mówiąca, że „człowiek uczy się całe życie”, dotyczy także naszego stosunku do przyrody – wszystkiego, co naturalne obok nas. Musimy się tego uczyć całe życie, bo nie sposób uświadomić sobie potrzebę ochrony przyrody i środowiska, jeśli się ich nie zna i nie rozumie rządzących nimi mechanizmów i ich znaczenia dla nas samych. I dla naszych następców.

Jeśli chcemy być krajoznawcami – nie najważniejsze jest to, kiedy i skąd wyruszamy, ani dokąd dotrzemy – najważniejsze jest to, co w trakcie wędrówki dostrzeżemy i poznamy. A zatem – po pierwsze i ostatnie – poznaj swój kraj i jego przyrodę. A do tego potrzebna jest aktywna turystyka, czyli możliwie częste spotkania z przyrodą.

Wskazania polskiego prawa o ochronie przyrody (ustawa O ochronie przyrody z 3 października 2008 r.), to długi spis zaleceń, ogra-

niczeń, definicji, trudnych terminów, zakazów, a nawet zagrożeń karami. Prawo jednak nie pójdzie z nami do lasu, nad jezioro, do parku narodowego, aby nam czegoś zakazać czy „złapać na gorącym uczynku”, gdy niszczymy chronione rośliny, zwierzęta, krajobraz. Ochrona przyrody powinna być dla nas czymś tak naturalnym, jak oddychanie.

Starajmy się nie szkodzić przyrodzie – nie kaleczyć, nie psuć, nie niszczyć. Niech to będzie naszym stylem bycia. Zniszczenia w przyrodzie są nieodwracalne, a ich naprawianie nieskuteczne. Najłatwiej jest jej nie szkodzić, to po prostu najtańszy i najprostsz, dostępny każdemu, sposób ochrony przyrody i środowiska. Każdy ma prawo do czystego środowiska, bogatej przyrody, a także obowiązek zachowania jej w stanie jak najmniej zniekształconym, okaleczonym, zeszpeconym.

Krajoznawstwo to pojęcie ogólne, ale w jego ramach możliwy jest stopień specjalizacji w wybranej dziedzinie, na przykład w turystyce przyrodniczej. Niezbędna do tego jest wiedza o przyrodzie. Żeby uprawiać turystykę kwalifikowaną o tematyce przyrodniczej nie trzeba od razu „zjeść wszystkie rozumy”. Wiedzę taką zbiera się stopniowo, w ciągu nawet wielu lat. Każda z dyscyplin turystyki – piesza, górską i nizinna, taternictwo i speleologia, narciarstwo w formie wędrówek (bo czego można dowiedzieć się pod wyciągiem), w czasie spływu kajakowego, rejsu żeglarskiego, wycieczki na rowerze daje szansę zbliżenia do przyrody i do kontaktu z nią. Turystę krajoznawcę powinna wyróżnić wiedza o środowisku, przyrodzie, ochronie przyrody, oraz czynna postawa w tej dziedzinie.

W porównaniu z wiekiem drzewa, życie człowieka jest zwykle krótsze. To za mało czasu, aby poznać ogromne bogactwo przyrody, zjawisk, gatunków, osobliwości. Podobnie jak „nie od razu

Kraków zbudowano”, tak też nie jest możliwe jest zdobycie wiedzy o całej przyrodzie, ale warto się starać. W PTTK jest wiele możliwości zbliżenia się do samej przyrody w czasie wycieczek, czy imprez, przy okazji zdobywania odznak krajoznawczych, także odznaki „Turysta przyrodnik”. W ciągu roku zdobywa ją ponad 3 tys. głównie młodych turystów. Pomagają im w tym przewodnicy i przodownicy odznak turystyki kwalifikowanej, nauczyciele i instruktorzy ochrony przyrody. Warto do nich dołączyć.

W Magurskiem Parku Narodowym, fot. A. Wielocha

Turystyka przyrodnicza ma też swoje specyficzne formy, jak na przykład wyprawy ornitologiczne na obserwowanie ptaków na terenach wodnych i podmokłych, tańców tokowych żurawi czy batalionów, zlotowisk bocianów białych, przelotów dzikich gęsi, kormoranów, żerowania gromad jemiołuszek, szpaków, kwiczołów, i innych gatunków. Ekoturystyka – to sposób poznawania przyrody, który zarówno na terenach chronionych jak i poza ich

granicami nie chce być zagrożeniem dla przyrody, jej różnorodności biologicznej, krajobrazu, kultury regionalnej.

A oto w telegraficznym skrócie kilka ważnych pojęć z zakresu ochrony przyrody:

Ścieżki przyrodnicze

To łatwo dostępny wyznakowany i dobrze opisany szlak dla turystyki przyrodniczej. Pomaga każdemu, nawet nie obeznanemu z terenem w lesie lub parku narodowym, poznać samodzielnie mnóstwo zjawisk i osobliwości przyrodniczych. W Lasach Państwowych jest ich ponad 750, na terenie Leśnych Kompleksów Promocyjnych około 130, ponadto w parkach narodowych za ścieżki przyrodnicze należy uznać wszystkie szlaki, o łącznej długości 4 649 km, a ponadto 129 specjalnie wytyczonych ścieżek przyrodniczych.

Leśne Kompleksy Promocyjne (LKP)

Polskie lasy zajmują ponad 9 mln ha, czyli trzecią część kraju. W tym 78% to lasy państwowe, 18% to prywatne. LKP są to utworzone przez Lasy Państwowe zwarte obszary leśne charakterystyczne dla każdej krainy przyrodniczo-leśnej w Polsce. Służą wdrażaniu zrównoważonej ekologicznej gospodarki leśnej. Jest ich 25 o łącznej powierzchni prawie 1 273,6 tys. ha. Pierwsze utworzono w 1994 r. To jeden ze sposobów realizacji „Programu ochrony różnorodności biologicznej i krajobrazowej w ekosystemach leśnych”.

LKP to swoista forma ochrony terenów leśnych (w Polsce wzorowana na kanadyjskich), z dopuszczalnym użytkowaniem gospodarczym, z ograniczeniami ze względu na zasoby przyrodnicze i poszanowanie krajobrazu naturalnego (www.lasy.gov.pl).

LKP to znakomite tereny dla turystyki przyrodniczej i edukacji leśnej. Służy tym celom także ośrodki edukacji leśnej, izby edukacyjne, 120 znakowanych i opisanych ścieżek edukacyjnych przyrodniczych i 247 innych obiektów, urządzeń i elementów zagospodarowania turystycznego (www.czaswlas.pl).

Pisklęta kopciuszka zwyczajnego (*Phoenicurus ochruros*), fot. A. Wielocha

Schroniska i szlaki dla przyrody

PTTK jako gospodarz schronisk w górskich parkach narodowych unowocześnia te obiekty, aby zmniejszyć ich uciążliwość dla przyrody tych terenów. Nasze parki narodowe odwiedza rocznie ponad 12 mln osób, z tego ponad 5 mln parki górskie. Tylko w latach 2005-2007 ponad 6 mln zł wyłożyło PTTK z własnego budżetu na inwestycje ochronne, a także pozyskało środki na te cele z Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Fundacji „EkoFundusz”. Dzięki temu 32 licznie odwiedzane górskie schroniska mają nowoczesne kotłownie, baterie

kolektorów słonecznych, oczyszczalnie ścieków, małe elektrownie wodne, wyższy standard wyposażenia, zużywają mniej paliw i energii, nie zanieczyszczają atmosfery wokół siebie.

Korzystanie z dóbr i bogactwa przyrody wymaga elementarnej wiedzy i swoistej kultury bycia, poszanowania osobliwości i praw przyrody. Nasi następcy mają niezbywalne prawo do czystej przyrody, czystej wody, czystego powietrza. Przebywanie wśród bujnej przyrody, w miejscach, gdzie obowiązują od dziesiątków lat zasady jej chronienia, wymaga pozbycia się chęci egoistycznego posiadania przez kilka godzin kawałka lasu, brzegu rzeki czy jeziora wyłącznie dla siebie. Postawa sprowadzająca się do hasła „po nas choćby potop” jest nie do przyjęcia. Odwiedzone przez nas góra, łąka, las, szlak turystyczny, ścieżka przyrodnicza, nie są do jednorazowego użytku. Przyroda, krajobraz, osobliwości, tereny czy obiekty chronione, nie są do wyrzucenia jak guma do żucia!

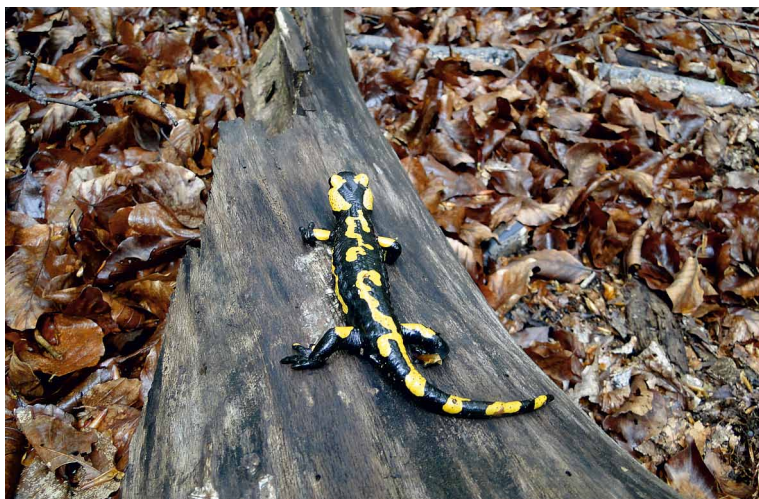
Prawo i instytucje ochrony przyrody

Państwowa Rada Ochrony Przyrody, to wieloosobowy organ doradczy ministra środowiska, który opiniuje wszystkie akty prawne, inwestycje, plany ochrony, oraz tworzenie i zmiany w parkach narodowych. Z inicjatywy Rady utworzono liczne rezerваты przyrody (na koniec 2015 r. było ich 1490 o łącznej pow. 16 6918 ha), a pod ochroną znalazło się wiele pomników przyrody. Planowano parki narodowe w Tatrach, Pieninach, w masywie Babiej Góry oraz w Czarnohorze w Karpatach Wschodnich, w Wielkopolsce i Górach Świętokrzyskich. Pierwszy park narodowy na pograniczu Polski i ówczesnej Czechosłowacji powstał 23 maja 1932 r. w Pieninach, zaś 4 sierpnia 1932 r. Park Narodowy w Białowieży. Walny udział w ich tworzeniu mieli obrońcy i badacze polskiej przyrody. Do-

piero w 1934 r. po długich dyskusjach z udziałem członków PROP światło dzienne ujrzała pierwsza nowoczesna polska ustawa o ochronie przyrody.

Kolejne ustawy powstawały w 1949 i 1991 oraz w 2004 r. Ustawa o ochronie przyrody z 3 października 2008 r. (Dz. U. nr 201, poz. 1237) mówi, że organami władzy odpowiedzialnymi za ochronę przyrody są: minister środowiska, generalny dyrektor ochrony środowiska (i 16 dyrektorów wojewódzkich), wojewoda, starosta, wójt, burmistrz lub prezydent miasta. Ustawa wyróżnia 10 form ochrony przyrody.

Ślamandra plamista (*Salamandra atra*), fot. A. Wielocha

Konwencje międzynarodowe

Konwencja o ochronie różnorodności biologicznej (1992 r.), jeden z głównych dokumentów Szczytu Ziemi w Rio

de Janeiro, który nakłada na każde państwo ratyfikujące (Polska, 1995 r.) konwencję obowiązek ustanowienia własnego systemu (w Polsce, 2003 r.) ochrony tej różnorodności. Konwencja nakazuje chronić wszystkie rasy i gatunki zwierząt i roślin, także uprawianych i hodowanych przez człowieka, bowiem różnorodność biologiczna jest niepodzielna.

Dyrektywa ptasia OSOP (1979), zobowiązuje państwa członkowskie UE do ochrony wszystkich gatunków dziko żyjących ptaków oraz ich siedlisk, jest podstawą ustanawiania Obszarów Specjalnej Ochrony Ptaków europejskiej sieci terenów chronionych Natura 2000. W Dyrektywie Ptasiej wymieniono 267 najcenniejszych gatunków.

Dyrektywa siedliskowa SOOS (1992), zobowiązuje państwa członkowskie UE do sprzyjania wieloma sposobami zachowaniu różnorodności biologicznej ekosystemów naturalnych i pół naturalnych, ustanawiania Specjalnych Obszarów Ochrony Siedlisk sieci „Natura 2000”.

Konwencja Ramsarska (1971, nazwa od uzdrowiska Ramsar w Iranie) o ochronie terenów wodnych i błotnych o znaczeniu międzynarodowym, jako środowisk życia wielu gatunków ptaków typowych dla tych obszarów. W Polsce jest wykonywana przez wyznaczenie i opisanie 77 terenów wodnych i błotnych, ważnych dla wielu gatunków ptaków typowych dla tych terenów. Konwencja z Ramsar obejmuje na świecie około 1400 mokradeł, o powierzchni ponad 122 mln ha. W Polsce „ramsarskie” są: jeziora-rezerваты Łuknajno, Świdwie, Karaś, Siedmiu Wysp (Oświn), Stawy Milickie, całe parki narodowe Ujście Warty, Biebrzański i Słowiński, od listopada 2002 r. także Wigierski, Poleski i Narwiański, oraz jezioro Drużno, torfowiska w Karkonoskim PN. Każdy z nich jest obszarem bezcennym dla wielu gatunków ptaków.

Konwencja Waszyngtońska (1973) zakazuje międzynarodowego handlu dziko żyjącymi zwierzętami i roślinami, zagrożonymi wyginięciem gatunków.

Park Krajobrazowy Wzniesien Łódzkich, fot. P. Wojtyczka

Konwencja Berneńska (1979), w pełnym brzmieniu Konwencja o Ochronie Europejskiej Dzikiej Przyrody i Naturalnych Siedlisk.

Konwencja Bońska (1979), w pełnym brzmieniu Konwencja dotycząca Ochrony Wędrownych Dzikich Żyjących Gatunków Zwierząt.

Konwencja o ochronie światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (1972) i powstała w jej efekcie Lista Światowego Dziedzictwa to inicjatywa społeczności międzynarodowej, której celem jest chronienie najcenniejszych obiektów kulturalnych i obszarów przyrodniczych.

Międzynarodowa Unia Ochrony Przyrody (IUCN, 1948) powstała ze znacznym udziałem polskich przyrodników i jest największa wyspecjalizowaną organizacją międzynarodową, której celem jest ochrona przyrody. Skupia przedstawicieli rządów, in-

stytucje naukowe, organizacje obywatelskie, a także około 10 tys. ochotników wspierających jej działania na całym świecie.

W Statucie IUSN jest zapisana deklaracja konieczności usilnego działania organów państw i organizacji ochrony przyrody przeciw niszczeniu jej osobliwości i unikalnych zasobów „przez nieświadomość, głupotę, egoizm lub chęć zysków”. Minęło 60 lat i problem – także w Polsce – nie został w stopniu zadowalającym rozwiązany, a więc nadal jest całkiem aktualny.

Rada Europy (1949) z siedzibą w Strasburgu składa się z 47 członków (ministrów reprezentantów), a wśród jej głównych zadań i celów działania jest szeroko pojmowana problematyka ekologiczna, ochrona środowiska i ochrona przyrody.

Dyplom Europejski (ustanowiony w 1985 r.) nadawany jest przez Radę Europy obszarom chronionym o istotnym znaczeniu dla zachowania dziedzictwa przyrodniczego i krajobrazowego oraz dla podkreślenia konieczności ich ochrony. Wyróżniono w ten sposób parki narodowe: Białowieski i Bieszczadzki.

Udział Polski w światowej ochronie środowiska polega na stosowaniu na podstawie decyzji parlamentu ponad 30 międzynarodowych konwencji, porozumień i protokołów w zakresie ochrony środowiska.

Polskie obiekty przyrodnicze na Liście Światowego Dziedzictwa Natury i Kultury:

- Puszcza Białowieska rok 1977,
- Park Mużakowski rok 2004.

Rezerwat biosfery

Projekt utworzenia światowej sieci takich terenów powstał na konferencji UNESCO w 1970 r. R.b. to system ekologiczny, czyli

wszystko to, co na jakimś terenie wytworzyła przyroda, ale również częściowo zmieniona przez człowieka, lecz mimo wszystko pozostał tak różnorodny i wartościowy pod względem przyrodniczym, że konieczna jest jego ochrona.

Splyw Dunajcem przez Przełom Pieniński, fot. R. Kubit

Światową Sieć tworzy 564 rezerwaty biosfery na wszystkich kontynentach. W Polsce jest 10 przyrodniczych rezerwatów biosfery uznanych przez UNESCO: parki narodowe: Białowiecki, Babiogórski, Kampinoski, Karkonoski, Karpaty Wschodnie (Bieszczady), Poleski, Słowiński, Tatrzański, Borów Tucholskich oraz rezerwat ptasi Jezioro Łuknajno (część jez. Śniardwy).

Światowy Fundusz na rzecz Przyrody (World Wildlife Fund), to międzynarodowa organizacja działająca od 1961 r. zbiera środki finansowe na tworzenie terenów chronionych, eduka-

cję przyrodniczą, badania naukowe. W Polsce ma swój oddział, znaczne środki przyznał m.in. na utworzenie Biebrzańskiego PN.

Ustawowe formy ochrony przyrody w Polsce to parki narodowe, rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, pomniki przyrody, stanowiska dokumentacyjne, użytki ekologiczne, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Park narodowy jest to teren o wybitnych i unikatowych cechach naturalnych, utworzony w celu chronienia przyrody, krajobrazu, prowadzenia badań naukowych, służy również turystyce. Pierwszy park – Yellowstone powstał w Stanach Zjednoczonych w 1872 r. (około 900 tys. ha).

Park narodowy według definicji Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody, to obszar (min. 1000 ha) o szczególnych walorach przyrodniczych i krajobrazowych, ważny dla nauki, edukacji przyrodniczej społeczeństwa, także z uwagi na wartości kulturowe występujące na jego terenie.

Rezerваты przyrody, to tereny o szczególnie cennych walorach przyrodniczych, służą jej ochronie, bez dostępu lub częściowo dostępne (szlaki turystyczne) dla turystów, zasady ochrony są takie same jak w parkach narodowych. Jest ich w Polsce 1490 o łącznej powierzchni prawie 170 tys. ha. Najwięcej, bo aż 188 rezerwatów przyrody jest w woj. mazowieckim, na drugim miejscu – 130 rezerwatów – jest woj. pomorskie, a trzecie pod tym względem jest woj. warmińsko-mazurskie – 111 rezerwatów.

Pomniki przyrody, to obiekty o wyjątkowym kształcie, znaczeniu kulturowym, przyrodniczym, naukowym czy historycznym, może nim być stare drzewo, potężna skała, gład narzutowy, wodospad, jaskinia. Mamy ponad 36 tys. takich pomników.

Parki krajobrazowe, to tereny sprzyjające turystyce przyrodniczej z wyznaczonymi ścieżkami i szlakami turystycznymi, oraz wielu formom turystyki kwalifikowanej. W Polsce mamy 122 parki krajobrazowe, które zajmują 2,6 mln ha. Mogą to być obiekty pojedyncze lub zespoły kilku parków, największy jest Park Krajobrazowy Doliny Baryczy liczący 84 tys. ha.

Użytki ekologiczne do niedawna nazywane nieużytkami, może to być łąka, wydma, oczko wodne wśród pól i pastwisk, w lesie, kępy lub szpalery drzew dzielące pola uprawne, czy wzdłuż dróg lokalnych, a także tereny podmokłe, zabagnione, torfowiska, starorzecza, kamieńce górskich potoków, tereny zalewowe między wałami przeciwpowodziowymi, pojedyncze skały i głazy narzutowe wśród pól, wychodnie skalne, skarpy, gdzie żyje mnóstwo gatunków roślin, zwierząt i grzybów, często chronionych i ginących.

Użytek ekologiczny to jedna z form ochrony przyrody i środowiska, a ważnym powodem ich zachowania lub odtwarzania jest konieczność chronienia małych powierzchni cennych pod względem przyrodniczym.

Ekosystem, to część przyrody, złożona z elementów nieożywionych (abiotycznych) i ożywionych (biotycznych), które tworzą funkcjonalną całość, a w niej zachodzi wymiana między jej częścią żywą – biocenozą, a nieożywioną – biotopem.

Korytarz ekologiczny to pomost, trasa naturalnych wędrówek zwierząt, między użytkami ekologicznymi lub większymi terenami. Ma bardzo duże znaczenie jako żerowisko i bezpieczna ostoja dla wielu gatunków. Korytarz prowadzi do miejsc rozrodu, np. żab, ale i do żerowisk dużych ssaków, jak np. łosi szukających jesienią pożywnego pokarmu. Korytarze tworzą ciągi pomosto-

we, są to np. tereny podmokłe ważne dla płazów, doliny i łągi na brzegach rzek dla ssaków, a ich nurt, np. jako szlak wędrówek łososi na tarliska, a także sąsiadujące ze sobą kompleksy leśne, pola uprawne z remizami czy oczkami wodnymi.

Ostoja, może to być nawet niewielki las, jako schronienie kilku gatunków zwierząt. Może być to obszar o znaczeniu w ogromnej skali, np. europejskiej czy światowej, o znaczeniu regionalnym, oraz o znaczeniu ponadregionalnym. Taki podział stosowany jest np. w odniesieniu do ptaków, bowiem większość gatunków nie zajmuje jednego obszaru lęgowiska i żerowiska. Zmienia je w zależności od warunków, jakie mają dla niego istotne znaczenie. Jednym z nich jest wpływ klimatu na tryb życia ptaków, których liczne gatunki zmieniają siedliska, żerowiska i ostoje.

Ochrona przyrody – bierna, inaczej całkowita, to ochrona bez interwencji człowieka w procesy naturalne. Ochrona przyrody – czynna, inaczej częściowa, to ochrona z dopuszczalnym udziałem człowieka w gospodarowaniu zasobami, np. usuwanie drzew połamanych przez wichury, czy zniszczonych w pożarze.

Ochrona krajobrazu polega zaś na poszanowaniu swoistych dla jakiegoś terenu cech naturalnych, zarówno w parkach narodowych jak i na terenach będących w użytkowaniu gospodarczym, np. lasów, terenów rolniczych, sadów owocowych, a więc elementów naturalnych jak i stworzonych przez człowieka. Obszarów chronionego krajobrazu jest 412, a ich powierzchnia przekracza 7 mln ha.

Polskie obszary „Natura 2000”

Zajmują 18 % powierzchni kraju, a 51% z nich to tereny leśne. Są jedna z form prawnej ochrony przyrody w Polsce (ustawa

o „Ochronie przyrody” z 3 października 2008 r.) to m. in. morskie obszary ochrony ptaków: Ławica Słupska, Zatoka Pomorska, Przybrzeżne Wody Bałtyku, Zatoka Pucka, Ujście Wisły, morskie obszary ochrony siedlisk: Ławica Słupska, Ostoja Słowińska, Zatoka Pucka i Półwysep Helski, Ostoja na Zatoce Pomorskiej, wyspy Wolin i Uznam, a także 165 obszarów specjalnej ochrony ptaków, mają prawie 500 tys. ha; w tym 5 morskich, około 650 tys. ha; 405 obszarów ochrony siedlisk, w tym 5 morskich, łącznie prawie 2 mln 850 tys. ha.

W Tatrach na grani Rohaczy, fot. R. Kubit

To i owo o parkach narodowych

Jak się zaczęły nasze parki narodowe? Sięgamy w przeszłość, kiedy to w Puszczy Białowieskiej w 1921 r. powstało leśnictwo „Rezerwat”. W 1932 r. przemianowano je na Park Narodowy w Białowieży. Ale o kilka tygodni park białowiecki wyprzedził, powołany dokładnie 23 maja 1932 r. (Rozporządzenie Ministra Rolnictwa nr

156) Park Narodowy w Pieninach. Park Narodowy w Tatrach powstał w czerwcu 1939 r. ale do początku wojny we wrześniu faktycznie nie zaistniał.

Polskie parki narodowe to 23 obiekty, których powierzchnia ogółem wynosi 317 348 ha, w tym lasów około 195 tys. ha; łącznie ponad 1 procent powierzchni naszego kraju. Z 23 naszych parków 2 znajdują się na wybrzeżu morskim i obejmują część wód Bałtyku, 8 w górach i 13 na nizinach.

Najmłodszy jest Park Narodowy „Ujście Warty”, utworzony 1 lipca 2001 roku z połączenia rezerwatu Słońsk i części Parku Krajobrazowego „Ujście Warty”.

Największy jest Biebrzański PN – 59 223 ha (park narodowy nie może mieć mniej niż tysiąc ha). Najmniejszy zaś to Ojcowski PN – 2 146 ha.

Czy powstaną nowe parki narodowe?

Starania o utworzenie Mazurskiego PN trwają już około 60 lat. Istnieje dokumentacja przyrodnicza proponowanego terenu przyszłego parku narodowego, który może powstać w rejonie jeziora Śniardwy. Obecnie jest to teren Mazurskiego Parku Krajobrazowego i Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Lasy Mazurskie”. W przypadku proponowanego Turnickiego PN na Pogórzu Przemyskim, starania trwają około 25 lat, i także jest bogata dokumentacja przyrodnicza przyszłego parku. Obecnie jest to teren Parku Krajobrazowego Pogórza Przemyskiego i Leśnego Kompleksu Promocyjnego „Lasy Birczańskie”. W sprawie Jurajskiego PN na terenie Jury Krakowsko-Częstochowskiej, starania trwają około 15 lat, i skutku nie widać. Wśród barier hamujących ich powstanie są m.in. sprzeciw władz gmin i społeczności lokalnych,

opór Lasów Państwowych oraz ciągły niedostatek środków budżetowych na ochronę naszej przyrody.

Muzea przyrodnicze parków narodowych

Białowieski PN – ośrodek edukacyjny działa w zabytkowym budynku dawnego nadleśniczego, a opodal Muzeum Przyrodniczo-Leśne gdzie można oglądać rośliny i zwierzęta w naturze.

Magurski PN – Ośrodek Edukacyjny oraz Muzeum Przyrodnicze w Krempnej, multimedialny przekaz informacji, eksponaty podpisane alfabetem Braille’a, pełny dostęp dla niepełnosprawnych.

Ojcowski PN – muzeum przyrodnicze powstało w 1965 r. i nosi imię prof. Władysława Szafera – wybitnego uczonego botanika, twórcy opracowania „Szata roślinna Polski”.

Park Narodowy Gór Stołowych – przy parku działa Ośrodek Dydaktyczno-Muzealny; wytyczono 4 ścieżki edukacyjne bogate oraz szczególnie godne polecenia – Muzeum Żaby.

Słowiński PN – muzeum przyrodnicze z główną częścią w Smołdzinie, oraz filiami w Rowach i Rąbce. Ponadto na szlakach poprowadzonych przez park jest 12 punktów edukacyjnych.

Woliński PN – muzeum przyrodnicze im. prof. Adama Wodziczki w Międzyzdrojach, powstawało w 1960 r. Obecnie zajmuje kilka nowoczesnych pawilonów. Na wolnym powietrzu są dwie wolierzy oraz pokazowy rezerwat żubrów.

Wigierski PN – odbudowano pierwszą w Polsce Stację Hydrobiologiczną z 1927 r. w Starym Folwarku, gdzie od marca 2009 r. znajduje się nowoczesne Muzeum Wigier.

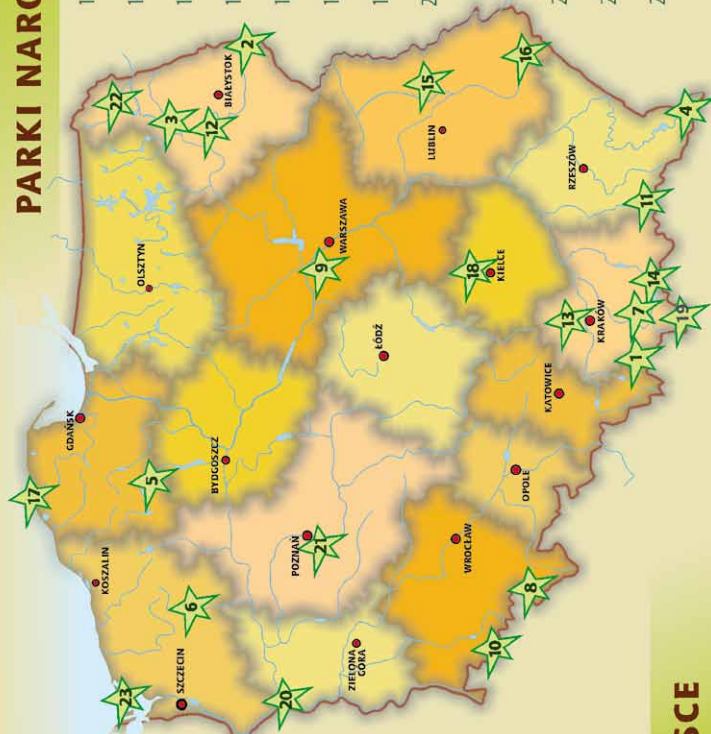
Przy opracowaniu informacji o parkach narodowych skorzystano ze strony:
<http://www.parkinarodowe.edu.pl>

PARKI NARODOWE

1. Babiogórski Park Narodowy
2. Białowiecki Park Narodowy
3. Biebrzański Park Narodowy
4. Bieszczadzki Park Narodowy
5. Park Narodowy „Bory Tucholskie”
6. Drawieński Park Narodowy
7. Górzski Park Narodowy
8. Park Narodowy Gór Stołowych
9. Kampinoski Park Narodowy
10. Karkonoski Park Narodowy
11. Magurski Park Narodowy
12. Narwiański Park Narodowy

13. Ojcowski Park Narodowy
14. Pieniński Park Narodowy
15. Poleski Park Narodowy
16. Roztoczański Park Narodowy
17. Słowiński Park Narodowy
18. Świętokrzyski Park Narodowy
19. Tatrzański Park Narodowy
20. Park Narodowy „Ujście Warty”

21. Wielkopolski Park Narodowy
22. Wigierski Park Narodowy
23. Wołński Park Narodowy

W POLSCE

Parki narodowe w Polsce

Lista parków narodowych w Polsce,
wraz z ich krótką charakterystyką.

1. Babiogórski Park Narodowy

Leży na terenie województwa małopolskiego, powstał w 1954 roku. Nazwa parku pochodzi od wznoszącego się w Beskidzie Zachodnim szczytu Babiej Góry (1725 m n.p.m.)

Symbolem parku jest roślina – okrzyn jeleni, która wraz z rogownicą alpejską stanowią jedno z najważniejszych okazów na tym terenie. Obszar ten zamieszkują m.in. dziki, jelenie, sarny, lisy, wilki i niedźwiedzie brunatne. Można także zaobserwować np. pustułkę, czy głuszca. Babiogórski PN słynie również z pięknych lasów bukowych.

<http://www.bgpn.pl/>

2. Białowiecki Park Narodowy

Leży na terenie województwa podlaskiego, powstał w 1932 roku.

Symbolem parku jest żubr. Na terenie parku znajdziemy m.in. świerki, sosny, lipy drobnolistne, olsze czarne czy jesiony. Wśród przedstawicieli zwierząt należy wymienić np. dzięcioła trójpalczastego i białogrzbietego. Teren ten jest oczywiście zamieszkiwany również przez żubry. Białowiecki PN został wpisany na listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

<http://www.bpn.com.pl/>

3. Biebrzański Park Narodowy

To największy park narodowy w Polsce, liczy bowiem aż 592, 23 km kw. Został założony w 1993 roku na terenie Niziny Północnopodlaskiej.

Symbolem parku jest ptak – batalion. To raj dla zwierząt żyjących w środowisku bagiennym. Znajdziemy tutaj przede wszystkim wspomnianego już bataliona, ale także żurawia, sowę błotną, mewę małą, rybitwy, orlika czy puchacza. Na terenie parku rosną również liczne gatunki roślin torfowo-bagiennych.

<http://www.biebrza.org.pl/>

4. Bieszczadzki Park Narodowy

Park powstał w 1973 roku na terenie Bieszczadów Zachodnich.

Symbolem parku jest ryś. Teren ten jest zamieszkiwany przede wszystkim przez ssaki i ptaki drapieżne. Znajdziemy tam m.in. niedźwiedzia brunatnego, wilka, żbika, rysia, orlika krzykliwego czy orła przedniego. Jednymi z najcenniejszych roślin są występujące w ok. 70 gatunkach taksony wysokogórskie. W Bieszczadzkim PN możemy na szlaku spotkać np. węża eskulapa.

<https://www.bdpn.pl/>

5. Park Narodowy Bory Tucholskie

Powstał w 1996 roku, znajduje się na terenie województwa pomorskiego, a jego symbolem jest głuszec.

Jest to jeden z największych w Polsce kompleksów leśnych. Znajduje się tam również duże skupisko jezior (21). Na terenie parku mieszkają m.in. wydry, żurawie czy bieliki. Występują także rzadkie gatunki porostów oraz grzybów.

<http://www.pnbt.com.pl/>

6. Drawieński Park Narodowy

Park zlokalizowany jest na terenie 3 województw: zachodniopomorskiego, lubuskiego i wielkopolskiego. Znaczną jego część zajmuje Puszcza Drawska. Powstał w 1990 roku.

Symbolem Parku jest wydra. Krajobraz parku to przede wszystkim rzeki, jeziora, lasy oraz torfowiska. Drawieński PN słynie z takich okazów zwierząt, jak m.in. pstrąg potokowy, łosoś, rzekotka drzewna, nietoperz, żółw błotny, puchacz, bielik czy orlik krzykliwy.

<http://dnpn.pl/>

7. Gorczański Park Narodowy

Znajduje się na terenie Beskidów Zachodnich. Został stworzony w 1981 roku.

Symbolem parku jest salamandra plamista. Wśród licznych przedstawicieli roślin należy wymienić m.in. paprocie, czy zarzyczkę górską. Znaczny teren parku zajmują lasy świerkowe oraz polany reglowe z rzadkimi okazami roślin. Zamieszkują tu m.in. jelenie, sarny, wydry, rysie i wilki. Znajduje się tu także Zbójcka Jama, czyli ciekawa grotka skalna.

<http://www.gorczańskiopark.pl/>

8. Park Narodowy Gór Stołowych

Park ten znajduje się w Sudetach Środkowych. Na jego terenie można podziwiać liczne skały o oryginalnych kształtach. Powstał w 1993 roku.

Symbolem parku jest Szczeliniec Wielki (919 m n.p.m.) najwyższy szczyt w Górach Stołowych. Teren parku zamieszkują takie zwierzęta, jak np.

dziki, sarny czy lisy. Spotkamy tam również m.in. sowy, czy bociana czarnego. Park ten słynie ze sztucznych borów świerkowych. Rosną tu liczne paprocie oraz mchy. Wśród ważniejszych okazów roślin znajdują się różne odmiany storczyków oraz goryczuszka czeska.

<http://www.pn-gs.com.pl/>

9. Kampinoski Park Narodowy

Został utworzony w 1959 roku, leży na terenie województwa mazowieckiego.

Symbolem parku jest łoś. Cześć parku zajmują tereny Puszczy Kampinoskiej. Większość krajobrazu parku tworzą lasy, na jego terenie znajdziemy wydmy i bagna. Wśród przedstawicieli zwierząt wymienić należy np. bobra europejskiego, orlika

krzykliwego oraz wspomnianego już łośia.

<http://www.kampinoski-pn.gov.pl/>

10. Karkonoski Park Narodowy

Park ten został utworzony w 1959 roku na terenie Sudetów.

Symbolem parku jest Śnieżka (1602 m n.p.m.) oraz dzwonek karkonoski. Park swoim zasięgiem obejmuje główny grzbiet Kar-

konoszy od zachodnich zboczy Mumlowskiego Wierchu na zachodzie, po Przełęcz Okraj na wschodzie. W skład Parku wchodzi również dwie enklawy na Pogórzu Karkonoskim: Góra Chojnik oraz Wodospad Szklarki. Obie enklawy włączono do Parku ze względu na dobrze zachowane naturalne lasy podgórskie i dolnoreglowe (głównie lasy bukowe).

<http://www.kpnmab.pl/>

11. Magurski Park Narodowy

Leży na pograniczu 2 województw: małopolskiego i podkarpackiego. Powstał w 1995 roku.

Symbolem parku jest orlik krzykliwy. Usytuowany jest wokół obszaru źródłowego Wisłoki. Na krajozraz parku składają się głównie lasy. Teren ten zamieszkują m.in. rysie, kuny, lisy, wilki czy wydry, a także wspomniane już orliki krzykliwe. Park ten jest domem również dla np. salamandry plamistej czy kumaka górskiego.

<http://www.magurskipn.pl/>

12. Narwiański Park Narodowy

Park ten powstał w 1996 roku.

Jego symbolem jest błotniak stawowy. Oprócz niego, teren parku zamieszkują bobry, wydry, bąki czy łosie. W parku znajdziemy również takie gatunki zwierząt, jak cyranki czy derkacz. Wśród roślin na uwagę zasługują m.in. wielosił błękitny oraz podkolan biały.

<http://www.npn.pl/>

13. Ojcowski Park Narodowy

Został utworzony w 1956 roku na terenie województwa małopolskiego.

Symbolem parku jest nietoperz. Oprócz niego, teren ten zamieszkuje m.in. lis, borsuk, sarna czy gronostaj. Jeśli chodzi o lasy, przeważają ich liściaste odmiany. Atrakcją są wąwozy i jaskinie.

<http://www.ojcowskiparknarodowy.pl/>

14. Pieniński Park Narodowy

Utworzony w 1932 roku.

Jego symbolem jest szczyt Trzy Korony (982 m n.p.m.). Na jego terenie znajdziemy takie okazy zwierząt, jak tchórz, ryś, czy borsuk. Tereny też upodobał sobie m.in. myszołów, bocian czarny oraz sóweczka. Z rośliny warto wspomnieć o takich gatunkach, jak złocien Zawadzkiego i dębik ośmiopłatkowy.

<http://www.pieniny pn.pl/>

15. Poleski Park Narodowy

Otwarty w 1990 roku. Znajduje się na Polesiu Zachodnim i zajmuje głównie bagna i torfowiska.

Symbolem parku jest żuraw. Na terenie parku rosną tak rzadkie rośliny, jak storczyk buławnik czerwony, czy rośliny mięsożerne jak rosiczka okrągłolistna. Jeśli chodzi o przedstawicieli zwierząt, warto wymienić pijawki lekarskie, żółwia błotnego, żurawia i orła przedniego.

<http://www.poleskipn.pl/>

16. Roztoczański Park Narodowy

Został utworzony w 1974 roku na terenie województwa lubelskiego. Symbolem parku jest konik polski.

Teren parku zamieszkują przedstawiciele takich gatunków zwierząt, jak lis, nietoperz, borsuk, kuny czy ryjówki. W parku spotkać możemy również salamandrę plamistą, węża Eskulapa oraz kumaka nizinnego. Wśród roślin na szczególną uwagę zasługuje storczyk obuwik pospolity.

<http://roztoczanski.pn.pl/pl/>

17. Słowiński Park Narodowy

Został utworzony w 1967 roku.

Jego symbolem jest mewa. Na terenie parku można podziwiać tzw. wędrujące wydmy, najwyższą z nich jest Łącka Góra. Jeśli chodzi o zwierzęta, które możemy spotkać na tym terenie, są to m.in. lisy, zające, gronostaje, kuny czy jenoty. Z kolei szatę roślinną tworzą przede wszystkim torfowiska, bory sosnowe i lasy olszowe.

<http://slowinski.pn.pl/pl>

18. Świętokrzyski Park Narodowy

Park zlokalizowany jest na terenie Wyżyny Małopolskiej. Został on utworzony w 1950 roku. Część parku stanowią Góry Świętokrzyskie.

Symbolem parku jest jeleń. Większość terenu zajmują lasy grądowe, czy bory jodłowe, jednak

znajdują się tam również łąki, a nawet użytki rolne. Teren parku zamieszkuje m.in. ponad 100 gatunków ptaków, znajdziemy tam także rzadkie okazy ślimaków, oraz liczne mchy i porosty.

<http://www.swietokrzyskipn.org.pl/>

19. Tatrzański Park Narodowy

Powstał w 1954 roku.

Symbolem jego jest kozica. Obejmuje teren jedy-nych gór o charakterze alpejskim w Polsce z naj-wyższym szczytem – Rysami wznoszącym się na wysokość 2499 m n.p.m. Zamieszkują go przed-stawiciele takich gatunków, jak niedźwiedź bru-natny, kozica, świstak czy wilk. Większość tere-nów parku zajmują lasy, na pozostałą część krajobrazu składa się przede wszystkim kosodrzewina, murawy wysokogórskie oraz wody.

<http://tpn.pl/>

20. Park Narodowy Ujście Warty

Powstał w 2001 roku. Mieści się on na terenach pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej.

Symbolem parku jest gęś zbożowa. Jego teren to przede wszystkim tereny łąk i pastwisk. Bardzo małą powierzchnię stanowią lasy. Teren parku zamieszkują takie zwierzęta, jak szop pracz, wy-dra czy piżmak. Jeśli chodzi o rośliny, znajdziemy tam mnóstwo chronionych gatunków, np. storczyk krwisty oraz grzybień biały. W parku rosną również rzadkie rośliny, m.in. ożanka czosnkowa i groszek błotny.

<https://www.pnujsciewarty.gov.pl/>

21. Wielkopolski Park Narodowy

Park ten został utworzony w 1957 roku. Leży zaledwie kilkanaście kilometrów od Poznania.

Symbolem parku jest puszczyk. Teren zachwyca krajobrazem polodowcowym – morenami, rynkami polodowcowymi i jeziorami. Znajdziemy tu wiele gatunków grzybów, porostów i mszaków.

<http://www.wielkopolskipn.pl/>

22. Wigierski Park Narodowy

Powstał w 1989 roku. Jest położony na północnym końcu Puszczy Augustowskiej.

Symbolem parku jest bóbr europejski. Przez park przepływa Czarna Hańcza. Cechą krajobrazu jest rzeźba polodowcowa. Na terenie parku znajdziemy mnóstwo jezior, w tym jezioro Wigry. Zamieszkują w nim m.in. wilki, wydry czy łosie. Rosną tam m.in. grądy oraz olsy bagienne.

<http://www.wigry.org.pl/>

23. Woliński Park Narodowy

Został utworzony w 1960 roku.

Jego symbolem jest bielik. Park znajduje się na terenie wyspy Wolin. Rosną tam przede wszystkim sosny oraz buki, a także chronione gatunki roślin, np. mikołajek nadmorski czy storczyki. Jeśli chodzi o zwierzęta, warty uwagi jest wspomniany już bielik, jak i również m.in. foka szara i morświn.

<http://www.wolinpn.pl/>

Jesień w Bieszczadzkim Parku Narodowym, fot. A. Wielocha

Aleksandra Warczyńska

Questing

Na naszych oczach dokonuje się wielka rewolucja w technologiach, mówi się, że świat poszedł do przodu. Niezależnie jednak od zmieniających się technologii i pędzącego wokół świata, pewne wartości są niezienne. Jedną z nich jest umiłowanie ojczyzny, poznawanie jej historii i piękna. I tak jak nasi rodzice i dziadkowie wyruszali na wyprawy, mające na celu obcowanie z przyrodą, poznawanie ciekawych zakątków kraju, tak i teraz my robimy dokładnie to samo. Różnimy się jedynie strojem, środkiem lokomocji, czy kilkoma detalami, pomagającymi lepiej zorientować mapę w terenie.

Kiedy nasi rodzice zabierali nas na wakacyjne wyprawy, były one czymś niezwykłym, zwłaszcza w konfrontacji z typowymi atrakcjami ówczesnego podwórka.

Współczesny świat daje jako pomoc nowe technologie, które z jednej strony ułatwiają życie, ale z drugiej strony przyzwyczajają do określonej formy spędzania czasu. Dzieci i młodzież przyzwyczajają się do spędzania wolnego czasu przed komputerem,

grając w gry, których akcja toczy się w wirtualnej rzeczywistości. Tymczasem okazuje się, że w analogiczny sposób można przenieść reguły, którymi rządzą się gry komputerowe do realnej rzeczywistości, dodać do tego walory poznawcze, aktywne działanie na świeżym powietrzu i otrzymamy doskonały sposób na aktywne spędzanie wolnego czasu pod obco brzmiącą nazwą *questing*.

Skąd się wziął questing?

Kilkanaście lat temu w Stanach Zjednoczonych, czerpiąc inspirację z harcerskich, a właściwie skautowskich zabaw w tropienie śladów i rozwiązywanie zagadek, Steven Glazer ułożył pierwsze trasy *questowe*. W Polsce w 2011 roku zrealizowano projekt „Bałtów polską stolicą *questingu*” i od tego czasu ta forma turystyki aktywnej i krajoznawstwa rozwija się, zyskując coraz szersze grono sympatyków.

Czym jest questing?

Questing to rodzaj gry, zabawy, której akcja rozgrywa się w terenie, a jej uczestnik poznaje ciekawe miejsca i ich historię. Niezwykle jest to, że zabawie towarzyszą wielkie emocje. Odkrywanie tajemnic i tropienie kolejnych zagadek sprawia, że dla uczestników każda kolejna wycieczka staje się niczym wyprawa Indiany Jonesa. Wspólne rozwiązywanie zagadek doskonale integruje grupę, bez względu na to, czy są to rodzice z dziećmi, klasa, drużyna harcerska, czy po prostu grupa przyjaciół.

Fenomen *questingu* polega na tym, że jest on atrakcyjny dla wszystkich grup wiekowych, zarówno dla odbiorców indywidualnych jak i grupowych. Udział w zabawie jest bezpłatny (wyjątek stanowią trasy ułożone na terenie obiektów turystycznych, do

których obowiązują bilety wstępu). Trasy są dostępne niemalże 24 godziny na dobę przez 7 dni w tygodniu i są bezobsługowe, a ulotki do zabawy można samodzielnie wydrukować ze stron internetowych. Dodatkowo ulotkę questową spośród innych materiałów promocyjnych wyróżnia forma przekazu. Treść gry jest napisana w formie rymowanki, co sprawia, że łatwiej się ją czyta, lepiej się z nią maszeruje, po prostu gra jest bardziej atrakcyjna niż inne, pisane prozą.

Obserwuje się, że osoby, które poznały *questing*, które przeszły jedną, dwie, trzy ścieżki, zaczynają same poszukiwać kolejnych tras. Jest to zabawa, która wciąga. Co jednak najważniejsze, to rozbudza zainteresowanie historią swojej Małej Ojczyzny. Mieszkańcy danej okolicy odkrywają swoją miejscowość na nowo, dostrzegają wcześniej niedostrzegane detale, poznają nieznaną historię. Jest to zjawisko niezwykle zarówno dla dorosłych jak i dla młodzieży. Dla młodego pokolenia tym cenniejsze, że często młodzi ludzie pochodzący z niewielkich miejscowości żyją w przekonaniu, że „u nas nie ma nic ciekawego”. Żyją w przekonaniu, że to co wartościowe, można spotkać w dużych ośrodkach, daleko od rodzinnego domu. Odkrycie niezwykłych miejsc i niezwykłych historii sprawia, że spoglądają na swoją miejscowość w zupełnie inny sposób, budzi się w nich poczucie wartości i dumy ze swojej Małej Ojczyzny. Jeśli udało się zaangażować młodzież w pro-

ces twórczy przy pracy nad questem, efekt jest jeszcze bardziej spotęgowany. Przy pracy nad questem konieczne było dotarcie do źródeł tych niezwykłych historii, do ludzi, którzy je przeżyli, do dokumentów. Relacje, które zostały nawiązane przy takiej pracy okazują się niezwykle owocne w dalszym kształceniu i rozwoju.

Jak się bawić?

Uczestnik zabawy otrzymuje ulotkę, z którą krok po kroku wędruje zgodnie z umieszczonymi tam wskazówkami. Po drodze rozwiązuje zadania i zagadki, które powoli prowadzą go do rozwiązania hasła i odkrycia skrzyni skarbów. Wskazówki kierunku nie są oczywiste. Dobrze napisany *quest* posiada wskazówki i zagadki takie, które można rozwiązać jedynie w terenie. Wskazówką kierunku może być np. wieża kościoła widoczna z danego miejsca w „światle” ulicy, rzeźba, która spogląda w danym kierunku, czy też wskazuje ręką dalszy kierunek marszu. Podobnie ma się sprawa z zagadkami. Aby je rozwiązać odczytujemy napisy z tablic pamiątkowych, liczymy litery, okna, latarnie czy inne obiekty na drodze. Ważne jest to, że w trakcie odszukiwania rozwiązań uczestnicy odkrywają niezwykle detale, które często na co dzień mijali, nie zwracając na nie uwagi. Jakże często słyszy się w relacjach uczestników „przez czterdzieści lat tędy przechodziłam, a tego (malowidła, rzeźby, budynku) nie widziałam”.

Rozwiązania zagadek uczestnik wpisuje w kratki, analogicznie jak się to robi w krzyżówce, a na końcu litery odpowiednio przenosi się do hasła końcowego, które bądź utrwała określone pojęcie, bądź wskazuje na miejsce ukrycia skarbu. Zdarza się też, że niektóre *questy* posiadają zagadki w formie rebusu – ta forma jest bardzo atrakcyjna dla młodszych dzieci i ciekawa pomimo tego, że można ją rozwiązać nie wychodząc z domu.

Dla przykładu prezentujemy tu dwa fragmenty Wielkopolskiego Questu pt. „Początek Polski w Poznaniu”

Jesteś na miejscu, gdzie rzeki wody swe mieszają,
dzieje tego miejsca tysiąc lat sięgają.

Tu przeprawa przez rzekę prowadziła,
tu historia Polski się narodziła.

Stoisz więc na wyspie, co Ostrów się zowie,
zaraz jej historię Tobie opowiem.

Ostrów to wyspa, tum to katedra,
nazwę poznałeś, rzecz to jest pewna.

Katedra przed Tobą wieżami zwieńczona,
dwie od frontu, trzema od tyłu pięknie ozdobiona.

Nigdzie nie znajdziesz wież tyle w kościele,
tylko w Poznaniu, mój drogi aniele.

Dwie z nich krzyże wieńczą,   pozostałe,

15

wszystko wzniesione na Bożą chwałę.

W XIV w. wieńcem kaplic katedrę otoczono,
a później w jednej szczytce królów położono.

Są tam do dzisiaj pierwsi władcy z rodu Piastów,
do nich sięga historia naszych protoplastów.

Kaplicę tę widzisz koroną zwieńczoną,
czterema postaciami wokół ozdobioną.

Z pastorałem biskup w dłoni, pierwszy był po prostu,
Jordan było mu na imię – patronem jest mostu.

Chrobry z mieczem – wziął koronę na swe skronie,
Mieszko – chrzest przyjmując – losy Polski złożył
w swoje dłonie.

Z Dobrawą u boku spogląda przed siebie,
w ten sposób dalej pokieruje Ciebie.

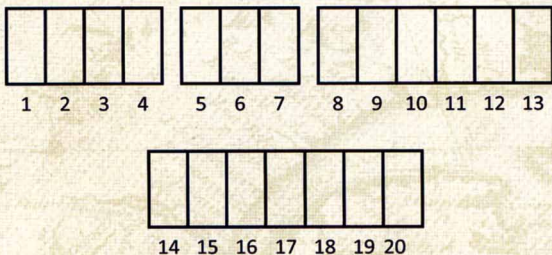
Ulica   jest na Twoim szlaku,

6

12

Nie zabłądzisz klucząc krętymi ścieżkami,
na końcu staniesz przed szklanymi drzwiami.
To nie one jednak Twoim celem będą,
na dróg rozwidleniu, nie popełnij błędu.

Gdzie drzewo widzisz, kroki swe kieruj,
do końca labiryntu szybko maszeruj.
Stań przy końcu murka, obejdź go wkoło aż do narożnika,
skrzynia metalowa z oczu Ci nie znika.
Byś skarb znalazł, nachyl się, zegnij kolana,
między skrzynią a murkiem przestrzeń niespodziana.
Skarb tajemny dobrze tam ukryty,
zaraz przez Ciebie będzie zdobyty!

Skrzynia skarbów

Miejsca ukrycia skrzyni skarbów bywają przeróżne. Są to miejsca ogólnodostępne, zarówno w mieście, na wsi czy w lesie. Czasem wystawione na działanie warunków atmosferycznych wymagają dobrych zabezpieczeń przed wilgocią. Inne przechowywane w pomieszczeniach zamkniętych bywają pięknie zdobionymi kuframi. Niektóre skrzynie są zamykane na kłódkę z zamkiem szyfrowym, a rozwiązaniem szyfru są cyfry, które uczestnik odkrywał na poszczególnych etapach ścieżki questowej. Wnętrze skrzyni

zawsze kryje tajemniczą pieczęć, którą przystawia się w oznaczonym miejscu na ulotce. Oprócz pieczęci zdarzają się pamiątkowe książki, w których uczestnicy zostawiają swoje wpisy, niekiedy pamiątki dla uczestników, materiały reklamowe itp. Zawsze jednak odkrycie skrzyni budzi najwięcej emocji. Ponieważ zdarzają się kradzieże czy dewastacje skrzyni skarbów, organizatorzy stosują niekiedy rozwiązanie alternatywne. Można się spotkać z pewnym elementem do odrysowania lub w inny sposób do odwzorowania na ulotce. I to też jest skarb!

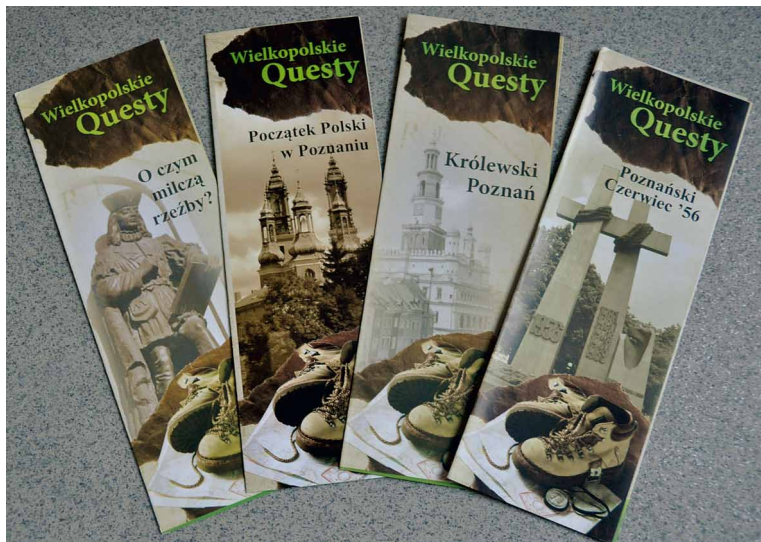
Mapa do skarbu

Zazwyczaj ulotka questowa oprócz narracji i zagadek zawiera również mapkę. Pełni ona zarówno funkcję dekoracyjną, jak i pomocną przy orientacji w terenie. Na mapce jest oznaczony punkt startu oraz charakterystyczne punkty na trasie. Wędrując questową ścieżką, w przypadku niejasności, warto również zwrócić uwagę na tą mapkę, która w terenie może okazać się bardzo pomocna. Wytrawny turysta udający się do nieznannej miejscowości, zabierze ze sobą niezależnie od questowej ulotki również dokładną mapę czy plan miasta. Polecam to rozwiązanie zwłaszcza gdy trasa prowadzi przez las, lub w terenie niezabudowanym (!).

Bezpieczeństwo

Wybierając się na trasę questową z dziećmi, warto jeszcze przed wyruszeniem na trasę zadbać o bezpieczeństwo i uwrażliwić najmłodszych na sprawy związane z bezpieczeństwem na drodze. Dzieci rozwiązujące zadania i zagadki questowe w zabawie kierują się emocjami. Kiedy dostrzegą kolejny, poszukiwany obiekt, często biegną do niego na oślep. Autorzy questów układając trasy do przejścia, starają się, aby uczestnicy bezpiecznie dotarli do celu. Jednak pewnych zdarzeń i sytuacji na drodze nie są w sta-

nie przewidzieć. Dlatego też rodzice, czy opiekunowie zabierający dzieci na poszukiwanie skarbu bardzo mocno muszą pilnować dzieci, zwłaszcza w miejscach, gdy trasa questu przechodzi po terenie, gdzie odbywa się normalny ruch samochodowy.

Gdzie questować?

Miłośnicy questów mają dość duży wybór tras w całej Polsce. Według najnowszych danych jest ich ponad 600 i cały czas przybywają nowe. Propozycje tras questowych można znaleźć na ogólnopolskich portalach:

- ☞ www.questing.pl,
- ☞ www.questy.pl,
- ☞ www.bestquest.pl

oraz na portalach regionalnych:

- ☞ www.regionwielkopolska.pl
- ☞ www.plenerowe.morawskie-wrota.pl
- ☞ www.tour.mazurskiemorze.pl
- ☞ www.quizquesting.pl
- ☞ www.zabytkitechniki.pl

Podane tutaj adresy stron internetowych są jedynie przykładowymi. Istnieje wiele tras, które są efektem pracy lokalnych działaczy, którzy nie publikują informacji o swoich questach na stronach ogólnopolskich. Dlatego wybierając się w dany region warto zajrzeć na strony lokalnych grup działania i sprawdzić, czy przypadkiem na ich terenie nie powstały ciekawe questy.

Zanim wyruszymy na trasę

Decydując się na wybór konkretnej ścieżki questowej należy zwrócić uwagę na kilka aspektów. Po pierwsze wybieramy region, który chcemy poznać przy pomocy questów. *Questy* są dostępne w wersji do samodzielnego druku na w/w stronach ogólnopolskich lub odpowiednio na stronach regionalnych. Jeśli zależy nam na oryginalnych ulotkach, możemy próbować je otrzymać, zasięgając informacji u opiekuna trasy, do którego kontakt jest podany przy prawie wszystkich questach. Wybierając trasę questową należy zwrócić uwagę na tematykę trasy, czas przejścia, środek transportu i godziny dostępności. Zdarzają się questy kilkunastominutowe, jak również kilkugodzinne. Warto zwrócić uwagę na informacje dotyczące dostępności trasy. Można bowiem trafić na questy, które są dostępne tylko o określonej porze roku. Są też takie, które prowadzą po obiektach zamkniętych jak np. muzea czy skanseny. Wstęp do nich jest więc związany z godzinami otwarcia oraz wiąże się również z uiszczeniem opłaty za zwiedzanie. Pod względem środka transportu najpopularniej-

sze są trasy piesze, ale znajdziemy również trasy rowerowe, samochodowe, kajakowe, konne i tramwajowe. Wszystkie te informacje znajdziemy w części informacyjnej ulotki. Tam też powinna być podana dokładna lokalizacja miejscowości. Jest to istotne w sytuacji, gdy mamy kilka miejscowości o identycznej nazwie. Należy pamiętać, że trasa questu może rozpoczynać i kończyć się w tym samym miejscu, może też być ułożona liniowo. Przed wyruszeniem na trasę warto zanotować sobie nazwę ulicy, gdzie zaparkowaliśmy samochód.

Zanim wybierzemy do realizacji jeden z kilkuset questów warto przeczytać go przed wyruszeniem w drogę. Jeśli zawarte w nim zadania i zagadki można w większości rozwiązać nie wychodząc z domu, wybierzmy lepiej inną trasę. Trudno oczekiwać emocji poszukiwania i odkrywania tajemnic, jeśli wszystkie tajemnice uda się odkryć w domowym zaciszu. Jeśli wybieramy się na trasę z większą grupą lub po prostu z małymi dziećmi, warto również skontaktować się z opiekunem questa i upewnić się, że skrzynia skarbów jest dostępna, a na trasie nie spotkają nas nieprzewidziane trudności.

Po przejściu trasy

Jeśli po przejściu trasy mamy jakieś uwagi i spostrzeżenia, warto podzielić się nimi z opiekunem trasy. To osoba, najczęściej na miejscu, która czuwa nad bezpieczeństwem i dostępnością trasy i skrzyni skarbów. Zdarza się jednak, że na trasie wystąpią niespodzianki, na skutek wypadku zostanie zniszczony lub usunięty element będący wskazówką kierunku, że wyschnie tusz w pieczęcie, zostanie zalana skrzynia skarbów i Księga Questowiczów lub w skrajnym przypadku skrzynia zostanie skradziona. Warto o takim fakcie powiadomić opiekuna questa. Pozwoli to na inter-

wencję, dzięki której kolejni questowicze otrzymają pełnowartościowy produkt, a w ostateczności quest do czasu usunięcia przeszkody zostanie czasowo wyłączony. Dobrymi wrażeniami z trasy też warto się podzielić czy to bezpośrednio z opiekunem quesa, czy przesłać je na stronę internetową, gdzie nasze uwagi zostaną umieszczone jako komentarz. To cenna wskazówka dla innych questowiczów, którzy dopiero zamierzają wyruszyć na trasę.

Nowoczesność

Nowe technologie dotarły również do tej formy zwiedzania. Wykorzystuje się tu zarówno QR kody jak i nawigację GPS. QR kody są wykorzystywane jako dodatkowa forma edukacji, której ze względu na ograniczoną objętość ulotki nie da się umieścić w formie tradycyjnej. Jako QR kod mogą też być zaszyfrowane zagadki. Czy to jako treść, czy jako obraz do odszukania w terenie. Tego

rodzaju urozmaicenie bardzo uatrakcyjnia całą zabawę, zwłaszcza jeśli jej uczestnikami są dzieci. W tej sytuacji do rozwiązania questu jest niezbędny telefon z aplikacją umożliwiającą odczytywanie QR kodów. Inną technologią, która jest wykorzystywana przez autorów questów jest nawigacja GPS. Te questy można rozwiązywać tylko przy pomocy specjalnych aplikacji. Treść questowej narracji pozostaje wtedy bez zmian, jest widoczna w telefonie czy na tablecie, jednak poszczególne jej fragmenty „ujawniają się” dopiero po zakliknięciu i „złapaniu” przez GPS właściwej lokalizacji. Pomocą przy dotarciu do celu jest wyświetlająca się mapa z pokazaną aktualną lokalizacją uczestnika zabawy. Utrudnieniem w stosunku do tradycyjnej ulotki jest konieczność bardzo precyzyjnego odnalezienia współrzędnych punktu wprowadzonych do programu przez autora questu. Dodatkową atrakcją jest zdobywanie punktów za właściwe rozwiązanie zagadki oraz za czas przejścia. Jest to doskonała zabawa dla osób, które lubią rywalizację. Po zalogowaniu się, do naszego konta są przypisywane zdobyte punkty i czas przejścia i w ten sposób można rywalizować z innymi questowiczami. Zamiast pieczęci otrzymujemy wirtualny dyplom jako nagrodę.

Questów z aplikacją GPS można szukać m. in.:

- Gorlickie-Sądeckie, okolice Nowego Sącza,
- „Questy Gościńca 4 Żywiołów” w okolicach Kalwarii Zebrzydowskiej,
- Sacrum Quest w Krakowie i Wadowicach,
- Quiz Questing w woj. łódzkim,
- Partnerstwo Questingu, min. w woj. wielkopolskim,
- Gdansk4Play.

Odznaka dla wytrwałych

Są w Polsce regiony, gdzie uczestnicy mają możliwość zdobywania odznak questowych. W woj. łódzkim, gdzie zrealizowano projekt QuizQuesting, powstało 35 tras questowych. Osoby, które przejdą odpowiednio 5, 15, 25 i 35 questów mogą otrzymać kolejne etapy Odznaki Odkrywcy. Poświadczenia z przejścia poszczególnych questów zbierają w specjalnej książeczce, a na koniec otrzymują odznakę.

W woj. wielkopolskim zdobywcy questów mogą otrzymać odznakę krajoznawczą PTTK ustanowioną wspólnie z Wojewódzką Biblioteką Publiczną i Centrum Animacji Kultury w Poznaniu *Wielkopolskie Questy. Odznaka Odkrywców Tajemnic*. Odznaka została ustanowiona w stopniach brązowym (za 5 questów), srebrnym (za kolejne 8 questów) i złotym (za kolejne 12 questów). Zdobywcy oprócz odznak otrzymują też pamiątkową książeczkę. Regulamin Odznaki można znaleźć na stronie www.regionwielkopolska.pl

Opinie uczestników

Jeśli powyższy tekst nie przekonał wątpiących do wyjątkowych walorów questingu jako atrakcyjnej, współczesnej formy krajoznawstwa, to może przekonają opinie tych, którzy pokonali questowe trasy i pozostawili swoje wrażenia i opinie w Księgach Questowiczów załączonych do skrzyni skarbów:

- ☞ Choć byliśmy już tu kilka razy to i tak świetnie się bawiliśmy! Bardzo nam się podobało, a miejsce ukrycia skarbu rewelacja!
- ☞ Świetnie przygotowana trasa, zainteresowała nawet trzynastolatka! Bardzo dziękujemy! Miejsce ukrycia skarbów imponujące!

*Barbara Szmyt
Dariusz Walczyna*

Krajoznawstwo z mapą i kompasem

Impreza na orientację (InO) jest dyscypliną turystyki kwalifikowanej, polegającą na pokonaniu trasy wyznaczonej przez punkty kontrolne (PK) w określonym limicie czasie na podstawie dostarczonej przez organizatora mapy.

Imprezy na orientację można podzielić na:

- a) turystyczne – polegające na pokonaniu trasy i odnalezieniu w terenie za pomocą mapy, którą zapewnia organizator, punktów kontrolnych (PK) w określonym limicie czasu. Wygrywa zespół, który potwierdzi zadaną liczbę PK i nie przekroczy limitu czasu tak dobranego, aby możliwe było spokojne (w tempie turystycznym) pokonanie trasy. Punktacja końcowa uwzględnia spóźnienie ponad limit czasu, nieodnalezione PK oraz do-

datkowo wyniki różnego rodzaju pytań krajoznawczych lub zadań topograficznych, o ile takie były na mapie.

Turystyczne InO rozgrywane są na trasach uwzględniających:

- doświadczenie uczestników: zaawansowani (TZ), średniozaawansowani (TU), niezaawansowani (TT), początkujący (TP);
- wiek uczestników: dzieci (TD), młodzież (TM), juniorzy (TJ), seniorzy (TS), weterani (TW);

– dyscyplinę turystyczną: piesza, rowerowa (TR), kajakowa (TK), narciarska (TN), motorowa (TMot), inne.

b) turystyczno-rekreacyjne (TRI-nO), krajoznawcze (TKr) – oparte na stałych, charakterystycznych miejscach w terenie, trasy zazwyczaj są bez klasyfikacji i bez limitu czasu.

c) sportowe – polegające na samodzielnym odnalezieniu w te-

renie w jak najkrótszym czasie wszystkich PK naniesionych przez organizatora na mapę. Brak potwierdzenia jakiegoś PK wyklucza zawodnika z końcowej klasyfikacji. Klasyfikacja prowadzona jest w kategoriach wiekowych i z podziałem na płeć. Ten rodzaj imprez na orientację jest najbardziej rozpowszechniony na świecie.

Krajoznawstwo w imprezach na orientację

Turystyka i krajoznawstwo mogą przyjmować bardzo różnorodne formy pokonywania tras, np. pieszą czy rowerową, a także wy-

poczynkową lub aktywną. Wiele osób traktuje turystykę kwalifikowaną jako najlepszą opcję spędzania czasu wolnego na świeżym powietrzu, szczególnie, że wiąże się to dodatkowo z posiadaniem wiedzy, umiejętności czy nawet sprzętu (czasami mniej lub bardziej specjalistycznego). Turystyka górską czy turystyka rowerowa wymagają odpowiedniego przygotowania fizycznego, a marsze na orientację – umiejętności czytania mapy, posługiwania się kompasem i poruszania się w terenie.

Na przestrzeni ostatnich w Polsce lat mocno rozwija się InO, zarówno w formie sportowej (biegi na orientację), jak i turystycznych marszy. Coraz częściej budowniczowie tras chcą pokazać ciekawe miejsca w swoim regionie podczas samych zawodów. Etapy główne (zaliczane do głównej klasyfikacji) nierzadko są tak poprowadzone, aby pokazać wyjątkowe walory i zabytki okolicy, często dość oddalone od głównych zabudowań miejscowości: pomniki i mogiły leśne, bunkry, głazy narzutowe, punkty widokowe czy ścieżki przyrodnicze i pomniki przyrody.

Równie często podczas imprez wieloetapowych powstają trasy krajoznawcze (TKr) czy TRInO, które stanowią dodatkową atrakcję imprezy. Trasy krajoznawcze i turystyczno-rekreacyjne pokazują walory historyczne czy krajobrazowe pod innym kątem, a zachowują formułę poszukiwania zaznaczonych na mapie punktów kontrolnych, którymi są właśnie takie obiekty krajoznawcze.

Co roku w kalendarzu imprez ogólnopolskich pojawiają się organizowane rajdy przez różne środowiska w całym kraju. Sprzyja to wyprawom w inne zakątki Polski lub nawet do sąsiednich krajów. Wybierając się na zawody na orientację zdarza się uczestnikom wzbogacić wyprawę o dodatkowe zwiedzanie, nie tylko to zapewnione przez organizatorów, ale z własnym przygotowanym planem. Dysponując wolnym czasem można tak ułożyć trasę do-

tarcia na InO, że stanie się ona dodatkowym, oddzielnym rajdem np. wyprawą rowerową połączoną ze zwiedzaniem i zdobywaniem odznak regionalnych czy krajoznawczych.

Do doskonałym przykładem poznawania krajoznawczego są również zloty przodowników InO, które poświęcone są m.in. aspektom szkoleniowym, w tym prezentowania walorów krajoznawczych na trasach InO w praktyce na trasie z walorami krajoznawczymi. Jednym z przykładów był Zlot Przodowników InO w Chełmnie (grudzień 2015 r.), w czasie którego organizatorzy zaproponowali zwiedzanie i trasę krajoznawczą, a cały program zwiedzania zapewnił spełnienie wymagań do zdobycia pierwszego stopnia odznaki „Turysta Chełmna”, którą przyznano wielu uczestnikom Zlotu. Powyższe przykłady są potwierdzeniem tezy, że imprezy na orientację idą znakomicie w parze z krajoznawstwem, zdobywaniem odznak różnych dziedzin turystyki kwalifikowanej i krajoznawczych w tym regionalnych.

Często można również otrzymać mapy dodatkowo przygotowanych tras krajoznawczych czy turystyczno-rekreacyjnych TRInO w okolicach miejsca rajdu bezpośrednio podczas imprez na orientację rangi regionalnej czy ogólnopolskiej (np. Wiosenne Marsze na Orientację „WiMnO”, Turystyczny Rajd na Orientację „Przejście Smoka” i inne).

Geneza krajoznawczych tras na orientację

Pierwsze imprezy na orientację w Polsce, które zostały udokumentowane, były organizowane często podczas rajdów pieszych, w tym również w ramach Komisji Turystyki Pieszej, z której wywodzi się późniejsza Komisja Imprez na Orientację. To świadczy o bliskości pierwszych InO z rajdami pieszymi i krajoznawstwem. Pierwszą udokumentowaną trasą były zawody na orientację pod-

czas VI Pieszego Rajdu PTTK, który odbył się w dniach 19-22 sierpnia 1958 r. na Suwalszczyźnie i Pojezierzu Augustowskim. W kolejnych latach takie trasy były elementami rajdów pieszych, a z czasem pojawiały się jako oddzielne trasy w kolejnych środowiskach. Najdynamiczniej rozwijały się w środowisku wrocławskim, które było motorem rozwoju InO.

Elementy krajoznawcze podczas imprez na orientację były obecne praktycznie od początku jako punkty na trasach rajdów na orientację. Trasy krajoznawcze jako „formalne” etapy imprez na orientację, czyli takie, które w całości zbudowane były w oparciu o punkty, będące obiektami krajoznawczymi powstawały od co najmniej kilkunastu lat. Często są to etapy towarzyszące na wieloetapowych imprezach na orientację, żeby wypełnić uczestnikom czas wolny pomiędzy etapami dziennymi, a nocnymi. Dzięki temu uczestnicy, którzy często przyjechali w dane miejsce z różnych krańców kraju mogli poznać ciekawe i nietypowe miejsca w miejscowości zawodów. Trasy takie zazwyczaj polegały na udzieleniu odpowiedzi na zadane pytania do zaznaczonych na planie punktów kontrolnych (PK).

Turystyczno-Rekreacyjne InO, czyli TRInO

TRInO czyli Turystyczno-Rekreacyjne Imprezy na Orientację to opracowane i opublikowane trasy (mapy), których głównym celem jest turystyczne i rekreacyjne spędzanie czasu na poznawaniu w interesujący sposób różnych miejscowości poprzez potwierdzenie punktów kontrolnych (PK).

Pojęcie „TRInO” dla tego typu tras krajoznawczych pojawiło się w 50-tą rocznicę pierwszej InO na Mazowszu w czerwcu 2004 r., dla trasy zbudowanej przez Andrzeja Krochmala w Puszczy Kampinoskiej.

TRInO w swojej nazwie ma turystykę i rekreację, ale tak naprawdę nie różni się od spacerów i wycieczek, połączonych ze zwiedzaniem ciekawych miejsc. Trasę można przebywać w dowolnym czasie, pieszo lub na rowerze, indywidualnie lub w większym gronie osób, nawet z małymi dziećmi. Nie ma ściśle określonego (data, godzina) terminu, kiedy należy odbyć wycieczkę, nikt nie sprawdza czasu, który poświęca się na trasę, a start i meta są umowne, gdyż przebywanie trasy można zacząć z dowolnego miejsca. Punktami kontrolnymi w TRInO najczęściej są trwałe obiekty terenowe: zabytki, budynki, pomniki, tablice czy charakterystyczne drzewa lub słupy. Tak więc można odwiedzić kilka ciekawych pomników (historycznych lub przyrody), zostać przez mapę poprowadzonym w interesujące miejsca i zwiedzić okolicę w sposób, który wcześniej nie przyszedłby do głowy. Organizatorzy poszczególnych tras TRInO dokładają wszelkich starań, aby były one możliwie ciekawe i oprócz rekreacji na świeżym powietrzu miały duże walory turystyczne i edukacyjne. Na mapach pojawiają się treści krajoznawcze: informacje o zwiedzanej miejscowości lub jej części, krótkie opisy obiektów, będących punktami kontrolnymi, do których organizator przygotował pytania. Potwierdzeniem obecności na takim PK jest udzielenie odpowiedzi na to pytanie i wpisanie jej do karty startowej, którą następnie należy dostarczyć do organizatora.

Odnaka TRInO

popularna

brązowa

srebrna

złota

Wiele osób traktuje TRInO jako „przewodnik”, który zaprowadzi ich do najciekawszych miejsc w zupełnie nieznannej miejscowości, często na tyle małej, że nie ma własnego punktu informacji turystycznej. Chociaż TRInO wywodzi się z imprez na orientację, daje się zauważyć jego przydatność także dla innych form turystyki, szczególnie pieszej i rowerowej. Trasę TRInO łatwo jest wkomponować w planowaną wycieczkę, może być podpowiedzią, gdzie i co warto zobaczyć, a gotowa mapa poprowadzi prosto do celu wędrówki.

W 2013 r. w ramach programu Lider Animator powołany został projekt realizacji i rozwoju tras Turystyczno-Rekreacyjnych InO (TRInO), opartych na stałych punktach kontrolnych. Wtedy to powstała dedykowana strona internetowa trino.pttk.pl. Ze strony można pobrać plik z mapą i pytaniami, a po przejściu trasy przesłać odpowiedzi za pomocą dostępnego formularza *on-line*. Po weryfikacji odpowiedzi nazwiska uczestników są zamieszczane na stronie.

Idąc z duchem czasu TRInO popularyzowane jest w mediach społecznościowych: na Facebooku oraz Instagramie, gdzie zamieszczane są zdjęcia zachęcające do odwiedzenia ciekawych zakątków.

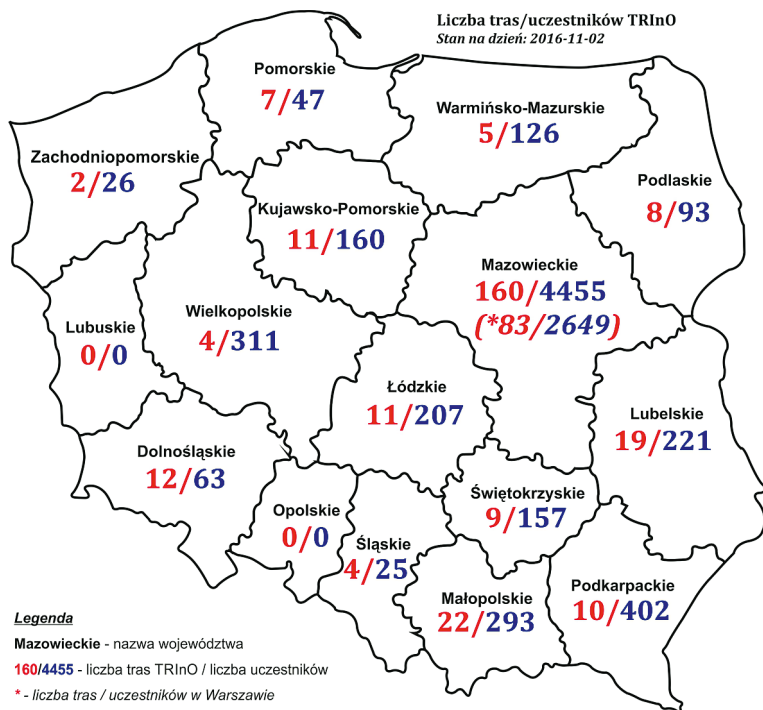
Od samego początku realizacji projektu można zauważyć zwiększanie się liczby tras oraz uczestników. Powstają nowe trasy, często w niewielkich i mało popularnych miejscach, w przebywanie tras angażują się ludzie, dla których do tej pory „tradycyjne” imprezy na orientację były czarną magią. Bezustannie także powiększa się grono budowniczych.

Liczba tras i uczestników w TRInO w latach 2013-2016

2013		2014		2015		2016*	
Trasy	Uczestnicy	Trasy	Uczestnicy	Trasy	Uczestnicy	Trasy	Uczestnicy
8	50	55	570	70	2760	130	3202

*stan na 3.11.2016 r.

Trasę TRInO może przygotować praktycznie każdy. Najczęściej bodźcem jest chęć pokazania okolic własnego miejsca zamieszkania, ciekawych miejsc czy odwiedzanych miejscowości.

Podstawą przygotowania TRInO jest pozyskanie i przygotowanie mapy podkładowej (papierowy plan, mapa z dowolnego portalu internetowego, szczególnie polecane są takie, które można potem opublikować, czyli na tzw. wolnej licencji). Zasadniczym elementem jest oczywiście rekonesans w terenie (w tym fotograficzny), z którego powstaje materiał na trasę. Potem pozosta-

je wybranie i zaznaczenie obiektów, które będą stanowić punkty kontrolne (PK), ułożenie pytań lub przygotowanie zdjęć (m.in. do miejsc gdzie należy dopasować zdjęcia) i przełożenie wszystkiego na komputer... i trasa jest gotowa. Czasami wystarczy nawet przygotowanie trasy na mapie papierowej i przesłanie na adres organizatorów projektu TRInO (którzy pomogą we „włożeniu mapy w szablon” i graficznym opracowaniu.

Nie ma ograniczeń w ilości punktów kontrolnych (PK), ani długości trasy. Wśród dostępnych tras są zarówno takie na 10, jak i 30 PK, krótkie (pół kilometra) wokół rynku oraz te najdłuższe (po kilkadziesiąt kilometrów). Można powiedzieć, że przy tworzeniu TRInO jedynym co ogranicza budowniczego jest jego własna pomysłowość.

Odnaka TRInO

W 2014 r. Mazowiecka Komisja Imprez na Orientację PTTK oraz Klub Imprez na Orientację STOWARZYSZE Koło nr 44 przy Oddziale Międzyuczelnianym PTTK w Warszawie ustanowiły odznakę TRInO.

Odnakę TRInO może zdobywać każdy bez względu na wiek. Odnaka posiada 7 stopni: popularny, brązowy, srebrny, złoty, duży brązowy, duży srebrny i duży złoty.

Warunkiem zdobycia poszczególnych stopni Odznaki TRInO jest udokumentowany udział w dowolnym czasie w imprezach na orientację o charakterze turystyczno-krajoznawczym, turystyczno-rekreacyjnym, czy krajoznawczym, które spełniają warunki stałości i dostępności.

W celu zdobycia odznaki w stopniu popularnym należy przebyć 5 tras TRInO, brązowym – 20, srebrnym – 30 (przynajmniej w 2 wo-

jewództwach), złotym – 50 (przynajmniej w 3 województwach), dużym brązowym – 70 (przynajmniej w 4 województwach), dużym srebrnym – 100 (przynajmniej w 5 województwach), dużym złotym – 150 (przynajmniej w 6 województwach). O wyjątkowości Odznaki TRInO świadczy fakt, że zaliczane są także trasy, które samodzielnie się opracowało (zbudowało).

Podczas przebywania trasy można zdobywać punkty nie tylko do odznaki TRInO i InO, ale także Odznaki Turystyki Pieszej, Kolarskiej Odznaki Turystycznej, Odznaki Krajoznawczej Polski, regionalnych odznak krajoznawczych, odznaki „Turysta Przyrodnik” i wielu innych.

* Krajoznawstwo kształtuje tożsamość i łączy pokolenia *

2016 ♦ ROK
KRAJOZNAWSTWA
POLSKIEGO

www.krajoznawstwo.pl

Projekt informacyjny przez
Ministerstwo Sportu i Turystyki

Ministerstwo
Sportu i Turystyki

ZDOBYWAJ
ODZNAKI
KRAJOZNAWCZE
PTTK

Plakat promujący odznaki krajoznawcze, projekt Andrzej Wielocha

SPIS TREŚCI

	Wprowadzenie	3
	<i>Józef Partyka,</i> Co to jest i czemu ma służyć krajoznawstwo	5
	<i>Szymon Bijak,</i> Kilka słów o krajoznawstwie w PTTK	11
	<i>Andrzej Danowski,</i> Fotografia krajoznawcza	23
	<i>Andrzej Wielocha,</i> Krajoznawcze pisanie	33
	<i>Jerzy Maciejewski,</i> Krajoznawcze fotografowanie	43
	<i>Wojciech Kowalski,</i> Kolekcjonerstwo krajoznawcze	69
	<i>Andrzej Danowski, Wojciech Pasek,</i> Opieka nad zabytkami	77
	Lista UNESCO	85
	Odnaka Krajoznawcza Szlakiem Zabytków Światowego Dziedzictwa UNESCO w Polsce	95
	<i>Zbigniew Lewandowski,</i> Odznaki krajoznawcze	99
	<i>Szymon Bijak,</i> Krajoznawstwo na wycieczce	115
	<i>Maria Janowicz,</i> Centralna Biblioteka PTTK w Warszawie	121
	<i>Małgorzata Pawłowska,</i> Regionalne pracownie krajoznawcze PTTK	131
	<i>Andrzej Wielocha,</i> „Ziemia” w zasięgu ręki	141
	<i>Tomasz Kowalik,</i> Dlaczego warto uczyć się przyrody?	147
	Parki narodowe w Polsce	165
	<i>Aleksandra Warczyńska,</i> Questing	175
	<i>Barbara Szmyt, Dariusz Walczyna,</i> Krajoznawstwo z mapą i kompasem	189

Wydawnictwo PTTK „Kraj”

ISBN 978-83-7005-594-3